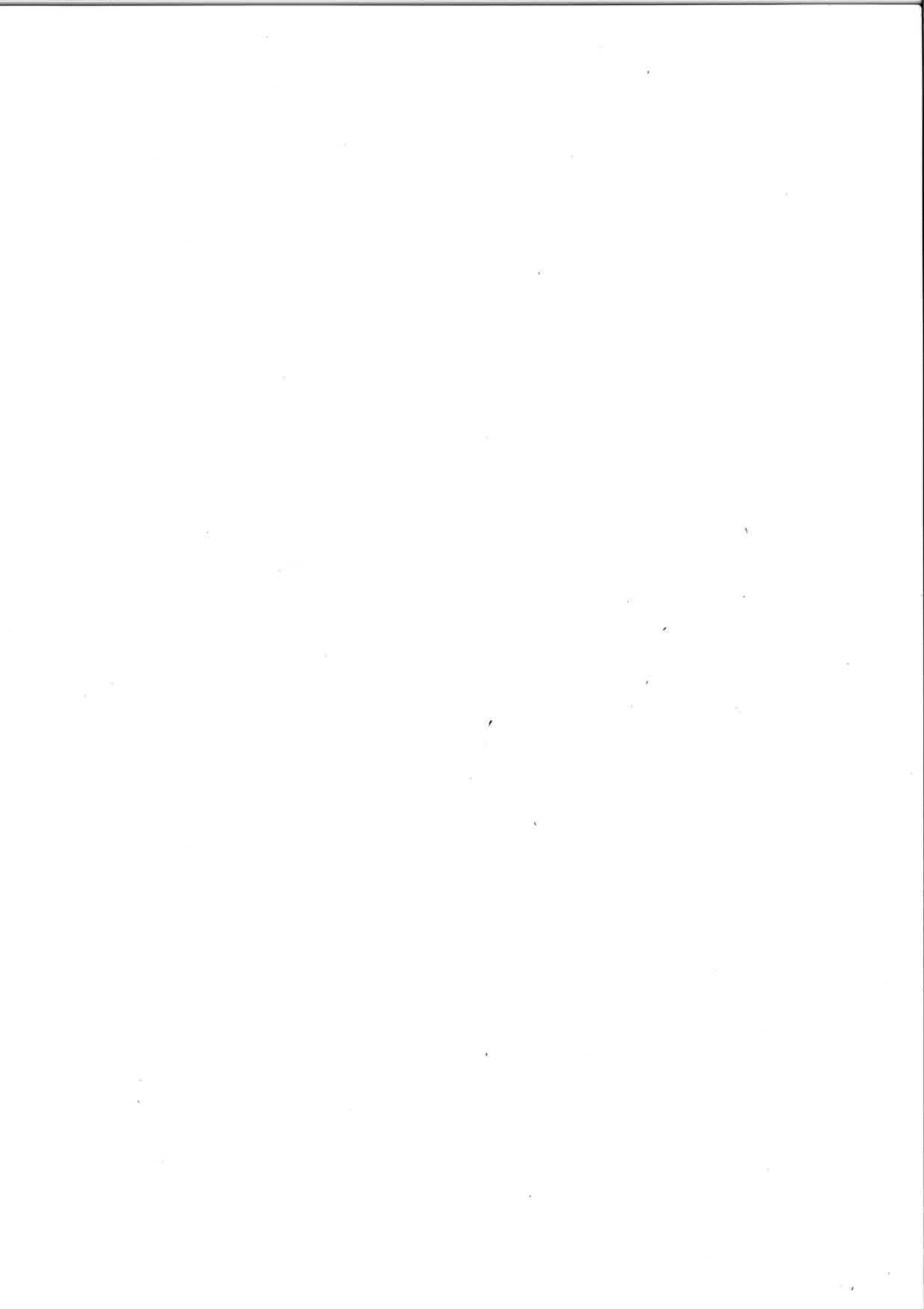

ZAPOBIEGANIE HANDLOWI LUDŹMI W POLSCE

**MATERIAŁY DO RAPORTU
ZA LATA 2009 - 2011**

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

ZAPOBIEGANIE HANDLOWI LUDŹMI W POLSCE

MATERIAŁY DO RAPORTU ZA LATA 2009-2011

**Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
Warszawa, 2012 r.**

Opracowanie:
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Departament Polityki Migracyjnej,
Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi
Warszawa, 2012 r.

ISBN: 978-83-60660-82-9

Opracowanie wydano w ramach
Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012

SPIS TREŚCI

PIOTR MIERECKI

Wstęp	7
-------------	---

URSZULA KOZŁOWSKA

Zmiany w prawie polskim dotyczące handlu ludźmi w latach 2009-2011	9
--	---

URSZULA KOZŁOWSKA

Analiza statystyk dotyczących zjawiska handlu ludźmi w latach 2009-2011	13
---	----

JULIUSZ KARPIŃSKI

Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi (cudzoziemca) w latach 2009-2011	35
--	----

JULIUSZ KARPIŃSKI

Ofiary handlu ludźmi objęte pomocą Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi – analiza anonimowych ankiet klientów za lata 2009-2011	49
--	----

URSZULA KOZŁOWSKA

Obywatele RP pokrzywdzenia zagranicą. Dane dotyczące lat 2010-2011	69
--	----

TOMASZ PIECHOCKI

Handel ludźmi w Polsce – obecne trendy	75
--	----

Oprac. GŁÓWNY INSPEKTORAT PRACY

Działalność kontrolna PIP w zakresie kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców oraz nielegalnego pośrednictwa pracy w latach 2009-2011	83
--	----

ALEKSANDRA ANDRUSZCZAK-ZIN

Zaginięcia związane z handlem ludźmi w latach 2009-2011 w doświadczeniu Fundacji ITAKA	95
--	----

ANETA SUDA

Problematyka handlu dziećmi w <i>Krajowym Planie Działań przeciwko Handlowi Ludźmi</i>	103
--	-----

CEZARY SKWARA

Sytuacja prawno-rodzinna małoletnich cudzoziemców-ofiar handlu ludźmi	113
---	-----

PAULINA OŻAROWSKA

Mazowiecki Zespół ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi – struktura i działanie (powstanie, działania i efekty) 129

KAMILA ZIELENIAK-MAKOWSKA

Analiza zasad udzielania schronienia ofiarom handlu ludźmi w doświadczeniu wybranych organizacji – standardy bezpiecznej placówki 137

KATARZYNA WIŚNIEWSKA

Analiza funkcjonujących wzorców udzielania pomocy i wsparcia ofiarom handlu ludźmi przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej 149

PUBLIKACJE wydane w latach 2009-2011 163

JULIUSZ KARPIŃSKI

Organizacja działań prewencyjnych – dobre praktyki i wyzwania na przyszłość 169

Wybrane działania prewencyjne i szkoleniowe, w tym realizowane w ramach projektów, podjęte przez MSW we współpracy z innymi podmiotami w latach 2009-2011 w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi w ramach *Krajowych Planów Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi* 177

TABLE OF CONTENTS

PIOTR MIERECKI	
Introduction	7
URSZULA KOZŁOWSKA	
Amendments of the Polish law on trafficking in human beings in 2009-2011	9
URSZULA KOZŁOWSKA	
Analysis of the data on trafficking in human beings in 2009-2011	13
JULIUSZ KARPIŃSKI	
Programme for Support and Protection Victim/Witness of Trafficking in Human Beings (foreigner) in 2009-2011	37
JULIUSZ KARPIŃSKI	
Victims of trafficking in human beings supported by the National Consulting and Intervention Center for Polish and foreign Victims of Trafficking in Human Beings – analysis of anonymous questionnaires of beneficiaries in 2009-2011	35
URSZULA KOZŁOWSKA	
Polish citizens trafficked abroad. Data on 2009-2011	49
TOMASZ PIECHOCKI	
Trafficking in human beings in Poland – current trends	75
Oprac. GŁÓWNY INSPEKTORAT PRACY	
Control activity of the labour inspection in reference to the employment legality control of foreigners and illegal agency employment in 2009-2011	83
ALEKSANDRA ANDRUSZCZAK-ZIN	
Missing of people connected with trafficking in human beings in 2009-2011 within the experience of the ITAKA Foundation	95
ANETA SUDA	
Trafficking in children in the <i>National Action Plan against Trafficking in Human Beings</i>	103
CEZARY SKWARA	
Status of children (foreigners) – victims of trafficking in the light of the Family Law ...	113

PAULINA OŻAROWSKA

Mazovian Unit for Preventing Trafficking in Human Beings – structure and actions (establishment, actions and its results) 129

KAMILA ZIELENIAK-MAKOWSKA

Analysis of the rules of providing safe accommodation to the victims of trafficking in human beings in the experience of chosen organisations – standards of safe shelters ... 137

KATARZYNA WIŚNIEWSKA

Analysis of the existing models of providing support and assistance to the victims of trafficking in human beings by the social assistance units 149

PUBLICATIONS in 2009-2011 163

JULIUSZ KARPIŃSKI

Preventive actions – good practices and challenges for the future 169

Chosen preventive actions and trainings, including those implemented with the projects, undertaken by the Ministry of the Interior in cooperation with other units in 2009-2011 with the aim of preventing trafficking in human beings in the *National Action Plans against Trafficking in Human Beings* 177

Wstęp

Szanowni Państwo,

Po przerwie spowodowanej zaangażowaniem w przygotowanie i realizację zadań związanych z Prezydencją Polski w Radzie Unii Europejskiej powracamy do wydawania materiałów do raportu nt. handlu ludźmi w Polsce. W rezultacie wspomnianej wyżej przerwy w obecnym wydawnictwie przedstawiamy materiały odnoszące się niekiedy zbiorczo do sytuacji w latach 2009-2011. Zaletą tej sytuacji jest, iż dzięki nieco dłuższej perspektywie czasowej analizy pozwalają na stawianie hipotez co do trendów w zjawisku handlu ludźmi w opisywanym okresie.

Jedną z nich może być teza o rosnącej liczbie przypadków handlu ludźmi do pracy przymusowej. W liczbach bezwzględnych ciągle stanowią one margines, jednak jeśli spojrzeć na statystykę ofiar objętych pomocą Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego to widoczny jest wzrost udziału procentowego ofiar handlu ludźmi do pracy przymusowej. Niestety ciągle brak nam przykładu sprawy dotyczącej tego typu eksploatacji skutecznie zakończonej wyrokiem skazującym w odniesieniu do przypadków na terytorium RP. Ten brak jest pochodną problemów z identyfikacją przypadków handlu ludźmi do pracy przymusowej, jak i poważnych trudności, na jakie napotyka proces dowodowy w postępowaniu karnym. Jest to ciągle stojące przed nami wyzwanie.

Bez wątplenia najważniejszym wydarzeniem w tym okresie było wejście w życie przepisów kodeksu karnego zawierających definicję handlu ludźmi. Po wieloletnich staraniach i wielu propozycjach do kodeksu trafiła definicja, która ma wielu krytyków podnoszących jej kazuistyczny charakter. Niezależnie od możliwych niedoskonałości nowego rozwiązania, biorąc pod uwagę sytuację poprzedzającą jego pojawienie się należy to wydarzenie uznać za krok milowy w dziedzinie zwalczania handlu ludźmi w Polsce. Teraz jest czas na rzeczową analizę skuteczności przyjętej koncepcji, tj. analizę postępowań dotyczących handlu ludźmi i zapadających w tych sprawach orzeczeń sądów. Taka analiza winna powstać w ciągu najbliższych dwóch lat.

Istotny wątek obecnych „Materiałów” związany jest ze wsparciem ofiar. Zadaniem zapisanym w krajowych planach działań jest wypracowanie standardów wsparcia. Prezentowana w wydawnictwie analiza Kamili Zieleniak-Makowskiej dotycząca standardów międzynarodowych i krajowych obowiązujących w pracy schronisk dla ofiar jest istotnym krokiem w kierunku realizacji tego zadania.

Inny ważny nurt analiz dotyczy problematyki handlu dziećmi i wynika z trwających prac nad modelem wsparcia dziecka-ofiary handlu ludźmi. Przedstawiamy tekst Anety Suda oraz mający istotny wymiar praktyczny tekst sędziego Cezarego Skwary, które mam nadzieję w realny sposób przybliżają nas do tego celu.

W obecnej publikacji nie znajdują odzwierciedlenia pewne wydarzenia istotne dla przeciwdziałania handlowi ludźmi w Polsce godne tego, by choćby o nich wspomnieć w tym miejscu.

Chronologicznie pierwszym z nich była publikacja w roku 2010 pracy doktorskiej prokuratora Krzysztofa Karsznickiego – swego czasu członka Grup Ekspertów UE – „Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce”. To praca pionierska, oparta na analizie bogatych materiałów, na długi czas pozostanie punktem odniesienia dla kolejnych badaczy problemu. Należy sobie życzyć, by jak najszybciej pojawili się kontynuatorzy pracy prokuratora Karsznickiego.

Kolejne z ważnych wydarzeń, tym razem o znaczeniu europejskim, a tym samym i polskim to dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW. Ta dyrektywa to dowód postępującej ewolucji prawa UE mającej na celu skuteczniejsze zwalczanie handlu ludźmi, jak i przede wszystkim ochronę jego ofiar. Polska, podobnie jak inne państwa członkowskie, zobowiązana jest do implementacji dyrektywy w terminie do dnia 6 kwietnia 2013 r. To jednak temat raczej do kolejnych „Materiałów”.

Do podjętego wyżej „europejskiego” wątku należą także działania dotyczące problematyki handlu ludźmi podejmowane z polskiej inicjatywy podczas Prezydencji Polski w Unii Europejskiej. Pierwsze z nich to przeprowadzenie propozycji, by przedmiotem spotkania tzw. Nieformalnej Sieci Krajowych Sprawozdawców podczas polskiej prezydencji był temat tzw. wewnętrznego handlu, tj. takiego, gdzie ofiarami są obywatele UE handlu ludźmi w Unii Europejskiej. Ślady ówczesnej dyskusji odnaleźć można w przyjętej w 2012 roku *Strategii UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012-2016* (COM(2012)286).

Drugim była organizacja w grudniu 2011 r. seminarium z udziałem państw UE oraz Państw Partnerstwa Wschodniego poświęconego koncepcji i praktyce transgranicznego mechanizmu referencyjnego, czyli międzynarodowego systemu wsparcia ofiar. To pierwszy, lecz z pewnością nie ostatni krok prowadzący do budowy takiego systemu w relacjach z naszymi wschodnimi sąsiadami.

Oddając do rąk Czytelników ten tom „Materiałów” pragnę zachęcić wszystkich do interaktywnej lektury, tj. dzielenia się uwagami, nadsyłania komentarzy i tekstów, pomysłów na teksty, które Państwa zdaniem powinny się w „Materiałach” znaleźć.

Piotr Mierecki

Sekretarz Zespołu ds. Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi

ZMIANY W PRAWIE POLSKIM
DOTYCZĄCE HANDLU LUDŹMI W LATACH 2009-2011

KODEKS KARNY

1) Definicja handlu ludźmi

8 września 2010 weszła w życie nowelizacja kodeksu karnego wprowadzająca definicję handlu ludźmi. 7 czerwca br. w Dzienniku Ustaw została ogłoszona ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2010 Nr 98, poz. 626) wprowadzająca definicję handlu ludźmi.

Do tej pory w Polsce definiowano to przestępstwo głównie w oparciu o art. 3 *Protokołu .o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi*, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., ratyfikowanego przez Polskę 26 września 2003 r. Posługiwano się także definicjami zawartymi w decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej (2002/629/WSiSW) z dn. 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi oraz w Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (konwencja weszła w życie w stosunku do Polski dn. 01 marca 2009 r.). Definicja, opiera się na ww. aktach prawa międzynarodowego.

Zgodnie z §22 art. 115 k.k.:

„**Handlem ludźmi** jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

1. przemocy lub groźby bezprawnej,
2. uprowadzenia,
3. podstępu,
4. wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
5. nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
6. udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą

- w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6”.

2). Nowy przepis

Nowy przepis – **art. 189a § 1 k.k.** – otrzymał brzmienie: „Kto dopuszcza się handlu ludźmi” zamiast „Kto uprawia handel ludźmi, nawet za ich zgodą” (zmiana nie ma charakteru merytorycznego: kwestia braku znaczenia zgody ofiary na wykorzystanie została ujęta w tekście definicji). Istotne jest natomiast, że przepis dotyczący handlu ludźmi został przeniesiony z rozdziału kodeksu karnego dotyczącego przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu (XXXII) do rozdziału przestępstw przeciwko wolności (XXIII). Zmianie nie uległ wymiar kary za przestępstwo – jest ono zagrożone karą od 3 lat pozbawienia wolności.

Od dn. 8 września br. karalne jest również **przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (czyn zagrożony karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5)**.

3) Niewolnictwo

Do chwili wejścia w życie nowej ustawy, obowiązywał przepis art. 204§4 k.k., który w wyniku nowelizacji został z kodeksu usunięty: „[Karze pozbawienia wolności od roku do lat 10] *podlega, kto zwabia lub uprowadza inną osobę w celu uprawiania prostytucji za granicą*”.

Dodatkowo nowelizacja kodeksu karnego wprowadziła **definicję niewolnictwa**: § 23. „*Niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności*”. Zmianie uległo także brzmienie art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny: „*Kto powoduje oddanie innej osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie*”.

albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat”.

4) Organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy

Przeniesieniu uległ także zapis mówiący o **organizowaniu adopcji wbrew przepisom ustawy**: art. 253§2 k.k. („Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”) został przeniesiony do części kodeksu karnego pn. Przystępstwa przeciwko rodzinie i opiece (jako art. 211a).

Zadanie polegające na wprowadzeniu do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi wprowadzono w pierwszym *Krajowym Programie Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi na lata 2003-2004*, przyjętym przez Radę Ministrów dn. 16 września 2003 r. Zadanie to powierzone zostało Ministerstwu Sprawiedliwości. Ministerstwo Sprawiedliwości pismem z dn. 1 grudnia 2004 r. zwróciło się o wystąpienie do Rady Ministrów o reasumpcję zobowiązania do wprowadzenia do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi wychodząc z założenia, że „norma prawna zawarta w ratyfikowanej umowie międzynarodowej wchodzi do krajowego porządku prawnego”, a „jej dodatkowe wprowadzenie do systemu prawa wewnętrznego stanowiłoby naruszenie zasad techniki prawodawczej”.

W ramach realizacji *Krajowego Programu na lata 2005-2006* na zlecenie MSWiA Instytut Wymiaru Sprawiedliwości dokonał analizy orzeczeń polskich sądów w sprawach o handel ludźmi pod kątem ich zgodności z definicją handlu ludźmi zawartą w tzw. Protokole z Palermo. Rezultaty analizy jednoznacznie wskazywały na konieczność nowelizacji kodeksu karnego.

Następnie na zlecenie MSWiA w czerwcu 2007 r. została przygotowana propozycja zmian w kodeksie karnym w odniesieniu do definicji handlu ludźmi. Propozycja ta została wykorzystana przy redakcji zapisu definicji handlu ludźmi, która znalazła się w projekcie nowelizacji kodeksu złożonej do Sejmu latem 2007 r. Przedterminowe wybory przerwały tok prac nad projektem.

W roku 2008 w Ministerstwie Sprawiedliwości podjęto na nowo prace nad projektem szerszych zmian w kodeksie karnym dotyczących problematyki handlu ludźmi.

Konieczność wprowadzenia do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi była wielokrotnie podkreślana przez praktyków, zwłaszcza przez przedstawicieli organów ścigania podczas organizowanych przez MSWiA wspólnie z innymi podmiotami szkoleń czy podczas Konferencji Krajowych nt. Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi. Problem ten stanowił także przedmiot debat organizowanych przez Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego.

5) Nowe przepisy wprowadzone na podstawie tzw. dyrektywy sankcyjnej

W roku 2012 została przyjęta ustawa z dnia 15 czerwca 2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Jej przyjęcie było związane z koniecznością implementacji przepisów Unii Europejskiej.

Ustawa dotyczy określenia sankcji dla podmiotów powierzających wykonywanie pracy cudzoziemcowi przebywającemu bez ważnego dokumentu uprawniającego do pobytu

na terytorium RP i dochodzenia roszczeń z tytułu wynagrodzenia i związanych z nim świadczeń.

Na jej podstawie w kodeksie karnym wprowadzono definicję warunków szczególnego wyzysku, w którym powierza się pracę cudzoziemcom:

art. 115 § 24:

„§ 24. **Warunkami szczególnego wyzysku** są warunki pracy, w tym warunki wynikające z dyskryminacji, w szczególności ze względu na płeć, w których występuje rażąca dysproporcja w porównaniu z warunkami pracy osób, którym powierzono wykonywanie pracy zgodnie z prawem, co wpływa na zdrowie i bezpieczeństwo osób, którym powierzono wykonywanie pracy w takich warunkach, i uchybia ich godności ludzkiej.”

oraz sankcje za popełnienie następujących czynów:

Art. 264c.

Kto powierza wykonywanie pracy pokrzywdzonemu przestępstwem określonym w art. 189a § 1 przebywającemu bez ważnego dokumentu uprawniającego do pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub powierza wykonywanie pracy w warunkach szczególnego wyzysku osobie przebywającej bez ważnego dokumentu uprawniającego do pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.”.

USTAWA O PROMOCJI ZATRUDNIENIA I INSTYTUCJACH RYNKU PRACY

1) Zezwolenie na pracę w przypadku osób posiadających zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony udzielone w związku z okolicznością, o której mowa w art. 53 ust. 1 pkt 15 ustawy o cudzoziemcach

Nowelizacja ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw z dnia 16 grudnia 2010 r. wprowadziła zmianę w dotychczasowych przepisach, poszerzając kategorię cudzoziemców **zwolnionych z obowiązku posiadania zezwolenia**

na pracę o grupę osób posiadających zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony udzielone w związku z okolicznością, o której mowa w art. 53 ust. 1 pkt 15 ustawy o cudzoziemcach (dot. **osób, które przebywają na terytorium RP, współpracują z organem właściwym w sprawie zwalczania handlu ludźmi oraz zerwały kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie czynów zabronionych związanych z tym procederem**).

ANALIZA STATYSTYK
DOTYCZĄCYCH ZJAWISKA HANDLU LUDŹMI
W LATACH 2009-2011

Wstęp

Analiza danych statystycznych została przygotowana w oparciu o dane Centralnego Zespołu dw. z Handlem Ludźmi CBS KGP, Prokuratury Generalnej, Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi. Poniższa interpretacja danych statystycznych szczególnie podkreśla zmiany w obrazie zjawiska handlu ludźmi w ostatnich trzech latach, tj. w okresie 2009-2011. Analiza zawiera również informacje na temat przestępstw związanych z handlem ludźmi, m.in. z art. 203 k.k. i 204 § 1, 2, 3 i 4 k.k., których ofiary mogą być zagrożone tym przestępstwem bądź które nie zostały uznane za ofiary przestępstwa handlu ludźmi z uwagi na niewłaściwie przypisaną kwalifikację prawną czynu przez organy ścigania.

1). Dane statystyczne Policji¹

a) Handel ludźmi

Poniższe dane dotyczące przestępstwa handlu ludźmi dla przejrzystości analizy przedstawiono zbiorczo, z uwzględnieniem zaistniałej nowelizacji kodeksu karnego, jaka miała miejsce w 2010 r.

Dane za lata 1995-2009 dotyczą przestępstw z art. 253 § 1 k.k. (handel ludźmi) i art. 204 § 4 k.k. (zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania przez nią prostytucji za granicą).

W drodze wspomnianej nowelizacji, która weszła w życie dn. 8 września 2010 r., wykreślono art. 204 § 4 k.k., zaś art. 253 § 1 k.k., po zmianie brzmienia („Kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą” na „Kto dopuszcza się handlu ludźmi”), został przeniesiony do innej części kodeksu karnego i otrzymał numer 189 a § 1 i § 2 (w § 2 spenalizowano przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi).

¹ Tabele 1 i 2 zostały opracowane na podstawie danych dostępnych na stronie KGP (www.policja.gov.pl).

W związku z tym dane za 2010 r. dotyczą przestępstw z art. 253 § 1 k.k., art. 204 § 4 k.k. i z art. 189 a § 1 i § 2 k.k., zaś dane za rok 2011 – wyłącznie art. 189 a § 1 i § 2 k.k.

Handel ludźmi					
	Liczba przestępstw stwierdzonych	Liczba podejrzanych	Liczba pokrzywdzonych	w tym pokrzywdzeni – ob. RP	w tym pokrzywdzeni – cudzoziemcy
1998*	6	b.d.**	b.d.	b.d.	b.d.
1999	8	7	b.d.	b.d.	b.d.
2000	25	19	b.d.	b.d.	b.d.
2001	34	26	b.d.	b.d.	b.d.
2002	10	9	b.d.	b.d.	b.d.
2003	24	13	21	17	4
2004	50	25	35	32	3
2005	22	10	17	5	12
2006	21	11	16	16	0
2007	23	25	859	859	0
2008	63	21	62	48	14
2009	52	31	59	48	11
2010	39	14	24	15	9
2011	427	13	166	165	1
Ogółem	804	224	1259	1205	54

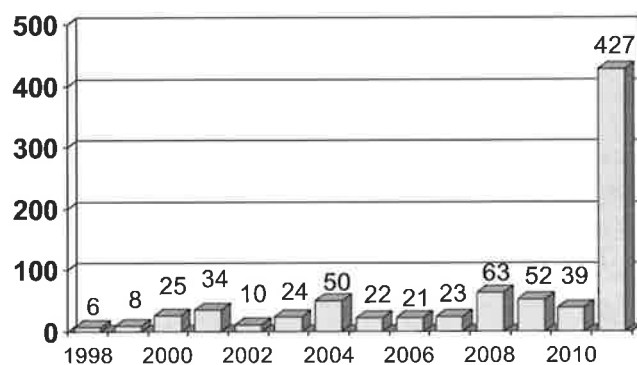
* Dane zostały zarejestrowane według kodeksu karnego obowiązującego od dnia 1 września 1998 r.

** b.d. – brak danych.

Jeśli chodzi o liczbę przestępstw handlu ludźmi stwierdzonych przez Policję, zaobserwować można ich wzrost w okresach trzyletnich (1999-2001 i 2002-2004). W roku 2005, 2006 i 2007 liczba przestępstw była zbliżona (22-23 przestępstwa rocznie), natomiast w kolejnych trzech latach liczba ta była ok. 2,5 razy większa (39-63 przestępstw).

Od 2003 r. Policja zidentyfikowała 1259 pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi, przy czym najwięcej w roku 2007, co było spowodowane prowadzeniem sprawy pod krypt. *Terra Promesa* – pierwszej sprawy, w której za pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi do pracy przymusowej we Włoszech uznano Polaków. W kolejnych latach, tj. 2008-2009 Policja zidentyfikowała podobną liczbę ofiar (62 osoby w 2008 r. i 59 osób w 2009 r.). W 2010 r. liczba pokrzywdzonych była znacznie niższa – 24 osoby.

Z kolei w roku 2011 znaczny wzrost liczby stwierdzonych przestępstw był spowodowany z jednej strony prowadzeniem przez jednostki Policji czterech spraw, w których ujawniono wielu pokrzywdzonych – ob. RP, wobec których sprawcy dopuścili się popełnienia przestępstwa handlu ludźmi zagranicą (tj. zakończenie sprawy prowadzonej od 2007, w której pokrzywdzonymi było 110 Polek – ofiar handlu ludźmi w celach wykorzystania seksualnego we Włoszech; prowadzenie sprawy dot. identyfikacji 85 ob. RP wykorzystywanych do pracy przymusowej na budowach w Wlk. Brytanii, prowadzenie sprawy dot. wykorzystania seksualnego 33 Polek w Holandii oraz sprawy 28 ob. RP, wobec których sprawcy w Niemczech dopuścili się wyłudzenia dokumentów w celu zawierania umów kredytowych), a z drugiej – zastosowaniem innej metody statystycznego ujmowania liczby przestępstw stwierdzonych (przyjęto, iż wobec jednej osoby sprawcy dopuścili się wielu przestępstw, z których każde było obliczone oddzielnie w przeciwieństwie do poprzedniej zasady: „jeden pokrzywdzony – jedno przestępstwo”).

□ Liczba przestępstw handlu ludźmi stwierdzonych przez Policję

W latach 2003-2011 zdecydowaną większość wśród pokrzywdzonych stanowili Polacy (95,7% liczby wszystkich pokrzywdzonych). Wyraźnie zatem widać, że mamy do czynienia z tzw. handlem wewnątrzunijnym, tj. sytuacją, w której obywatele UE stają się ofiarami handlu ludźmi w swoim lub w innym kraju Unii. Jak pokazują dane za rok 2011, przypadki handlu ludźmi w innych krajach UE to nie tylko przypadki wykorzystania dużych grup Polaków do pracy przymusowej, ale także przypadki wykorzystania seksualnego czy wykorzystania dokumentów w celu popełnienia oszustwa na szkodę Polaków.

Z informacji będących w posiadaniu MSW odnośnie tzw. pracy przymusowej wiadomo, iż coraz częściej na terenie innych krajów UE (np. w Holandii czy w Danii) dochodzi do przypadków łamania praw pracowniczych zwykle dużych grup Polaków. Trzeba jednak mieć na uwadze, iż nie zawsze przypadki te są identyfikowane czy też są w istocie przypadkami handlu ludźmi.

Jeśli chodzi o ofiary cudzoziemskie, to w latach 2003-2011 Policja zidentyfikowała ofiary pochodzące głównie z Ukrainy, Białorusi, Bułgarii i Bangladeszu.

Analiza danych prowadzi do wniosku, iż nie ma bezpośredniego związku między liczbą osób podejrzanych, liczbą stwierdzonych przestępstw, a liczbą pokrzywdzonych. Na podstawie posiadanej wiedzy o przypadkach handlu ludźmi można zaobserwować, iż

w przypadku handlu ludźmi do pracy przymusowej czy wspomnianej wyżej nowej formy handlu ludźmi (wykorzystanie tożsamości w celu popełnienia oszustwa), pokrzywdzonymi są zwykle większe grupy osób niż w przypadku handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego. Oczywiście obserwacji tej nie można uznać za regułę.

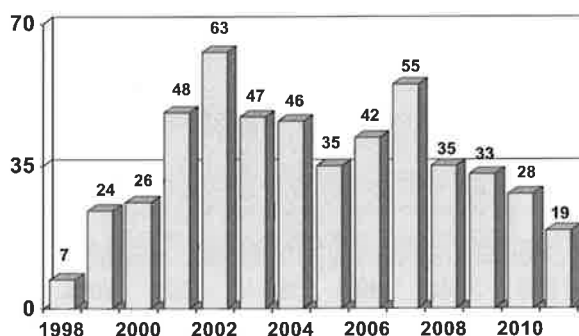
b) Przepęstwa związane z handlem ludźmi

Do przępstw związanych z handlem ludźmi zaliczyć można przępstwo zmuszania do prostytutki (art. 203 k.k.), przępstwo czerpania korzyści z cudzego nierządu (art. 204 § 1 i 2 k.k.) oraz przępstwo czerpania korzyści z nierządu małoletniego (art. 204 § 3 k.k.). Analiza danych dot. ww. przępstw jest niezwykle ważna, gdyż granica pomiędzy tymi przępstwami a przępstwem handlu ludźmi w wielu przypadkach jest w istocie bardzo cienka, a zatem można podejrzewać, że wśród nich mogły znaleźć się przępstwa o niewłaściwie przypisanej kwalifikacji prawnej lub też nie udało się zebrać wystarczających dowodów potwierdzających zaistnienie przępstwa handlu ludźmi.

Rok	Liczba przępstw stwierdzonych		
	Zmuszanie do prostytutki (art. 203)	Czerpanie korzyści z cudzego nierządu (art. 204 § 1 i 2 k.k.)	Czerpanie korzyści z nierządu małoletniego (art. 204 § 3 k.k.)
1998	7	44	3
1999	24	156	20
2000	26	168	30
2001	48	436	43
2002	63	317	45
2003	47	250	34
2004	46	376	43
2005	35	422	59
2006	42	205	29
2007	55	271	44
2008	35	214	21
2009	33	375	20
2010	28	295	16
2011	19	302	25
Ogółem	508	3831	432

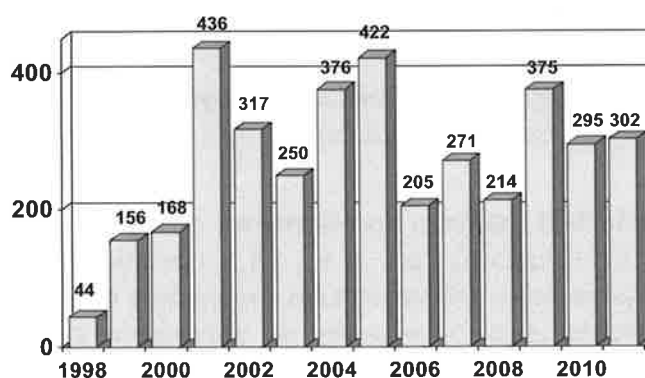
W latach 2002-2007 liczba stwierdzonych przestępstw **zmuszania do prostytucji** była zbliżona (ok. 48 przestępstw rocznie), natomiast od 2008 r. można zaobserwować stopniowy spadek liczby przestępstw (ok. 29 przestępstw rocznie).

art. 203 k.k.

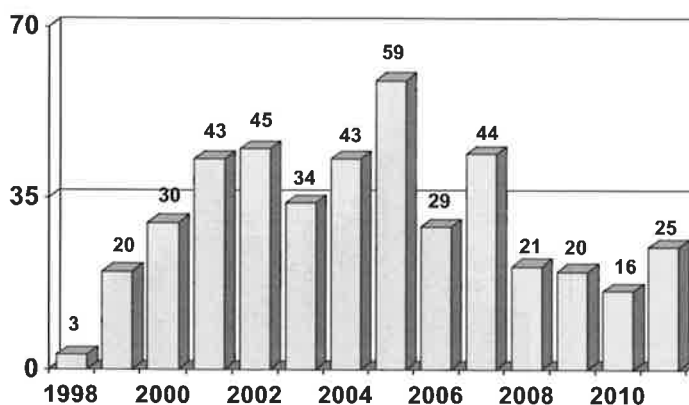

W przypadku przestępstwa z art. 204 § 1 i 2 k.k. – **czepanie korzyści z cudzego nierządu** (od 2001 r. notowanych jest ok. 314 przestępstw rocznie) w roku 2009 zaobserwowano znaczny wzrost liczby przestępstw (375), natomiast w ostatnich dwóch latach liczba przestępstw nieznacznie spadła (ok. 300 rocznie). Należy mieć przy tym na uwadze, że dane te dotyczą wyłącznie przestępstw popełnianych wobec osób dorosłych.

art. 204 § 1 i 2 k.k.

art. 204 § 3 k.k.

W przypadku przestępstwa **czerpania korzyści z nierządu małoletniego** w latach 2008-2011 – w porównaniu z okresem poprzednim – liczba ta jest niższa o ok. połowę i obecnie znajduje się na stałym poziomie – rocznie popełnianych jest ok. 20 przestępstw. Należy podkreślić, że przestępczość tego typu należy do przestępstw bardzo poważnych, mogących mieć związek z przestępstwem handlu ludźmi.

2). Dane Prokuratury Generalnej²

Poniższe dane dotyczą spraw, którym, w opinii Prokuratury Generalnej (uprzednio: Prokuratury Krajowej) nadano lub powinno się nadać kwalifikację prawną z artykułów penalizujących to przestępstwo.

W związku ze zmianą sposobu gromadzenia danych przez prokuraturę w roku 2009, poniższe dane Prokuratury Generalnej podzielono na dwa okresy, tj. lata 1995-2008 oraz lata 2009-2010:

- Dane za lata 1995-2008 dotyczą przestępstwa handlu ludźmi, tj. przestępstw z art. 253 § 1 k.k. (handel ludźmi) i art. 204 § 4 k.k. (zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania przez nią prostytucji za granicą) oraz dodatkowo przestępstw z art. 204 § 1 k.k. (nakłanianie innej osoby do uprawiania prostytucji lub ułatwianie uprawiania prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowej), art. 204 § 2 k.k. (czerpanie korzyści majątkowych z uprawiania prostytucji przez inną osobę), art. 204 § 3 k.k. (popełnienie przestępstw z art. 204 § 1 i 2 k.k. wobec małoletniego) i art. 203 k.k. (doprowadzenie innej osoby do uprawiania prostytucji);
- Dane za 2009 r. dotyczą przestępstwa handlu ludźmi, tj. przestępstw z art. 253 § 1 k.k. i art. 204 § 4 k.k. oraz dodatkowo przestępstw z art. 204 § 3 k.k. i art. 203 k.k.;

² Dane, z wyjątkiem tab. 6, pochodzą z Biura do Spraw Zwalczenia Przestępczości Zorganizowanej Prokuratury Krajowej.

- Analogicznie dane za 2010 r. dotyczą przestępstwa handlu ludźmi, tj. przestępstw z art. 253 § 1 k.k., art. 204 § 4 k.k. i z art. 189 a (w związku z nowelizacją kodeksu karnego, która weszła w życie dn. 8 września 2010 r.) oraz dodatkowo przestępstw z art. 204 § 3 k.k. i art. 203 k.k.
- Dane dotyczące 2011 r. dotyczą wyłącznie art. 189 a § 1 i § 2 k.k. z uwagi na wprowadzenie definicji przestępstwa handlu ludźmi do kodeksu karnego (art. 115 § 22 k.k.)

a). Sprawy

W związku ze wspomnianą wyżej zmianą dane za lata 2009-2010 należy analizować oddzielnie. Dane za 2009 rok dotyczą wyłącznie II połowy roku.

Wyniki postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi w latach 1995–2008						
Rok	Liczba zakończonych postępowań	Liczba spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia	Liczba spraw zakończonych umorzeniem wobec		Liczba osób	
			Niewykrycia sprawcy	Niezaistnienia przestępstwa	Oskarżonych	Pokrzywdzonych
1995	20	18	-	2	43	205
1996	33	26	1	6	59	232
1997	37	31	1	5	58	163
1998	41	25	2	14	64	109
1999	17	14	-	3	24	109
2000	43	38	1	4	119	172
2001	49	35	6	8	71	93
2002	19	11	4	4	40	167
2003	45	30	4	11	134	261
2004	25	18	2	5	39	98
2005	31	19	2	10	42	99
2006	26	17	-	9	36	126
2007	48	28	1	19	62	1021
2008	53	28	4	21	78	315
Ogółem	487	338	28	121	869	3170

Wyniki postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi w II poł. 2009 i 2010 r.					
Rok	Liczba zakończonych postępowań	Liczba spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia	Liczba spraw zakończonych umorzeniem	Liczba osób	
				Oskarżonych	Pokrzywdzonych
2009	109	39	1	79	611
2010	117	40	37	78	323
Ogółem	226	79	38	157	934

Znamienne jest, że mimo zmniejszenia liczby analizowanych spraw, liczba zakończonych postępowań w latach 2009-2010 w stosunku do lat poprzednich wzrosła dwukrotnie. Analogicznie, choć w mniejszym stopniu, wzrosła liczba spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia, jednak mimo to od 2008 r. można zaobserwować spadek odsetka spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia w stosunku do liczby zakończonych postępowań (w 2007 r. odsetek ten wynosił 58,33%, podczas gdy w roku 2008 r. – 37,33%, w 2009 r. – 35,78, a w roku 2010 r. – 34,19%).

Wyniki postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi w roku 2011					
Rok	Liczba zakończonych postępowań	Liczba spraw zakończonych wniesieniem aktu Oskarżenia	Liczba spraw zakończonych umorzeniem	Liczba osób	
				Oskarżonych	Pokrzywdzonych
2011	52 ³	11	24	22	590

W roku 2011 prokuratury zakończyły prowadzenie 52 postępowań (o połowę mniej niż w ostatnich dwóch latach), przy czym odsetek spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia w stosunku do liczby zakończonych postępowań był niższy i wynosił 21,15%.

W ostatnich trzech latach najwięcej postępowań o handel ludźmi umorzono na podstawie art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k. (czynu nie popełniono albo brak jest danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie jego popełnienia) oraz na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. (czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa)⁴.

³ Liczba spraw z art. 189 a § 1 k.k. wynosiła 51, z art. 189 a § 2 k.k. – 1.

⁴ Jeśli chodzi o umorzenia postępowań, w roku 2009 umorzono 1 sprawę (na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k.). W roku 2010 umorzono 37 spraw (najwięcej – 29 spraw na podstawie art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k.). W 2011 r. umorzono 24 sprawy (najwięcej – 10 spraw na podstawie art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k. oraz 8 spraw na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k.).

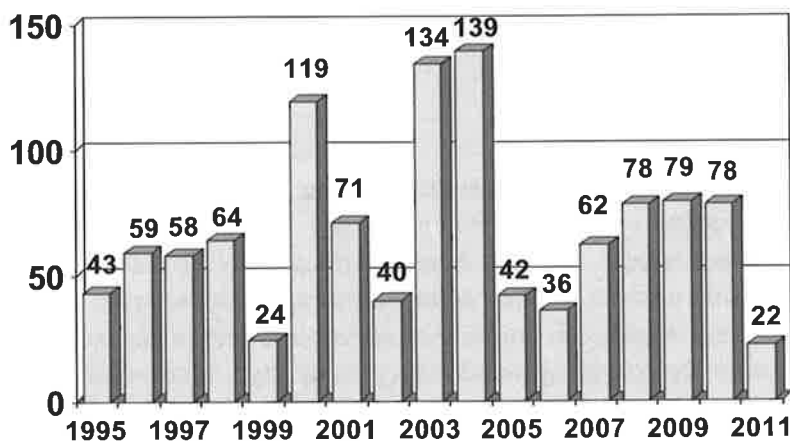
b). Oskarżeni

Należy podkreślić, iż liczba aktów oskarżenia nie stanowi wprost o **liczbie oskarżonych**, gdyż zwykle przestępstwo handlu ludźmi jest popełniane w ramach przestępczości zorganizowanej. Nie ma też zależności między liczbą osób oskarżonych a liczbą pokrzywdzonych.

Największą liczbę osób oskarżonych zaobserwowano w roku 2000, 2003 oraz 2004 (ponad 100 oskarżonych w każdym roku). Od 2006 roku liczba osób oskarżonych stopniowo wzrasta. **W latach 2008-2010 liczba oskarżonych była na podobnym poziomie – blisko 80 osób rocznie. W roku 2011 zaobserwowano znaczny spadek (22 osoby oskarżone).**

Jeśli chodzi o obywatelstwo oskarżonych, to w zdecydowanej większości sprawcami handlu ludźmi byli Polacy (80% oskarżonych). Odsetek ten był równie wysoki w latach 2001-2008. W tym okresie obywatele polscy stanowili 80,9% wszystkich oskarżonych.

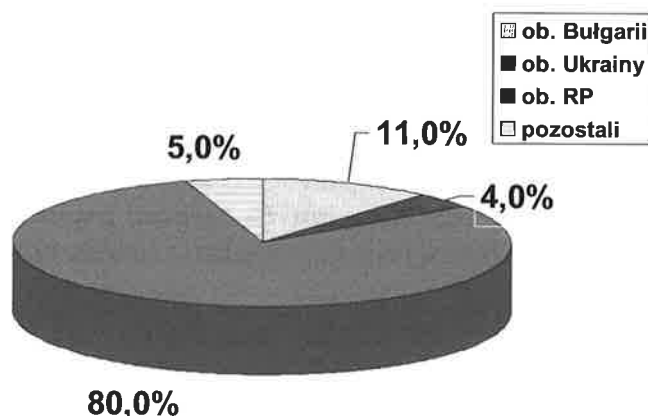
Liczba osób oskarżonych w latach 1995-2011

W tym miejscu należy podkreślić, że bardzo często, zwłaszcza w przypadkach, w których handlu ludźmi dopuszczano się wobec Polaków zagranicą, sprawcami byli ob. RP pochodzenia romskiego. Obywatele RP dopuszczają się również przestępstwa handlu ludźmi na terenie Polski (handel ludźmi w celach wykorzystania seksualnego, gdzie pokrzywdzonymi są zarówno Polki, jak i cudzoziemki oraz w celach pracy przymusowej, gdzie pokrzywdzonymi są cudzoziemcy).

W dalszej kolejności oskarżani byli ob. Bułgarii i Ukrainy. W przypadku ob. Bułgarii wiadomo, iż dopuszczają się oni przestępstwa handlu ludźmi do eksploatacji seksualnej w Polsce, zarówno wobec obywaterek Bułgarii, jak i wobec Polek.

Oskarżenia wg obywatelstwa w latach 2010-2011

Zabezpieczenie majątkowe

„Zdecydowanemu zwiększeniu uległa (...) wysokość stosowanych zabezpieczeń majątkowych – z 20 000 zł w 2010 r., do 2 307 950, 00 zł w 2011 r.”⁵.

c). Pokrzywdzeni

W latach 1995-2008 – z wyłączeniem roku 2007 – średnio każdego roku ujawniono 165 pokrzywdzonych. Od 2008 r. można zaobserwować sekwencję wzrostu i spadku liczby pokrzywdzonych: w 2008 r. zidentyfikowano 315 ofiar, w roku kolejnym liczba ta była dwukrotnie wyższa. Sytuacja ta powtórzyła się w roku 2010 i 2011. Bez bezpośredniej analizy poszczególnych spraw można jedynie przypuszczać, że wzrost liczby pokrzywdzonych w roku kolejnym spowodowany mógł być identyfikacją kolejnej liczby pokrzywdzonych w sprawach, rozpoczętych rok wcześniej i w których pokrzywdzonymi były duże grupy.

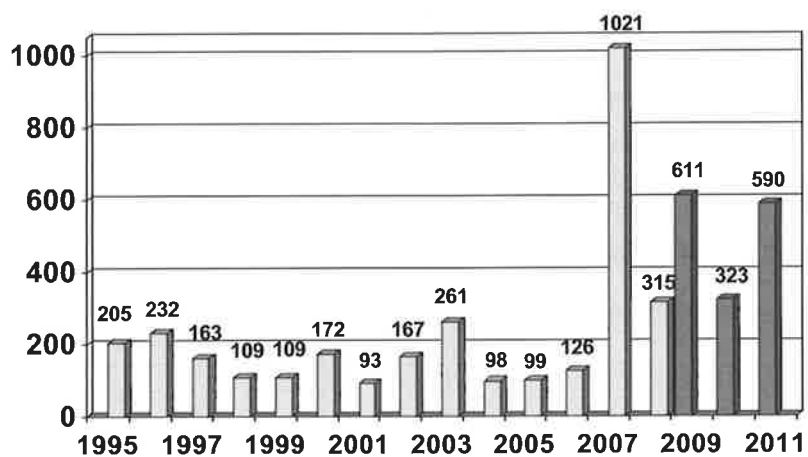
W latach 1995-2011 na terenie Polski zidentyfikowano 917 cudzoziemców jako ofiary handlu ludźmi. Ich liczba w ciągu w 2009 r. była znacząca (169 osób), mniej osób zidentyfikowano w latach 2010-2011 (poziom zbliżony do lat 2007 i 2008).

Należy podkreślić, że wśród ofiar cudzoziemskich dominują obywatele dwóch państw: Ukrainy i Białorusi – każde z nich stanowi 1/3 liczby wszystkich cudzoziemskich ofiar ujawnionych na terenie Polski. Znacząca jest także grupa pokrzywdzonych z Bułgarii (10,14%).

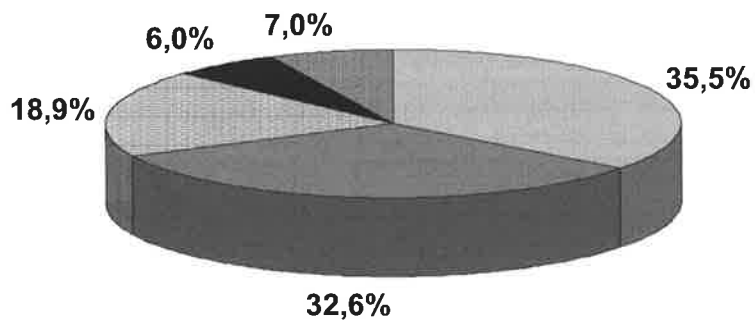
W przypadku Białorusi i Bułgarii pokrzywdzonymi są zwykle kobiety wykorzystywane w tzw. seksbiznesie, zaś ob. Ukrainy – zarówno w celach wykorzystania seksualnego, jak i do pracy przymusowej. Co roku także identyfikacja pojedynczych osób potwierdza istnienie zjawiska obserwowanego od 2006 r. czyli wykorzystania seksualnego Afrykanek.

⁵ Sprawozdanie Prokuratury Generalnej z 2011 r.

Liczba osób pokrzywdzonych w latach 1995-2011 wg danych prokuratorskich

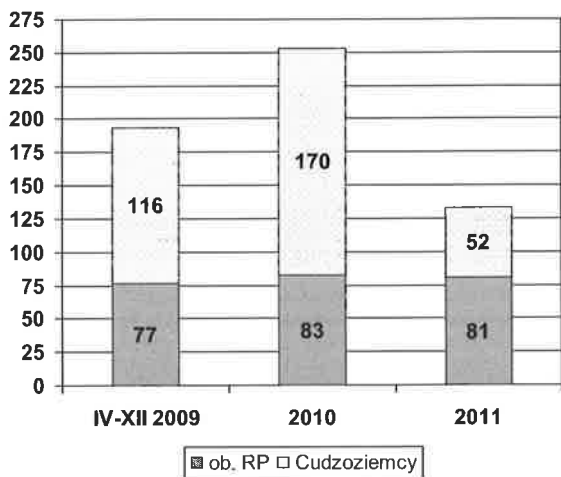
Ofiary cudzoziemskie wg danych prokuratorskich w latach 2009-2011

ob. Ukrainy	ob. Białorusi	ob. Bułgarii
ob. Rumunii	pozostali cudzoziemcy	

Liczba ofiar – cudzoziemców wg danych Prokuratury Generalnej

Narodowość	2007	2008	2009	2010	2011	w latach 1995-2011
Ukraina	24	65	75	14	10	362
Białoruś	15	10	54	2	35	346
Bułgaria	-	12	30	14	9	93
Rumunia	-	4	2	-	13	37
Mołdowa	-	-	1	-	-	18
Rosja	-	2	1	-	-	15
Łotwa	-	-	-	-	-	8
Wietnam	-	-	-	1	-	8
Litwa	-	1	-	-	-	6
Sri Lanka	-	-	-	-	-	4
Mongolia	-	-	-	-	-	3
Kostaryka	-	-	-	-	-	2
Senegal	1	-	-	-	-	1
Kenia	1	-	-	-	-	1
Niemcy	-	-	1	-	-	-
Uganda	-	-	1	-	-	-
Dżibuti	-	-	1	-	-	-
Filipiny	-	-	1	-	-	-
Nigeria	-	-	1	-	-	-
Wietnam	-	-	1	-	-	-
Bangladesz	-	-	-	7	-	7
Dominikana	-	-	-	1	-	1
Nepal	-	-	-	-	5	5
Ogółem	41	94	169	38	72	917

Statystyczny obraz zjawiska handlu ludźmi nie byłby pełny bez informacji na temat liczby pokrzywdzonych, którzy skorzystali z pomocy oraz wsparcia **Fundacji La Strada**, która, począwszy od roku 2006, realizuje na zlecenie Ministra Spraw Wewnętrznych zarówno

*Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi przeznaczony dla cudzoziemców, jak również – od kwietnia 2009 r. – zadanie publiczne pn. **Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla ofiar handlu ludźmi (KCIK)**.*

Liczba ofiar korzystających ze wsparcia KCIK w okresie IV 2009 – XII 2011
IV 2009 r. – 193 osoby (w tym 77 ob. Polski i 116 cudzoziemców)
2010 r. – 253 osób (w tym 170 ob. Polski i 83 cudzoziemców)
2011 r. – 133 osób (w tym 81 ob. Polski i 52 cudzoziemców)
Razem: 579 osób (w tym 328 ob. Polski i 251 cudzoziemców)

W latach 2009-2011 Fundacja La Strada realizując ww., zadanie publiczne udzieliła wsparcia 579 osobom, w tym 328 obywatelom Polski (56,6%) i 251 cudzoziemcom (43,4%). Należy zaznaczyć, że z pomocy KCIK mogą korzystać również osoby niezidentyfikowane przez organy ścigania czy prokuraturę jako ofiary handlu ludźmi, lecz co do których pracownicy KCIK posiadający doświadczenie we wsparciu ofiar tego przestępstwa są przekonani, iż osoby te powinny zostać zidentyfikowane jako pokrzywdzeni tym przestępstwem.

Liczba ofiar poniżej 18 roku życia (według danych Prokuratury Generalnej) w latach 2002-2011 wynosiła 175 osób. W 2009 r. odnotowano nieporównywalnie więcej pokrzywdzonych – 66 osób i choć w ostatnich dwóch latach liczba ta była niższa niż w 2009 r., to i tak można zaobserwować wzrost liczby młodych osób identyfikowanych przez Prokuraturę, które stają się ofiarami handlu ludźmi.

Rok	Liczba ofiar poniżej 18 roku życia wg danych prokuratorskich
2002	18
2003	21
2004	2
2005	10
2006	9
2007	6
2008	7
2009	66
2010	32
2011	17
Ogółem	176

Dane przekazane przez Prokuraturę w 2009 r. nie zawierają dokładnej informacji na temat **form wykorzystania pokrzywdzonych**. Wiadomo jednak, że ofiary handlu ludźmi były wykorzystywane głównie w tzw. seksbiznesie, zaś 6 spraw dotyczyło handlu ludźmi do pracy przymusowej oraz zmuszania do popełniania przestępstw (np. ob. RP rekrutowani do pracy w Wlk. Brytanii; ob. RP. rekrutowani do Szwecji w celu dokonywania kradzieży sklepowych).

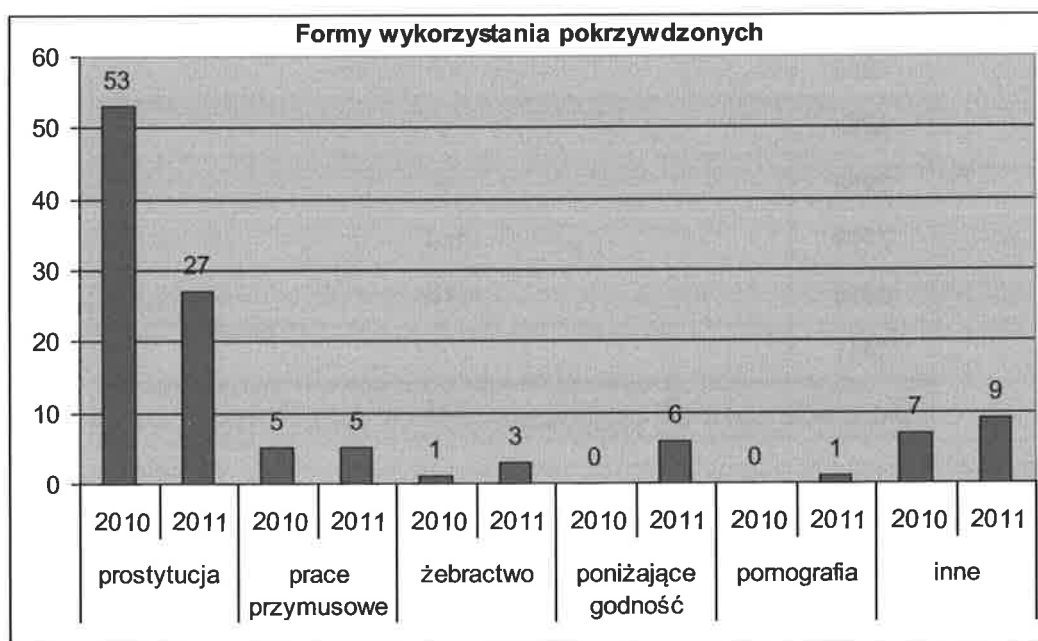
W 2010 r. „na 93 wszczętych postępowań (...) 78 postępowań dotyczyło wykorzystania kobiet w celach prostytucji lub innych usług o charakterze seksualnym. Nie uległ zmianie profil pokrzywdzonego – w 100% są to kobiety. Polska jest zarówno krajem pochodzenia pokrzywdzonych, jak i krajem docelowym”⁶. Polki były werbowane do Włoch i Holandii, zaś cudzoziemki identyfikowane w Polsce pochodziły głównie z Bułgarii, Ukrainy i Białorusi.

„Z kolei postępowania, których przedmiotem jest handel ludźmi w celu pracy przymusowej pozostał na zbliżonym do 2009 r. poziomie”⁷. Poziom identyfikacji „pokrzywdzonych handlu ludźmi nie pozostających w związku z wykorzystaniem w celach prostytucji wzrósł nieznacznie. W 2010 r. wszczęto 7 takich śledztw (w 2009 r. – 6), przy czym tylko w jednym przypadku Polska była krajem docelowym dla ofiar handlu ludźmi do pracy przymusowej (ob. Bangladeszu). W danym roku prokuratury prowadziły 1 sprawę dotyczącą handlu ludźmi w celach żebractwa i jedną – w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy.

⁶ Sprawozdanie Prokuratury Generalnej z 2010 r.

⁷ Sprawozdanie Prokuratury Generalnej z 2010 r.

W 2011 r. blisko połowa spraw dotyczyła wykorzystania seksualnego (27 spraw), nieznacznie spadła liczba spraw o handel ludźmi w celu wykorzystania do pracy przymusowej (5 spraw), natomiast stwierdzono 6 spraw wykorzystania w „innych formach poniżających godność człowieka”⁸. Wzrosła liczba spraw dotyczących wykorzystania do żebractwa (3 sprawy), 1 sprawa dotyczyła wykorzystania w pornografii. W dziewięciu sprawach zaobserwowano inną – niż wymienione – formę wykorzystania⁹.

Stosowanie art. 316

Z danych statystycznych Prokuratury wynika, iż w ostatnich dwóch latach wzrosła liczba zastosowania **przesłuchania w trybie art. 316 § 3 k.p.k.**, tj. przesłuchania świadka przez sąd na etapie postępowania przygotowawczego. Jest to niezwykle ważny przepis, gdyż często w przypadku handlu kobietami-cudzoziemkami, po złożeniu zeznań w śledztwie, chcą one jak najszybciej wrócić do swojego ojczystego kraju i istnieje obawa, że nie stawią się na rozprawie w celu powtórnego złożenia zeznań¹⁰.

Łącznie w latach 2002-2011 (przy czym sprawozdanie Prokuratury w 2009 r. nie zawierało tej informacji) z tego trybu korzystano w 72 przypadkach. Z wyjątkiem roku 2006, w latach poprzednich z tego przepisu prokuratura korzystała średnio 12 razy rocznie, potem liczba ta była mniejsza (w 2007 r. – 2 przypadków, w 2008 r. – 5 przypadków), w 2010 r. – 10 przypadków, zaś w 2011 r. – 6 przypadków.

⁸ Sprawozdanie Prokuratury Generalnej z 2011 r.

⁹ Brak informacji w Sprawozdaniu Prokuratury Generalnej z 2011 r., jakiej formy wykorzystania dotyczył dany przypadek.

¹⁰ Zob. K. Karsznicki, *Handel ludźmi w świetle badań...*, (w:) *Handel ludźmi w Polsce...*, Warszawa 2007, s. 58.

Rok	Liczba ofiar wobec których zastosowano art. 316 § 3 k.p.k.
2002	13
2003	16
2004	10
2005	10
2006	-
2007	2
2008	5
2009	b.d.
2010	10
2011	6
Ogółem	72

Kompensata dla pokrzywdzonych

Z danych Prokuratury wiadomo, że w roku 2011 „nie odnotowano przypadków kompensaty przyznanej ofiarom handlu ludźmi na podstawie ustawy z dn. 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw oraz orzeczenia przez sąd zadośćuczynienia (art. 46 § 1 k.k.) lub nawiazki (art. 46 § 2 k.k.) od sprawcy skazanego za przestępstwo handlu ludźmi”¹¹.

¹¹ Sprawozdanie Prokuratury Generalnej z 2011 r.

3). Dane statystyczne z sądów powszechnych¹²

Rok	Liczba skazanych	Artykuł				Razem
		253 § 1 k.k.	204 § 4 k.k.	189a § 1 k.k.	189a § 2 k.k.	
2008	Skazanych, w tym:	4	1	-	-	5
	Skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	4	0	-	-	4
	Skazani na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	0	1	-	-	1
2009	Skazanych, w tym:	17	2	-	-	19
	Skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	9	1	-	-	10
	Skazani na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	8	1	-	-	9
2010	Skazanych, w tym:	13	1	6	-	20
	Skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	9	0	4	-	13
	Skazani na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	4	1	2	-	7
2011	Skazanych, w tym:	1	2	15	1	19
	Skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	-	-	12	-	12
	Skazani na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	1	2	3	1	7
RAZEM	Skazanych, w tym:	31	5	21	1	58
w latach 2009-2011	Skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	18	1	16	0	35
	Skazani na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	13	4	5	1	23

W związku ze wspomnianą już nowelizacją kodeksu karnego kary wobec sprawców przestępstwa handlu ludźmi w roku 2011 orzekane były również kary z art. 189a § 1 i § 2 k.k.

W latach 2009-2011 polskie sądy skazały 58 osób za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi, przy czym 35 osób zostało skazanych na karę pozbawienia wolności bez

¹² Tabele zostały opracowane na podstawie danych Wydziału Statystyki i Analiz Ministerstwa Sprawiedliwości.

warunkowego zawieszenia jej wykonania. Liczba skazań w ciągu ostatnich trzech lat była podobna (ok. 20 osób skazanych rocznie). Należy jednak podkreślić, że od 2009 r. wzrósł odsetek osób skazanych na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia (52,6% w 2009 r., 65,0% w 2010 r. oraz 60,3% w 2011 r.). Tendencję tę należy uznać za pozytywną w przypadku przestępstwa handlu ludźmi, a zatem przestępstwa z użyciem przemocy, często popełnianego w ramach przestępczości zorganizowanej oraz z uwagi na grożące ofiarom i ich rodzinom niebezpieczeństwo.

Wymiar kary	2008		2009		2010		2011		Skazani razem	Skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania
	Skazani	Kara bez zawieszenia	Skazani	Kara bez zawieszenia	Skazani	Kara bez zawieszenia	Skazani	Kara bez zawieszenia		
2 miesiące	-	-	-	-	1	0	-	-	1	0
1 rok	-	-	-	-	-	-	1	0	1	0
1-2 lata	1	0	6	1	4	3	6	1	17	5
2 lata	-	-	4	0	5	0	1	0	10	0
3 lata	2	2	2	2	3	3	6	6	13	13
3-5 lat	2	2	6	6	6	6	4	4	18	18
5-8 lat	-	-	-	-	1	1	1	1	2	2
10-15 lat	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1
RAZEM	5	4	19	10	20	13	19	12	63	39

W latach 2009-2011 spośród 63 osób skazanych na karę pozbawienia wolności zdecydowana większość (95,2%) osób została skazana na kary nieprzekraczające 5 lat pozbawienia wolności, przy czym wobec ponad połowy z nich (36 osób z 63 skazanych, tj. 57,1%) sąd orzekł karę bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Najczęściej sądy orzekały karę od 2 miesięcy do 2 lat pozbawienia wolności (29 skazanych) oraz karę 3 i 3-5 lat pozbawienia wolności (31 skazanych).

Z danych dotyczących skazań wynika, że w latach 2009-2011 najwięcej wyroków skazujących za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi wydały sądy mające swoje siedziby w województwach: lubuskim (9 skazanych), podlaskim (8 skazanych) i pomorskim (8 skazanych). Mniejszą liczbę skazanych – od 4 do 5 osób skazały sądy w województwach: śląskim i podkarpackim (po 5 skazanych) oraz mazowieckim (4 skazanych).

W porównaniu z okresem 2006-2008 najwięcej było wówczas skazań przez sądy w województwach pomorskim i mazowieckim (w każdym po 4 skazanych). Z kolei analiza

danych z lat 1998-2008 wykazała, że najwięcej było skazań w województwach południowo-zachodniej i zachodniej, gdzie odpowiednio liczba skazanych wynosiła 12 osób w woj. dolnośląskim i aż 30 osób w woj. lubuskim.

Trudno jednak na podstawie zebranych danych wysnuć wniosek o podwyższonym zagrożeniu handlem ludźmi na podstawie skazań sądów w danym województwie. Po pierwsze dlatego, że miejsce popełnienia przestępstwa i tym samym właściwość danego sądu do rozpatrywania sprawy niekoniecznie jest związana z miejscem zamieszkania sprawcy czy ofiary – do rekrutacji pokrzywdzonych mogło dojść w innym województwie niż to, w których doszło do ich wykorzystania. Po drugie należy zaznaczyć, iż w przypadku przestępstwa handlu ludźmi zwykle mijają ponad dwa lata (czasem więcej) od chwili identyfikacji ofiary do czasu ewentualnego skazania sprawcy. Tym samym dane te dotyczą spraw prowadzonych w różnym czasie. Można jedynie powiedzieć, iż w porównaniu z trzyletnim okresem 2006-2008 polskie sądy skazały więcej osób na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za popełnienie przestępstw handlu ludźmi w latach 2009-2011 (tj. 53 osoby, podczas gdy w latach 2006-2008 – 17 osób).

Sady zagranicą również skazały w okresie 2009-2011 więcej osób – 5 skazanych, podczas gdy w okresie 2006-2008 – 2 osoby.

Biorąc pod uwagę nowelizację kodeksu karnego, jaka miała miejsce w 2010 r., należy podkreślić fakt zastosowania w 2011 r. po raz pierwszy art. 189a § 2 k.k., czyli skazania za przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi w przypadku jednej osoby.

Prawomocnie skazane osoby dorosłe według wyszczególnionych kwalifikacji prawnych i miejsca popełnienia przestępstwa			
Rok	Kwalifikacja prawna	Osoby skazane	Miejsce – województwa
2009	Art. 204 § 4 k.k.	2	dolnośląskie – 1 śląskie – 1
	Art. 253 § 1 k.k.	17	dolnośląskie – 1 lubelskie – 1 lubuskie – 7 łódzkie – 2 małopolskie – 1 mazowieckie – 1 podlaskie – 1 pomorskie – 1 śląskie – 1 zagranica – 1
2010	Art. 204 § 4 k.k.	1	zagranica – 1
	Art. 253 § 1 k.k.	13	lubuskie – 1 mazowieckie – 1 podlaskie – 5 pomorskie – 3 śląskie – 2 zachodniopomorskie – 1
	Art. 189a § 1 k.k.	6	podkarpackie – 1 opolskie – 1 lubuskie – 1 zagranica – 3
	Art. 189a § 2 k.k.	–	–
2011	Art. 204 § 4 k.k.	2	podlaskie – 1 pomorskie – 1
	Art. 253 § 1 k.k.	1	śląskie – 1
	Art. 189a § 1 k.k.	15	dolnośląskie – 2 mazowieckie – 3 opolskie – 2 podlaskie – 1 podkarpackie – 4 pomorskie – 3
	Art. 189a § 2 k.k.	1	śląskie – 1

PODSUMOWANIE

Analizując przedstawione wyżej dane statystyczne dotyczące przestępstwa handlu ludźmi w okresie lat 2009-2011 należy przede wszystkim zauważyć, iż **liczba osób pokrzywdzonych** wynosi ok. 300 osób rocznie lub jest wyższa, sięgając niejednokrotnie liczby ponad 600 osób. Pokrzywdzeni to głównie Polacy pokrzywdzeni tym przestępstwem zagranicą. Potwierdza to spostrzeżenie, iż w krajach UE, w tym w Polsce, mamy do czynienia przede wszystkim z tzw. handlem wewnątrzunijnym, tj. z sytuacją, w której obywatele UE stają się ofiarami handlu ludźmi w swoim lub w innym kraju Unii. Znamienne jest, że obywatele RP stają się nie tylko, jak do tej pory, ofiarami handlu ludźmi w celach wykorzystania seksualnego czy pracy przymusowej, ale także nowej formy – wyłudzenia dokumentów w celu dokonania oszustwa (zawieranie umów kredytowych).

Jak wynika z przedstawionych danych dotyczących handlu ludźmi w Polsce, **zagrożenie zjawiskiem handlu ludźmi utrzymuje się na stałym poziomie, przybiera natomiast nowe formy** (np. zmuszanie do żebractwa).

Analiza danych Prokuratury Generalnej wykazała, iż **liczba spraw prowadzonych przez prokuraturę w stosunku do lat poprzednich wzrosła dwukrotnie**, co świadczy o aktywności prokuratury. Analogicznie, choć w mniejszym stopniu, wzrosła liczba spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia.

Niepokojący jest **spadek odsetka spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia w stosunku do liczby zakończonych postępowań..** Pozytywnie należy jednak ocenić fakt, iż organy ścigania i prokuratorzy nie obawiają się stawiać tezy o możliwym zaistnieniu przestępstwa handlu ludźmi. Tym samym możliwe jest bowiem udzielenie pomocy ofiarom tego przestępstwa.

Odnosnie skazań należy podkreślić, iż mimo wciąż małej liczby skazań sprawców przestępstwa handlu ludźmi w ostatnich trzech latach od 2009 r. **wzrósł odsetek osób skazanych na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia** (52,6% w 2009 r., 65,0% w 2010 r. oraz 60,3% w 2011 r.). Niestety nadal jednak, podobnie jak w latach poprzednich, wyroki w sprawach o handel ludźmi są bardzo niskie i zwykle nie przekraczają 5 lat pozbawienia wolności.

PROGRAM WSPARCIA I OCHRONY OFIARY/ŚWIADKA HANDLU LUDŹMI (CUDZOZIEMCA) W LATACH 2009-2011

Wsparcie dla ofiar handlu ludźmi w Polsce realizowane jest zarówno za pośrednictwem systemu pomocy społecznej, jak też w ramach zadań zleconych przez Ministra Spraw Wewnętrznych podmiotom niezaliczonym do sektora finansów publicznych. W niniejszym opracowaniu ukazane zostaną najważniejsze zmiany, jakim podlegał *Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* wsparcia od utworzenia w 2006 r.

Wskazane zostaną najważniejsze zadania realizowane w ramach *Programu*, oraz zasady jego funkcjonowania. Następnie zarysowany zostanie profil beneficjenta *Programu*, w oparciu o dane za lata 2009-2011, przedstawione informacje odnosić się będą także do funkcjonowania *Programu* w latach 2006-2008.

Geneza i finansowanie *Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*

Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi jest zadaniem publicznym realizowanym na zlecenie Ministra Spraw Wewnętrznych (dawniej Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji) przez wyłanianą każdorazowo w drodze otwartego konkursu organizację pozarządową¹³. W tym celu resort SW corocznie zabezpiecza w budżecie państwa środki finansowe w ramach dotacji celowych na finansowanie lub dofinansowanie zadań publicznych zleczanych organizacjom pozarządowym¹⁴.

Program przeznaczony jest wyłącznie dla cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi zidentyfikowanych przez funkcjonariuszy organów ścigania. W tej formie zadanie publiczne funkcjonowało w latach 2006-2009. Od kwietnia 2009 r. *Program* realizowano równolegle z zadaniem publicznym pn. *Prowadzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla ofiar handlu ludźmi*. Celem nowo utworzonego zadania było umożliwienie zapewnienia profesjonalnego wsparcia i ochrony także polskim ofiarom handlu ludźmi oraz cudzoziemcom, którzy nie są zainteresowani kontaktem z organami ścigania. Od 2010 r. *Program* jest jednym z zadań realizowanych w ramach zadania publicznego zleconego organizacji pozarządowej *Prowadzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi* (KCIK), nie posiada

¹³ W latach 2009-2011 zadanie to realizowała Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada.

¹⁴ W 2009 roku przekazano łącznie na realizację 168 326 PLN *Programu*, w 2010 roku na KCIK przekazano łącznie 749 997,8 PLN, a w 2011 roku 750 000 PLN.

on odrębnego budżetu (w 2011 r. na funkcjonowanie KCIK zabezpieczono środki na poziomie 750 000 PLN).

Środki faktycznie wydatkowane z budżetu państwa przedstawia poniższe zestawienie:

Okres	Wydatkowana kwota	Forma realizacji
I-III 2009 r.	48 809,19 PLN	samodzielne zadanie
IV-XII 2009 r.	108 592,11 PLN	samodzielne zadanie realizowane równoległe do KCIK
I-III 2010 r.	134 773,05 PLN	w ramach KCIK
IV-XII 2010 r.	595 116,25 PLN	w ramach KCIK
2011 r.	743 314,87 PLN	w ramach KCIK
lata 2009-2011	1 630 605,67 PLN	

Podstawą do stworzenia i implementacji specjalistycznego Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi była *Dyrektywa Rady 2004/81/WE z dn. 29 kwietnia 2004 r. w sprawie zezwolenia na pobyt wydawanego obywatelom państw trzecich będącym ofiarami handlu ludźmi albo będącym wcześniej przedmiotem działań ułatwiających nielegalną migrację, którzy współpracują z właściwymi organami*. Obligowała ona państwa do wprowadzenia rozwiązań prawnych umożliwiających stworzenie warunków pobytu dla cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, w tym w szczególności rozwiązań, których pobyt na terytorium Wspólnoty Europejskiej był nielegalny. Aby umożliwić legalny pobyt na terytorium RP, oraz zapewnić możliwość swobodnej decyzji o nawiązaniu przez cudzoziemską ofiarę handlu ludźmi współpracy z organami ścigania wprowadzono szereg zmian w ustawie o cudzoziemcach, wprowadzając m.in. 3-miesięczny okres na zastanowienie¹⁵, istnieje możliwość przedłużenia tego pobytu, w przypadku decyzji cudzoziemca o podjęciu współpracy z organami ścigania¹⁶.

¹⁵ Art. 53a ust 2 pkt 4 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 264, poz. 1573 z późn. zm) "Zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony można udzielić cudzoziemcowi, który przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nielegalnie, jeżeli organ właściwy do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi stwierdza, że cudzoziemiec jest prawdopodobnie ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu decyzji ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi".

¹⁶ Tamże, art. 53 ust 1 pkt 15 „Zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udziela się cudzoziemcowi, który: /.../

15) jest ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu decyzji ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi i spełnia łącznie następujące warunki:

a) przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

b) podjął współpracę z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi,

c) zerwał kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie czynów zabronionych związanych z handlem ludźmi,"

Podstawowe cele *Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*

Podstawowe cele *Programu* to:

1. zapewnienie ofierze prawa do godnego życia oraz realizacji przysługujących jej praw człowieka;
2. wzbudzenie wśród ofiar zaufania do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a przez to zwiększenie ich gotowości do współpracy z władzami.

Realizowane są one w szczególności poprzez:

1. zakwaterowanie w bezpiecznym ośrodku
2. wyżywienie
3. podstawowa opieka medyczna
4. wsparcie psychologiczne
5. konsultacje prawne
6. pomoc w kontaktach z organami ścigania
7. pomoc tłumacza
8. pomoc w legalizacji pobytu na terytorium Polski
9. zabezpieczenie możliwości bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia

Program wsparcia stanowi element Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, w związku z czym, najważniejsze różnice, zarówno w zakresie formy pomocy, jak też adresatów programu przedstawione zostały w poniższym zestawieniu.

Podstawowe różnice między Programem a KCIK¹⁷

	<i>Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi</i>	<i>Krajowe Centrum Interwencyjno - Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK)</i>
ZAKRES ZADAŃ	<ul style="list-style-type: none"> - zadania o charakterze interwencyjnym 	<ul style="list-style-type: none"> - zadania o charakterze interwencyjnym - zadania o charakterze prewencyjnym
FORMA UDZIELANEJ POMOCY	<ul style="list-style-type: none"> - bezpośrednia praca z ofiarą (kontakt osobisty ofiary z pracownikiem organizacji) 	<ul style="list-style-type: none"> - bezpośrednia praca z ofiarą (kontakt osobisty ofiary z pracownikiem organizacji) - udzielanie wsparcia na odległość (przez telefon/Internet)
BENEFICJENCI	<ul style="list-style-type: none"> - cudzoziemcy 	<ul style="list-style-type: none"> - obywatele Polski - cudzoziemcy
WARUNKI UZYSKANIA POMOCY	<ul style="list-style-type: none"> - zgłoszenie przez organ ścigania lub prokuraturę (konieczność zaistnienia podejrzenia popełnienia przestępstwa handlu ludźmi) 	<ul style="list-style-type: none"> - nawiązanie kontaktu z Fundacją La Strada (podejrzenie popełnienia przestępstwa przez organ ścigania nie jest wymagane)
OFERTA POMOCY	<ul style="list-style-type: none"> - uregulowanie sytuacji prawno-pobytowej (osoby objęte Programem mają prawo do zalegalizowania pobytu w Polsce jako ofiary handlu ludźmi) 	<ul style="list-style-type: none"> - zgłoszenie się do KCIK nie stanowi przesłanki do zmiany statusu pobytu na terytorium Polski
	<ul style="list-style-type: none"> - dostęp do świadczeń socjalnych przysługujących ofiarom handlu ludźmi 	<ul style="list-style-type: none"> - zgłoszenie się do KCIK nie daje uprawnień do korzystania z pomocy społecznej (otrzymanie świadczeń socjalnych jest indywidualnie rozpatrywana przez pracownika socjalnego)
	<ul style="list-style-type: none"> - zapewnienie bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia (prawo do skorzystania z oferty IOM adresowanej do ofiar handlu ludźmi) 	<ul style="list-style-type: none"> - doradztwo w zakresie bezpiecznego powrotu

¹⁷ Oprac. Aneta Suda, Zespół ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi DPM MSW.

Zasady funkcjonowania Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi

Program uruchamiany jest, w przypadku gdy podczas rozmowy cudzoziemca z funkcjonariuszem organów ścigania pojawi się domniemanie, że jest ofiarą handlu ludźmi. Warunkiem wzięcia udziału w *Programie* jest oprócz pobytu na terytorium RP zerwanie przez ofiarę-cudzoziemca wszelkich kontaktów ze sprawcami. Wejście do *Programu* nie może być uzależnione od złożenia zeznań lub zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, *Program* może być uruchomiony wobec każdej osoby, w stosunku do której istnieje domniemanie, że padła ofiara handlu ludźmi. Każdej ofierze przysługuje bowiem okres na zastanowienie się, nie dłuższy niż trzy miesiące, w czasie którego może podjąć decyzję o współpracy lub odmowie nawiązania współpracy z funkcjonariuszami organów ścigania.

Program może być uruchomiony wyłącznie przez przedstawiciela organu ścigania, który zgodnie z *Algorytmem postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi*, wypełnia formularz zgłoszenia do *Programu* i przesyła go do koordynatora odpowiedzialnego za realizację *Programu* w MSW oraz do wiadomości do właściwych koordynatorów w Policji, Straży Granicznej i w prokuraturze. Koordynator w MSW potwierdza lub odrzuca dane zgłoszenie (w ciągu 6 lat funkcjonowania *Programu* Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ani razu nie ustosunkowało się negatywnie do zgłoszenia ofiary do *Programu*). Ministerstwo następnie przekazuje informację o objęciu osoby *Programem* do Policji, Straży Granicznej, Prokuratury i organizacji realizującej zadanie zlecone pn. „*Prowadzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi*”.

Realizacja Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi w latach 2009-2011

Liczba ofiar i czas ich pobytu w Programie

Począwszy od 1 stycznia 2006 r. *Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* był realizowany na podstawie rocznego zlecenia zadania publicznego. Od kwietnia 2009 r. realizowano równolegle *Program* i *Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla ofiar handlu ludźmi*, od 2010 r. *Program* został jednym z działań realizowanych w ramach *Krajowego Centrum Interwencyjno-konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi*. W latach 2009-2011 z pomocy *Programu* skorzystało **90 cudzoziemców** (83 osoby dorosłych i 7 osób małoletnich, w tym dwoje dzieci przechodzących z programu na 2008 rok), w tym 7 osób przeszło z programu na 2008 rok. Wśród nowych osób 2009 r. – 22 osoby, 2010 r. – 34 osoby, 2011 – 25 osób.

Z uwagi jednak na fakt, że niektórzy cudzoziemcy byli obejmowani *Programem* w ramach więcej niż jednej jego edycji, liczba osób, które skorzystały ze wsparcia w danym roku, była większa niż wynika to z wyżej zamieszczonych danych i przedstawia się następująco:

Rok edycji <i>Programu</i>	Liczba ofiar objętych <i>Programem</i>
2009	31 (w tym 7 ofiar z roku poprzedniego)
2010	34
2011	25
2006-2008	56
2009-2011	90

Ofiara handlu ludźmi może być objęta *Programem* do czasu zakończenia wszystkich czynności prawnych z jej udziałem oraz gdy możliwy jest jej bezpieczny powrót do kraju pochodzenia. Z danych statystycznych za okres 2009-2011 wynika, że najdłuższy pobyt ofiary w *Programie* trwał 836 dni, a więc blisko dwa i pół roku, najkrótszy zaś 2 dni. Ofiary najczęściej korzystały z *Programu* krótko lub średnioterminowo (do dwóch miesięcy). Na podstawie poniższego zestawienia zauważyć można, że najczęściej ofiary zainteresowane są powrotem do kraju pochodzenia, coraz rzadziej decydowały się na długotrwałą terapię i działania integracyjne. Na dłuższy udział w *Programie* decydowały się przede wszystkim osoby, które nie miały możliwości powrotu, ze względu na sytuację w kraju pochodzenia lub które, ze względu na kondycję psychofizyczną, wymagały dłuższego wsparcia.

Czas pobytu w <i>Programie</i>	do 2 tygodni	2 tygodnie - 2 miesiące	2 miesiące - rok	ponad rok
2009	11	5	9	6
2010	15	16	3	-
2011	13	9	4	-
2009-2011	38	30	16	5

Legalizacja pobytu

Ofiary handlu ludźmi mają zagwarantowaną możliwość legalizacji pobytu na terytorium Polski. Jak pokazują dane statystyczne, zamieszczone w tabeli poniżej, większość ofiar nielegalnie przebywających w Polsce, korzystało z tej formy uregulowania swojego statusu prawnego. Ofiary decydowały się niekiedy na inną formę legalizacji pobytu, w trzech przypadkach wnioski o status uchodźcy, oraz w jednym o objęcie ochroną uzupełniającą na terytorium RP. Uwagę zwracać może rok 2011, w którym nie wpłynął żaden wniosek o zalegalizowanie pobytu ofiary na terytorium RP. Powodem w dwóch przypadkach był brak dokumentów umożliwiających potwierdzenie tożsamości ofiary. Inny powód to wejście do Unii Europejskiej Bułgarii i Rumuni, których obywatele w latach 2009-2011 stanowili ponad 50% osób objętych *Programem*.

Rok edycji Programu	Pobyt legalny	Pobyt nielegalny	Legalizacja pobytu
2009	18	13	9
2010	27	7	-
2011	20	5	5
2009-2011	65	25	14

Współpraca z właściwymi władzami

Pomimo, że możliwość legalizacji pobytu, czy też oferowanie innego rodzaju niezbędnej pomocy nie jest uwarunkowane współpracą ofiary z organami ścigania to jednak należy zauważyć, że spośród 90 uczestników *Programu* tylko 3 osoby odmówiły złożenia zeznań.

W jednym przypadku dwójka dzieci zidentyfikowana jako ofiary handlu ludźmi została wraz z matką objęta *Programem*, w związku z tym nie były one brane pod uwagę w poniższym zestawieniu, dotyczącym osób, które zdecydowały się na złożenie zeznań.

Rok edycji Programu	Złożono zeznania	Odmowa współpracy	Nie dotyczy/brak danych
2009	28	1	2 (dzieci ofiary)
2010	34	0	-
2011	23	2	-
2009-2011	85	3	2

Rozkład terytorialny zgłoszeń do Programu

W latach 2009-2011 najwięcej zgłoszeń (25) wpłynęło z województwa mazowieckiego, następnie dużą aktywność wykazało woj. lubuskie (14 zgłoszeń). Warto zauważyć, że w tym okresie zgłoszenia wpłynęły ze wszystkich 16 województw, podczas gdy w latach 2006-2008 zgłoszenia wpłynęły z 12 województw, co pokazuje stały wzrost aktywności organów ścigania, w związku z realizacją działań przeciwko handlowi ludźmi.

Województwo	Zgłoszenia do Programu			
	w 2009 r.	w 2010 r.	w 2011 r.	w latach 2009-2011
dolnośląskie	-	-	3	3
kujawsko-pomorskie	-	2	-	2
lubuskie	3	8	3	14
lubelskie	1	-	1	2
łódzkie	2	-	-	2
małopolskie	3	1	3	7
mazowieckie	6	9	10	25
opolskie	-	-	1	1
podkarpackie	1	-	1	2
podlaskie	2	1	-	3
pomorskie	1	9	-	10
śląskie	5	1	-	6
świętokrzyskie	-	1	-	1
warmińsko-mazurskie	-	-	1	1
wielkopolskie	7	1	-	8
zachodniopomorskie	-	1	2	3

Institucje zgłaszające do Programu

W latach 2009-2011 widoczny jest wzrost zaangażowania Straży Granicznej w realizację działań przeciwko handlowi ludźmi, która zgłosiła 1/3 ofiar handlu ludźmi objętych Programem. W latach 2006-2008 aż 75% zgłoszeń do Programu dokonane zostało przez funkcjonariuszy Policji.

Organ ścigania	Zgłoszenia do Programu			
	w 2009 r.	w 2010 r.	w 2011 r.	w latach 2009-2011
Policja	18	28	14	60
Straż Graniczna	13	6	11	30
Prokuratura	-	-	-	0

Profil ofiary handlu ludźmi

Płeć ofiar:

O ile w latach 2006-2008 do *Programu* zgłaszane były przede wszystkim kobiety (stanowiły one ponad 90% wszystkich ofiar), to w latach 2009-2011 stale rosła liczba mężczyzn - w analizowanym okresie stanowili ponad 23% ofiar handlu ludźmi.

Płeć	Kobiety	Mężczyźni
2009	30	1 (małoletnie dziecko ofiary)
2010	22	12
2011	17	8
2009-2011	69	21

Kraje pochodzenie ofiar:

W latach 2009-2011 do *Programu* weszły ofiary z 18 państw. Podobnie jak w latach 2006-2008 największą grupę ofiar stanowili obywatele Bułgarii, drugą grupę stanowili obywatele Rumunii, łącznie na te dwie narodowości przypadało ponad 55% zgłoszeń do *Programu*. Podobnie jak w poprzednich latach epizodycznie pojawiały się ofiary z Azji i Afryki. W przypadku ofiar afrykańskich identyfikowane były pojedyncze osoby. Azjaci najczęściej identyfikowani byli w małych grupach, często jeszcze przed identyfikacją organów ścigania grupy te ulegały rozproszeniu. Zdarzało się, że ofiary pierwszy kontakt z organami ścigania w Europie miały kilkaset kilometrów od miejsca wykorzystania w Polsce.

Kraj pochodzenia	2009	2010	2011	2009-2011	% udział
Bangladesz	-	7	-	7	8%
Białoruś	3	1	-	4	4%
Bułgaria	12	10	7	29	32%
Chiny	1	-	-	1	1%
Dżibuti	1	-	-	1	1%
Kamerun		-	1	1	1%
Kenia	-	-	1	1	1%
Mołdawia	4	-	-	4	4%
Mongolia	2	-	-	2	2%
Nepal	-	5	-	5	6%
Nigeria	1	-	-	1	1%
Rosja	-	-	1	1	1%
Rumunia	1	7	12	20	22%
Sri Lanka	-	-	1	1	1%
Turcja	1	-	-	1	1%
Uganda	1	-	-	1	1%
Ukraina	3	3	2	8	9%
Wietnam	1	1	-	2	2%

Forma wykorzystania:

W latach 2009-2011 widoczne były zmiany w zakresie formy wykorzystania ofiar handlu ludźmi. W latach 2006-2008 blisko 70% przypadków stanowiło wykorzystanie seksualne i zmuszanie do prostytucji. W latach 2009-2011 forma ta stanowiła już tylko 50% przypadków. Poniższe zestawienie uwidacznia stale rosnącą liczbę ofiar handlu ludźmi do pracy przymusowej. W tym okresie najczęściej identyfikowanymi ofiarami przymusowej były Azjaci. Wszystkie zidentyfikowane przez organy ścigania ofiary zmuszania do żebractwa pochodziły z Europy Wschodniej. Widoczna jest ciągła ewolucja zjawiska, w kilku przypadkach można było mówić o więcej niż jednej formie eksploatacji, trudne było przy tym wskazanie formy dominującej.

Forma wykorzystania	2009	2010	2011	2009-2011	Udział procentowy
wykorzystanie seksualne	19	14	12	45	50 %
żebractwo	5	6	4	15	16,7 %
praca przymusowa	4	14	8	26	28,9 %
niewolnictwo domowe	3		1	4	4,4 %

Wiek ofiar

W latach 2006-2008, spośród 90 cudzoziemców, którym udzielono wsparcia, 7 z nich było osobami poniżej 18 roku życia. Zgodnie z danymi przedstawionymi poniżej w tabeli, najmłodszym uczestnikiem *Programu* było 9-letni syn ofiary handlu ludźmi, najstarszy uczestnik programu w tym okresie liczył 44 lata¹⁸. Do *Programu* trafiają przede wszystkim osoby młode, w latach 2009-2011 wsparciem objęto tylko 4 osoby powyżej 40 roku życia.

Rok edycji Programu	Minimalny wiek	Maksymalny wiek	Średnia wieku
2009	9	42	26
2010	15	43	28,5
2011	15	44	25,48
2009-2011	9	44	26,80

Problemy pojawiające się w trakcie realizacji *Programu*

W trakcie 6-letniego funkcjonowania *Programu* pojawiło się szereg problemów, które były trudne do przewidzenia w momencie jego tworzenia *Programu*., pojawiały się także błędy w stosowaniu *Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi*, oraz brak dostatecznej wiedzy o zakresie pomocy przysługującej ofiarom handlu ludźmi w ramach ustawy o pomocy społecznej. Dzięki systemowi szkoleń i okresowym ewaluacjom liczba problemów i błędów w prawidłowym stosowaniu procedur dotyczących ofiar handlu ludźmi została ograniczona do minimum .

Obywatele UE zidentyfikowani jako ofiary handlu ludźmi

Jednym z problemów, jaki pojawił się w trakcie realizacji *Programu* było zapewnienie możliwości skorzystania z realizowanego przez Międzynarodową Organizację ds. Migracji *Programu* dobrowolnych powrotów do kraju pochodzenia. Z chwilą wejścia do Unii Europejskiej Bułgarii i Rumuni pojawił się problem dostępu do tej formy pomocy,

¹⁸ Podane wielkości przedstawiają wiek ofiar w momencie ich zgłoszenia do *Programu*.

ponieważ oferta programu dobrowolnych powrotów skierowana jest do obywateli państw trzecich.

W związku z tym że obywatele Bułgarii i Rumunii stanowili w latach 2009-2011 ponad 50% osób objętych *Programem wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*, organizacja powrotu do kraju pochodzenia i dalszego monitoringu ich sytuacji pochłaniała dużą część środków finansowych przeznaczonych na realizację zadania. Z tego względu podjęto prace mające na celu rozszerzenie zakresu Porozumienia pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Międzynarodową Organizacją ds. Migracji. Od 2012 r. wszystkie cudzoziemskie ofiary handlu ludźmi mogą zostać objęte programem dobrowolnych powrotów do kraju pochodzenia.

Małoletni cudzoziemcy bez opieki będący ofiarami handlu ludźmi

Pomimo wprowadzenia szeregu rozwiązań mających na celu zapewnienie prawidłowego poziomu opieki dla małoletnich ofiar handlu ludźmi, które wprowadzone zostały w latach 2006-2008, nadal identyfikowano trudności w zapewnieniu właściwego poziomu wsparcia (opis regulacji dotyczących sytuacji prawnej małoletniego cudzoziemca zawiera zlecona w 2011 r. analiza sędziego Cezarego Skwary, która opublikowana została na stronach 117-132 raportu). Stworzono także pilotażowy program wsparcia i ochrony ofiary, świadka handlu ludźmi, w ramach którego pracownicy wytypowanej placówki na terenie województwa mazowieckiego przeszkoleni zostali w zakresie pracy z małoletnią ofiarą handlu ludźmi. Sieć placówek jest stopniowo rozszerzana, obecnie w województwach małopolskim, mazowieckim, łódzkim i zachodniopomorskim zostały wyznaczone placówki przygotowane do pracy z małoletnią ofiarą handlu ludźmi. Są to tylko wybrane elementy działań mających stworzyć ramy modelu ochrony i wsparcia dla dzieci-ofiar handlu ludźmi. Ze względu na bardzo niski poziom identyfikacji małoletnich ofiar handlu ludźmi znacznie utrudniona jest ewaluacja skuteczności wprowadzonych już rozwiązań, mających umożliwić wprowadzenie modelowego systemu.

Ograniczenie możliwości podjęcia pracy przez cudzoziemca

Do 2011 r. ofiary handlu ludźmi, które podjęły współpracę z organami ścigania i uzyskały zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony zobowiązane były do ubiegania się na zasadach ogólnych o wydanie zezwolenia na pracę, co znacznie utrudniało ich reintegrację i znalezienie zatrudnienia. Na podstawie nowelizacji ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2008 r. Nr 69, poz. 415, z późn. zm.) od 1 lutego 2011 r. ofiary zwolnione zostały z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę. Obecnie nie można jeszcze ocenić, ile osób, którym udzielono zezwolenia na zamieszkanie na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 15 ustawy o cudzoziemcach skorzystało z tej możliwości.

WNIOSKI

W latach 2009-2011 nastąpiła zmiana formuły funkcjonowania *Programu*, który stał się jednym z elementów zadania zleconego pn. *Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi*. Połączenie tych zadań umożliwiło szerszą promocję działań przeciwko handlowi ludźmi, dzięki czemu znacznie wzrosła liczba zgłoszeń domniemanych ofiar handlu ludźmi poprzez infolinię KCIK.

Stale spadała liczba ofiar przebywających nielegalnie na terytorium RP w momencie identyfikacji, rosła liczba osób zainteresowanych złożeniem zeznań, widoczna jest zmiana form eksploatacji ofiar. Ze wsparcia korzystali obywatele 19 państw, wobec 12 państw w latach 2006-2008, przy tym zauważyć należy rosnącą liczbę ofiar z państw azjatyckich. Pamiętać należy, że powyższa analiza oparta jest tylko na informacjach dotyczących osób zidentyfikowanych przez organy ścigania jako cudzoziemskie ofiary handlu ludźmi, które wyraziły zgodę na udział w Programie Przytoczone wyżej dane nie oddają one więc w pełni obrazu zjawiska. W latach 2010-2011 Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi zadeklarowało pracę z ponad 250 ofiarami cudzoziemskimi, w związku z tym przedstawione dane pozwalają śledzić zmiany, szczególnie w zakresie krajów pochodzenia i form eksploatacji ofiar. Wydaje się że dopiero po 10 latach funkcjonowania *Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* możliwe będzie opracowanie szerszej analizy profilu cudzoziemca objętego wsparciem i ochroną w ramach *Programu*.

**OFIARY HANDLU LUDŹMI OBJĘTE POMOCĄ KRAJOWEGO
CENTRUM INTERWENCYJNO-KONSULTACYJNEGO
DLA POLSKICH I CUDZOZIEMSKICH OFIAR HANDLU LUDŹMI –
ANALIZA ANONIMOWYCH ANKIET KLIENTÓW ZA LATA 2009-2011**

Metodyka zbierania danych

W ramach umowy na realizację zadania zleconego przez Ministra Spraw Wewnętrznych (dawniej Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji) pn. *Prowadzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi (KCIK)* w 2009 roku wprowadzono formularz zbierania danych o ofiarach korzystających z pomocy w formie ankiety. Ankiety wypełniane były przez *case managerów* pracujących z ofiarami, mają charakter anonimowy, nie zawierają danych osobowych ofiar handlu ludźmi, które skorzystały ze wsparcia. Łącznie w latach 2009-2011 przekazane zostało 306 ankiet, z czego 105 ankiet nie dotyczyło osób zidentyfikowanych przez organy ścigania lub podmiot realizujący zadanie zlecone w tym okresie – La Strada Fundację Przeciwno Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu, jako potencjalne ofiary handlu ludźmi.

Forma ankiet była doskonała. Od 2011 r. wdrożono wzór ankiety uwzględniający uwagi *case managerów* w związku z czym część danych opracowanych w oparciu o ankiety z 2009 roku nie jest w pełni komplementarna z później stosowaną metodyką klasyfikacji. Zmianie w latach 2009-2011 uległ także zakres przetwarzanych w ramach ankiet informacji, z tego względu nie wszystkie dane przedstawione w poniższym opracowaniu obejmują okres 3 lat. W opracowaniu pominięto ankiety zawierające bardzo ograniczony zakres informacji. Ze względu na anonimizację danych oraz rotację *case managerów* mogły pojawić się także przypadki wypełnienia dwóch ankiet dla tej samej ofiary. Należy podkreślić, że dla 2010 r. uwzględniono w opracowaniu domniemane ofiary, ponieważ stosowana była inna metoda klasyfikacji. Powyższe okoliczności wpłynęły na ograniczenie liczby analizowanych ankiet w stosunku do całkowitej liczby osób korzystających z pomocy.

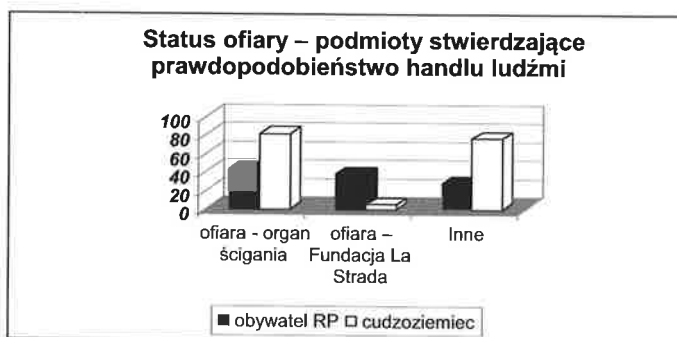
W związku z rotacją osób zajmujących się pomocą dla ofiar na przestrzeni trzech lat, jak też różnym stylem wypełniania ankiet, nie zawsze wszystkie informacje będą ze sobą w pełni komplementarne.

Trudna sytuacja ofiary często uniemożliwia uzyskania pełnej informacji, dla zachowania czytelności pominięte zostało w powyższym opracowaniu pole „brak danych”. Jego uwzględnienie prowadziłoby do całkowitego zaburzenia czytelności.

Profil ofiary

Analizę objęto 273 ankiety, z których 109 dotyczyło obywateli RP, a 164 cudzoziemców. W przypadku 125 osób można mówić o wysokim prawdopodobieństwie handlu ludźmi, na podstawie oceny organów ścigania. W pozostałych przypadkach najczęściej ofiary odmawiały jakiegokolwiek współpracy, pomimo domniemania, że padły ofiarą wykorzystania w handlu ludźmi. W związku z nowelizacją kodeksu karnego, która weszła w życie 8 września 2010 r.¹⁹ zmianie uległa metodyka, ankiety wypełnione przez *case managerki*, z których wynikało, że ofiara nie spełniała przesłanek definicji handlu ludźmi²⁰, nie były brane pod uwagę przy kwalifikacji z tego względu, na 108 ankiet z 2011 r. ocenie poddano 72.

Status ofiary – podmioty stwierdzające prawdopodobieństwo handlu ludźmi		
	obywatel RP	cudzoziemiec
ofiara - organ ścigania	43	82
ofiara – Fundacja La Strada	38	5
Inne	28	77

Płeć

Badając profil płci beneficjenta KCIK stwierdzić należy, że tylko w 21% przypadków z wsparcia korzystali mężczyźni, z czego w przypadku osób o potwierdzonym przez organy ścigania statusie stanowili oni grupę niespełną 18% osób objętych wsparciem. Tak niska liczba związana jest przede wszystkim z niewielkim zainteresowaniem pomocą Centrum

¹⁹ Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626).

²⁰ §22 art. 115 k.k. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

„Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

1. przemocy lub groźby bezprawnej,
2. uprowadzenia,
3. podstępu,
4. wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
5. nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
6. udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą

- w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6”.

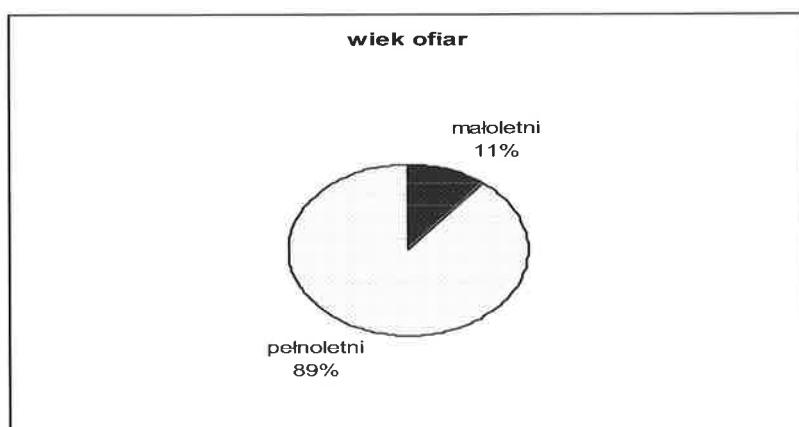
ze strony mężczyzn-obywateli RP. Analiza przypadków dot. cudzoziemców pozwala stwierdzić, że w blisko 33% przypadków ofiarami byli mężczyźni.

Fakt identyfikacji				
Płeć	Domniemane polskie ofiary handlu ludźmi	Domniemane cudzoziemskie ofiary handlu ludźmi	Polskie ofiary o potwierdzonym przez organy ścigania statusie	Cudzoziemskie ofiary, o potwierdzonym przez organy ścigania statusie
Kobieta	104	110	42	62
Mężczyzna	4	54	1	20

Wiek

Analizując wiek ofiar handlu ludźmi stwierdzić można, że z pomocy korzystały przede wszystkim osoby poniżej 30 roku życia. Średnia wieku dla obywateli polskich nie przekroczyła 23 lat, w przypadku ofiar cudzoziemskich wyniosła ponad 28 lat. W 2009 r. najmłodsza cudzoziemska ofiara miała 1 rok, a najstarsza 43 lata, dla ofiar polskich było to odpowiednio 16 i 33 lata. W 2010 r. najmłodsza cudzoziemska ofiara miała 5 lat, a najstarsza 43 lata, dla ofiar polskich było to odpowiednio 17 i 30 lat. W 2011 r. najmłodsza cudzoziemska ofiara miała 1 rok, a najstarsza 45 lat, dla ofiar polskich było to odpowiednio 15 i 55 lat.

Wiek	Obywatelstwo		
	Cudzoziemiec	Obywatel RP	Ogółem
małoletni	13	12	25
pełnoletni	53	150	203

Obywatelstwo

Obywatelstwo	Fakt identyfikacji	
	Domniemane ofiary handlu ludźmi	Ofiary o potwierdzonym statusie przez organy ścigania
Polska	108	43
Ukraina	50	8
Rumunia	28	26
Bułgaria	25	20
Tajlandia	13	0
Rosja	5	4
Bangladesz	5	5
Wietnam	4	1
Filipiny	4	0
Białoruś	3	2
Uzbekistan	3	0
Azerbejdżan	3	0
Nigeria	2	2
Dżibuti	2	2
Kamerun	2	1
Egipt	1	0
Kenia	1	1
Moldawia	1	0
Sri Lanka	1	1
Turcja	1	1
Chiny	1	1
Niemcy	1	0 ²¹

²¹ Powyższe zestawienie obejmuje tylko osoby, w przypadku których określono obywatelstwo.

Powyższe zestawienie ukazuje obywatelstwo osób korzystających z pomocy, dane uszeregowane zostały wg liczby zgłoszeń. Pierwsza kolumna obejmuje wszystkie ofiary, druga dotyczy osób zidentyfikowanych przez organy ścigania.

Nie wszystkie osoby korzystające z pomocy KCIK w tym okresie są ujęte w zestawieniu. Warto zwrócić uwagę, że tylko dla obywateli Polski, Ukrainy Bułgarii, Rumunii i Rosji ankiety wypełniane były w każdym roku. Powyższe zestawienie odnosi się do 22 obywatelstw, tymczasem z pomocy Krajowego-Centrum Interwencyjno Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi korzystali także w tym okresie obywatele Mongolii, Ugandy, Kongo, Węgier, Łotwy, Tadżykistanu i Nepalu. Niestety w wielu przypadkach ankiety nie zawierały nawet podstawowych danych, z tego względu nie mogły podlegać szczegółowej ocenie.

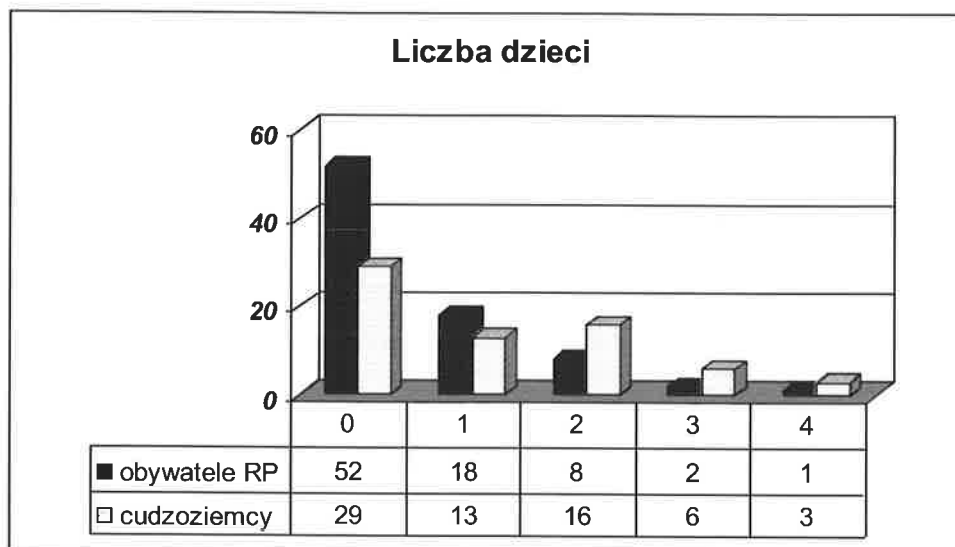
Stan cywilny

Warto prześledzić status cywilny ofiar. Poniższe zestawienie wskazuje, że najczęściej identyfikowane były osoby nie będące w stałym sformalizowanym związku. W przypadku cudzoziemców bardzo często nie było możliwe określenie ich stanu cywilnego. W przypadku cudzoziemców, znacznie częściej rekrutowane były osoby w stałym związku, co może być związane z wyższą średnią wieku cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi korzystających z pomocy KCIK. Stosunkowo dużą grupę stanowiły także osoby rozwiedzione lub w separacji.

Fakt identyfikacji				
Stan cywilny	Domniemane polskie ofiary handlu ludźmi	Domniemane cudzoziemskie ofiary handlu ludźmi	Polskie ofiary o potwierdzonym przez organy ścigania statusie	Cudzoziemskie ofiary, o potwierdzonym przez organy ścigania statusie
panna/kawaler	85	42	36	35
konkubina	6	10	4	9
żonaty/zamężna	6	21	2	8
rozwiedziona/y separacja	5	13	1	9
wdowiec/wdowa	2	2	1	1

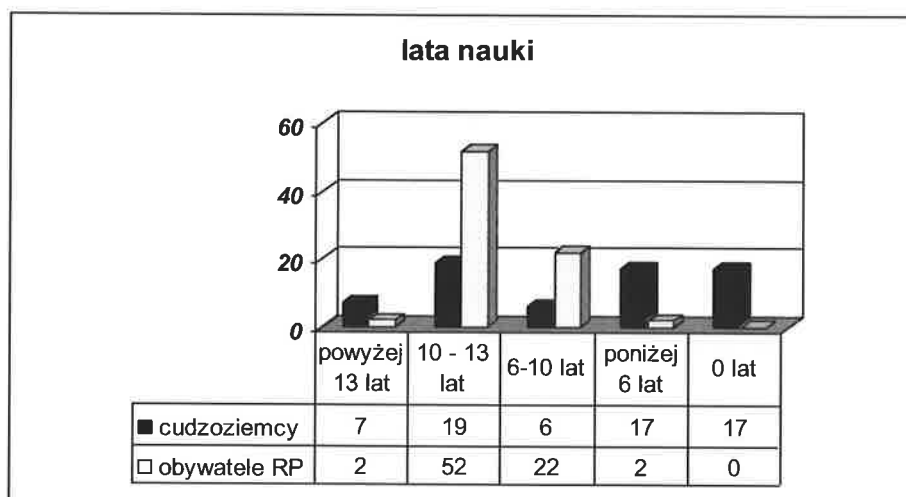
Sytuacja rodzinna

Analizując informacje dotyczące ofiar, stwierdzić można, że o ile w przypadku polskich ofiar handlu ludźmi, najczęściej były to osoby nie posiadające potomstwa (64%), to w przypadku cudzoziemskich ofiar osoby bezdzietne stanowią jedynie 43 % ofiar. Podkreślić należy, że dane te nie są w pełni miarodajne, ale w zestawieniu z wiekiem ofiar i zajęciem w momencie rekrutacji wskazywać mogą na dodatkową motywację, szczególnie w przypadku ofiar cudzoziemskich, jaką jest zapewnienie środków na utrzymanie rodziny, które prowadzić może do częstszego podejmowania ryzykownych decyzji, o wyjeździe w celu podjęcia pracy poza granicami kraju.

Wykształcenie

Warto zwrócić uwagę na aspekt wykształcenia ofiar handlu ludźmi. Stan edukacji określono w przypadku 144 ankiet. Dane te są szczególnie interesujące w przypadku cudzoziemskich ofiar. W 17 przypadkach ofiara nigdy nie podlegała obowiązkowi szkolnemu, w 17 przypadkach uczyła się poniżej 6 lat. W przypadku obywateli RP większość osób deklarowała 12 lat nauki, tylko w 2 przypadkach deklarowano wykształcenie wyższe.

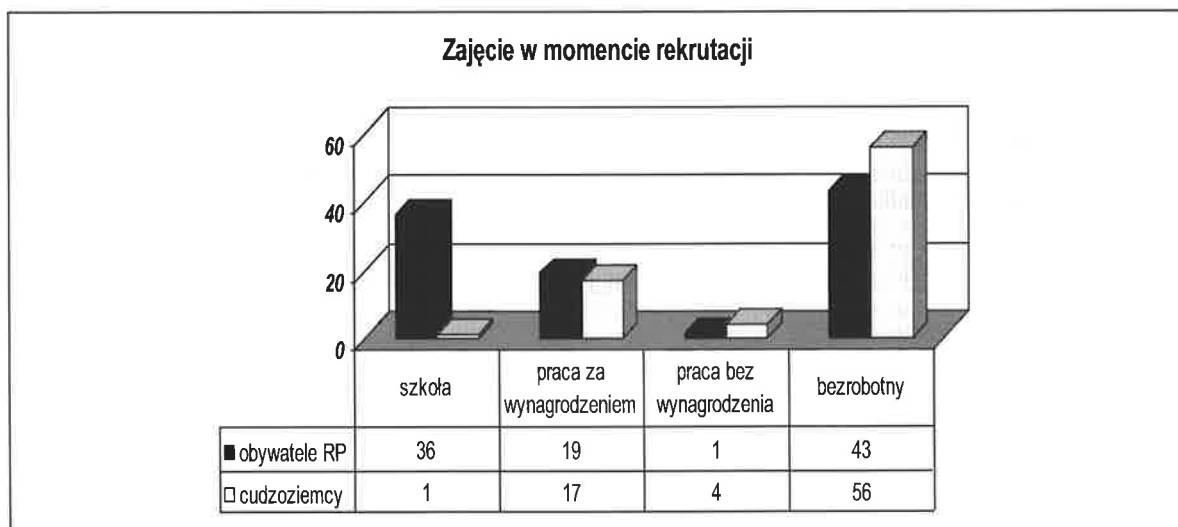

Zajęcie w momencie rekrutacji i przyczyny decyzji ofiary

Niezwykle interesujące mogą być informacje dotyczące zajęcia ofiary w momencie rekrutacji. W przypadku cudzoziemców ponad 71% osób w momencie rekrutacji było bezrobotne, a 21% pracowało za wynagrodzeniem, tylko jedna osoba uczyła się, a cztery osoby określiły swój status jako pracę bez wynagrodzenia, co mogło oznaczać zarówno pracę na roli, bezpłatny staż jak też wykorzystanie w pracy przymusowej w kraju pochodzenia. Odmiennie w tym zakresie kształtuje się polskiej ofiary handlu ludźmi, aż 36% osób uczyło się w momencie rekrutacji, 19% osób pracowało za wynagrodzenie, a 43% osób stanowiły osoby bezrobotne, jedna osoba pracowała bez wynagrodzenia. Powyższe różnice mogą wskazywać, że w przypadku dużej grupy polskich ofiar handlu ludźmi motywacja

ekonomiczna mogła nie być głównym powodem, tym bardziej, że aż 15% polskich ofiar jako powód wyjazdu podało chęć przeżycia przygody, a 6% zwabionych zostało obietnicą małżeństwa. W przypadku polskich ofiar handlu ludźmi dużo częściej jako motywację wyjazdu wskazywano konflikty rodzinne – 18% wobec 3% w przypadku ofiar cudzoziemskich. Dla cudzoziemców główną motywacją była możliwość podjęcia pracy – w 87 % przypadków.

Powód migracji	Obywatelstwo		
	Obywatele RP	Cudzoziemcy	Razem
praca	49	149	198
praca i nauka		1	1
przygoda	15	2	17
przymus / porwanie	8	4	12
konflikt / problemy rodzinne	18	6	24
obietnica małżeństwa	6	4	10
sytuacja w kraju	3	4	7

Powyższe zestawienie informacji dotyczących ofiary handlu ludźmi traktować należy jako szkic, który w dalszej perspektywie umożliwić może stworzenie kompleksowego profilu, w oparciu o główne cechy. Nie będzie on miał jednak nigdy charakteru uniwersalnego, ze względu na ogromne różnice, wynikające zarówno z uwarunkowań kulturowych, stanu świadomości i sytuacji materialnej, jak też z metod działania sprawcy. Wszystkie te elementy podlegają dynamicznemu procesowi zmian, niemniej jednak już na podstawie analizy powyższych danych zauważyć można pewne trendy i zjawiska, które stanowią impuls do podjęcia ryzykownych zachowań przez ofiarę.

Profil sprawcy

Kraj rekrutacji/pochodzenie rekrutera

W pierwszej części opracowania prześladowany został profil i motywacja ofiary handlu ludźmi, druga część skupi się na profilu sprawcy, jego metodach rekrutacji i obietnicach składanych ofiarom, zarówno w zakresie zajęcia, jak też miejsca przeznaczenia.

Kraj rekrutacji			
Obywatele RP		Cudzoziemcy	
Polska	97	Polska	20
RFN	3	Ukraina	48
USA	1	Kenia	1
Anglia	3	Bulgaria	12
Holandia	2	Rumunia	22
		Uzbekistan	4
		Bangladesz	5
		Azerbejdżan	3
		Nigeria	2
		Rosja	4
		Dżibuti	1
		Tajlandia	13
		Chiny	1
		Nepal	6
		Moldawia	1
		Kamerun	1
		Czechy	1
		Egipt	1
		Litwa	1
		Wietnam	2
		Sri Lanka	1
		Kamerun	1

Obywatelstwo rekrutera			
Obywatele RP		Cudzoziemcy	
polskie	38	Polskie	28
niemieckie	3	Bułgarskie	15
tureckie	1	Rosyjskie	4
amerykańskie	1	Rumuńskie	4
		Białoruskie	2
		Dżibuti	1
		Wietnamskie	1
		Filipińskie	1
		Uzbeckie	1
		Nigeryjskie	1
		Niemieckie	1
		Chińskie	1
		tureckie/arabskie	6
		Czeskie	1
		Ukraińskie	1

Powyższe zestawienie ukazuje kraj rekrutacji i obywatelstwo rekrutera w oparciu o informacje przekazane przez ofiarę. O ile kraj rekrutacji w większości przypadków pokrywał się z krajem pochodzenia ofiary, to w przypadku narodowości rekrutera zauważyć można, że wśród cudzoziemców często pojawiają się obywatele Bułgarii i pochodzący z krajów arabskich (najczęściej są to przypadki eksploatacji seksualnej). Statystycznie najczęściej rekruterem był obywatel Polski. W przypadku ofiar ukraińskich często jako rekruter wskazywany był Polak lub Bułgar. Obywatele polscy sporadycznie rekrutowani są poza granicami kraju, a obywatelstwo rekrutera z reguły pokrywało się z krajem rekrutacji.

Sposób werbunku

Ciekawych informacji dostarcza poniższe zestawienie dotyczące sposobu werbunku. Najczęściej wykorzystywaną przez sprawców formą był kontakt osobisty z przyszłą ofiarą. Forma ta została zastosowana w przypadku 68% obywateli RP i 45% cudzoziemców. Różnice zauważalne są w przypadku drugiej najpopularniejszej formy. W przypadku cudzoziemców są to agencje pośrednictwa pracy – wskazywane w 43% przypadków. Obywatele polscy poza kontaktem osobistym najczęściej poszukiwali pracy w oparciu o ogłoszenia (w tym internetowe) – ta forma werbunku pojawiła się w 19% przypadków. Warto zwrócić także uwagę na rekrutację ofiar w agencjach towarzyskich, która częściej miała miejsce w przypadku Polek. Ciekawym jest fakt, iż uprowadzenie nadal pojawia się jak sposób zwerbowania. Metoda ta dotyczy co prawda zaledwie kilku procent ofiar, ponadto trudno w oparciu o ankiety potwierdzić czy we wszystkich przypadkach nastąpiła prawidłowa kwalifikacja, czy też miało miejsce zwabienie, które w związku z postępowaniem sprawcy w kraju docelowym uznane zostało przez ofiarę za uprowadzenie.

Sposób zwerbowania	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
kontakt osobisty	74	69
ogłoszenie	19	9
agencja pośrednictwa pracy	0	67
agencja towarzyska	7	2
uprowadzenie	6	7
Internet	2	0
małżeństwo	1	0
towarzysz. matce	0	1

Kraj docelowy

Poniższe zestawienie dot. kraju docelowego proponowanego w momencie rekrutacji. W większości przypadków pokrywał się on z krajem faktycznego wykorzystania. Różnice w tym zakresie, przy uwzględnieniu niepełnego wypełnienia ankiet, nie są duże. Może to wskazywać, że zgodność „ofert” z rzeczywistością, może być wykorzystywana jako

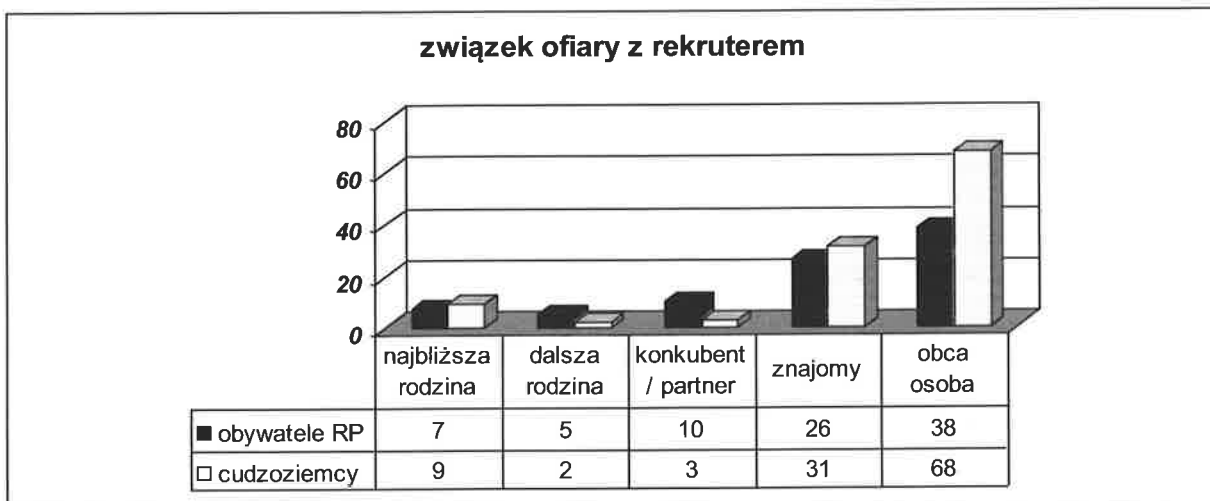
element uśpienia czujności ofiary. Warto zwrócić uwagę, że w przypadku cudzoziemców pojawiały się przypadki proponowania w momencie rekrutacji innego niż Polska kraju docelowego, co pozwalałoby twierdzić, że Polska nadal jest także krajem tranzytowym dla ofiar handlu ludźmi.

Kraj przeznaczenia w momencie rekrutacji			
Obywatele RP		Cudzoziemcy	
Polska	47	Polska	87
RFN	18	RFN	3
Anglia	4	Włochy	3
Hiszpania	3	Egipt	2
Grecja	2	Rosja	1
Turcja	2	Grecja	1
Włochy	2		
Holandia	2		
USA	1		
Szwecja	1		
Hiszpania	3		
Czechy	1		

Kraj wykorzystania			
Obywatele RP		Cudzoziemcy	
Polska	33	Polska	154
RFN	18	Egipt	2
Anglia	5	RFN	1
Włochy	3	Włochy	1
Grecja	2	Litwa	2
Szwecja	2	Rosja	3
Holandia	5	Ukraina	1
USA	1	Grecja	1
Czechy	1		
Francja	1		
Austria	1		

Związek ofiary z rekruterem

Poniższe zestawienie ukazuje związek ofiary z osobą dokonującą rekrutacji. Zwrócić należy uwagę, że w przeważającej większości przypadków werbunek prowadzony był przez obcą osobę. Na drugiej pozycji znajdują się osoby „znajome”. Określenie rekrutera jako znajomego jest stosunkowo szerokim pojęciem, zależnym od indywidualnej oceny ofiary. W przypadku ofiar polskich dużo częściej w rekrutację zaangażowane były bliskie osoby, takiemu wynikowi sprzyjać mógł fakt, że większość ankiet dotyczyła wykorzystania obywateli RP w kraju. Stosunkowo dużą rolę odegrał w przypadku ofiar polskich konkubent lub partner życiowy – osoba ta wymieniana była w blisko 12% przypadków. Pamiętać należy, że wskazanie przez ofiarę członka najbliższej rodziny jako osoby dokonującej rekrutacji nie jest w pełni miarodajne bowiem osoba ta mogła być także ofiarą handlu ludźmi, naklonioną do znalezienia większej grupy zainteresowanych podjęciem proponowanego w momencie rekrutacji zajęcia.

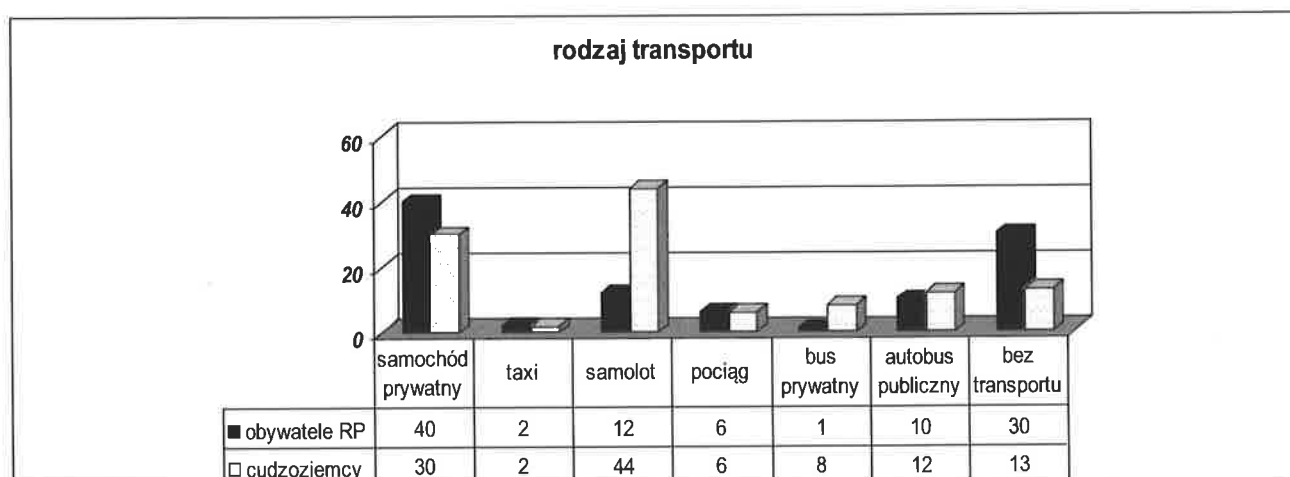

Przebieg transportu i eksploatacji

W trzeciej części opracowania przedstawione zostaną informacje dotyczące transportu ofiary, w oparciu o ankiety przeanalizowany zostanie także moment przekroczenia granicy. W tej części ukazane zostaną także formy wykorzystania ofiar i sposób kontroli działań ofiary przez sprawcę.

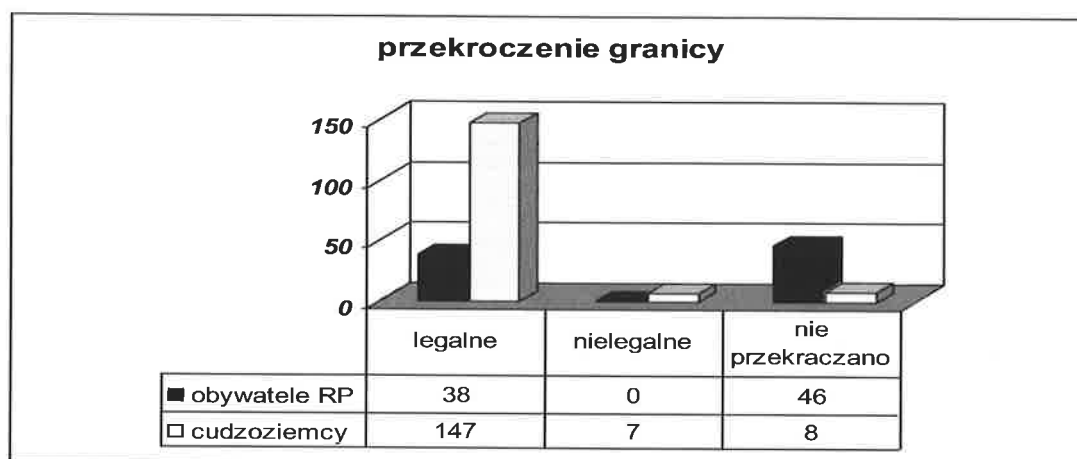
Transport

Poniższe zestawienie ukazuje główny środek transportu wykorzystany przez sprawcę, w kilku przypadkach wskazywane było kilka środków. W przypadku obywateli RP najczęściej transport odbywał się samochodami prywatnymi (40% przypadków). Brak wskazania środka transportu dotyczy osób, które nie przekraczały granicy. Stosunkowo często wykorzystywany był transport lotniczy – ta forma dominuje w przypadku cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, dla których wypełniono ankiety (43% przypadków), drugą najczęściej wykorzystywaną formą transportu były samochody prywatne. Stosunkowo rzadko jako środek transportu wskazywano pociąg i autobusy międzynarodowe. Może to wynikać z faktu, iż w przypadku dłuższej podróży transportem publicznym sprawca ma ograniczoną kontrolę nad ofiarą. Pewne formy transportu, jak droga morska – nie wystąpiły inne występowały epizodycznie – taksówka i bus prywatny.

Przekroczenie granicy

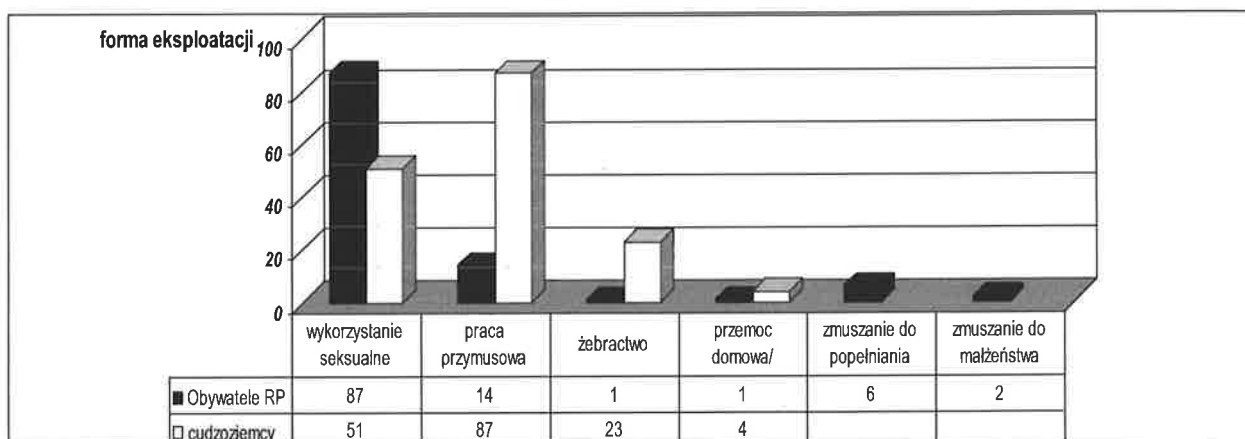
Momentem niekiedy umożliwiającym identyfikację potencjalnej ofiary, jest przekroczenie granicy. Praktycznie nie dotyczy to obywateli RP, którzy najczęściej podlegali wykorzystaniu w Polsce lub krajach strefy Schengen. W przypadku cudzoziemców zauważyć, należy, że blisko dziewięćdziesiąt procent osób przekraczało granicę legalnie. Tylko w przypadku siedmiu osób miało miejsce nielegalne przekroczenie granicy.

Formy wykorzystania

W przypadku obywateli RP zdecydowanie najczęściej dochodziło handlu ludźmi w celu eksploatacji seksualnej. W przypadku cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi dominowała praca przymusowa. Nie można przy tym mówić o dominacji jednej branży, gdyż ofiary wykorzystywane były m.in. w hotelarstwie, gospodarstwach rolnych, fabrykach, transporcie, przy sprzątnięciu, na bazarach i budowach. W przypadku cudzoziemców miała także miejsce eksploatacja na pograniczu pracy przymusowej i zmuszania do żebractwa – np. zmuszanie do mycia szyb samochodów na skrzyżowaniach. Obywatele RP, dla których wypełniono ankiety zmuszani byli także do popełniania przestępstw, w dwóch przypadkach pojawił się także problem zmuszania do zawarcia związku małżeńskiego. W związku z wysokim stopniem anonimizacji ankiet trudno stwierdzić, czy w tych przypadkach związek miał być jedną z form kontroli, czy też stanowił on wyłączny powód rekrutacji ofiary.

Formy handlu ludźmi	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
wykorzystanie seksualne /prostytucja	87	51
praca przymusowa	14	87
żebractwo	1	23
przemoc domowa/ niewolnictwo	1	4
zmuszanie do popełniania przestępstw	6	-
zmuszanie do małżeństwa	2	-

Metody kontrolowania zachowań ofiary

Pytanie o metody działania kontrolnego sprawcy wobec ofiary wprowadzone zostało do ankiet od 2010 r. Większość ofiar wskazywała na kilka działań lub zaniechań mających wymusić posłuszeństwo. W przypadku obywateli RP dominowały groźby bezpośrednie, agresja fizyczna i ograniczenie swobody poruszania się. W przypadku cudzoziemców powyższe metody były wykorzystywane równie często, jak odebranie dokumentów i związanie ofiary długiem wobec sprawcy (za transport, zakwaterowanie). Często stosowanym środkiem kontroli wobec cudzoziemców było także informowanie ofiary, że przebywa na terytorium kraju nielegalnie, ofiary pozbawione były przy tym dostępu do pomocy medycznej, zdarzały się także przypadki odmowy dostarczania pożywienia.

Formy kontroli	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
groźby bezpośrednie	36	52
groźby pośrednie	14	17
przymus/ porwanie	14	8
ograniczanie poruszania	43	36
agresja fizyczna	32	38
odebranie dokumentów	7	36
wciągnięcie w długi	8	39
niedostarczanie pożywienia	5	9
brak dostępu do opieki medycznej	9	22
delegalizowanie pobytu	-	13

Zakres otrzymanej pomocy i decyzja o złożeniu zeznań

Ostatnim elementem analizy ankiet jest zbadanie przebiegu i zakresu pomocy świadczonej na rzecz ofiary. Prześledzone zostały informacje dotyczące momentu uwolnienia i oczekiwanego wsparcia. W zestawieniu z otrzymaną pomocą zarysowane zostanie także zainteresowanie udziałem w ściganiu sprawcy, poprzez złożenie zeznań i podjęcie współpracy z organami ścigania.

Podmiot informujący KCIK o potencjalnej ofercie handlu ludźmi

Ofiary handlu ludźmi najczęściej samodzielnie zgłaszały się do Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi. Dużą rolę odgrywały w tym informacje organów ścigania. Informacja Policji i Straży Granicznej stanowiła początek pomocy dla 27% polskich i aż 42% cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi. W przypadku polskich ofiar zwraca uwagę duże zaangażowanie rodziny, jako źródła informacji. Stosunkowo często informację o cudzoziemskiej ofercie handlu ludźmi przekazywała placówka konsularna. W przypadku obywateli RP, konsul jako podmiot informujący KCIK o podejrzeniu handlu ludźmi wskazany został tylko w dwóch przypadkach.

Instytucja informująca	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
Policja	25	38
Straż Graniczna	6	31
prokuratura	1	
pracownik socjalny	5	4
sama się zgłosiła	34	49
Osoba trzecia	16	6
rodzina	19	
organizacja pozarządowa	6	17
organizacja międzynarodowa / rządowa	2	3
konsulat	2	14

Sposób uwolnienia

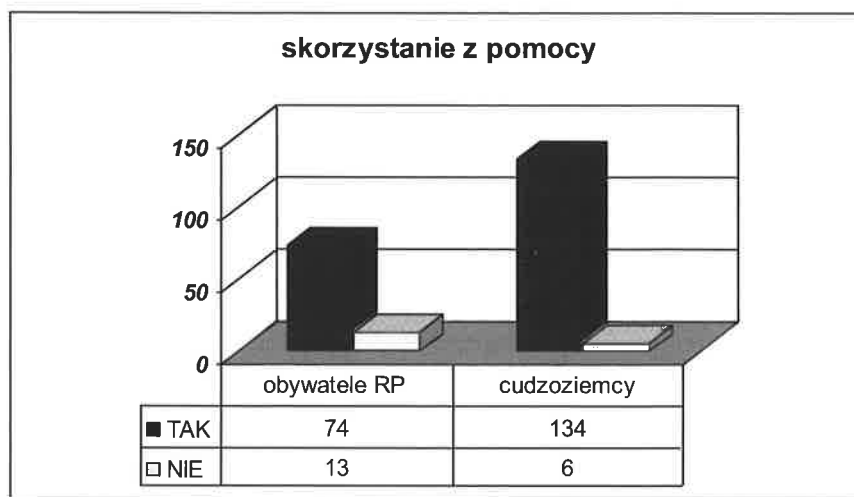
Najczęściej ofiara informowała, że nie została uwolniona, co kwalifikowane było jako samodzielna ucieczka. W przypadku cudzoziemców nieznacznie częściej uwolnienie następowało na skutek interwencji organów ścigania. Trzecią najczęściej pojawiającą się formą uwolnienia, była pomoc osoby trzeciej. Zastanawiające jest, że aż w 11% przypadków miało miejsce zwolnienie przez sprawcę. Nie został wskazany jeden rodzaj motywacji, można jednak zauważyć powiązanie pomiędzy pogorszeniem się stanu zdrowia a decyzją o uwolnieniu ofiary.

Sposoby uwolnienia	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
zwolnienie przez sprawcę	11	13
samodzielna ucieczka	42	37
ucieczka przy pomocy osoby trzeciej	22	21
interwencja organów ścigania	17	42
Rodzina	1	0
pomoc organizacji pozarządowej	4	2

Skorzystanie z pomocy

Z pomocy KCIK zdecydowało się skorzystać 74 obywateli RP, 13 osób odmówiło, w 4 przypadkach wskazany został brak uprawnień do skorzystania z oferty KCIK, a w trzech przypadkach brak jest informacji o odmowie przyjęcia profesjonalnego wsparcia. Zdecydowana większość polskich ofiar decydowała się na współpracę z KCIK, w zakresie diagnozy potrzeb organizacji profesjonalnej pomocy (85% przypadków). Także w przypadku cudzoziemców mówić można o ogromnym zainteresowaniu skorzystaniem z pomocy (blisko 96%). Powodem odrzucenia pomocy przez cudzoziemskie ofiary był w jednym przypadku objęcie wsparciem przez inną organizację pozarządową.

Co do zasady objęcie cudzoziemca *Programem wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* powinno oznaczać jednoczesne zapewnienie pomocy w ramach Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego, dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, nie we wszystkich przypadkach zostało to jednak zaznaczone przez *case managerki* w odpowiedni sposób. Rozbieżność widoczna jest w przypadku analizy dwóch poniższych tabel. Często także miała miejsce sytuacja, w której stwierdzano brak zainteresowania ofiary otrzymaniem pomocy, później natomiast wykazywano pomoc dla tej osoby w ramach KCIK. Te przypadki podlegać będą ewaluacji, w celu ujednoczenia systemu zbierania danych.

NIE		
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
odrzucono pomoc	10	5
inny NGO		1

TAK		
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
<i>Program wsparcia...</i>		72
KCIK	90	107

Formy pomocy

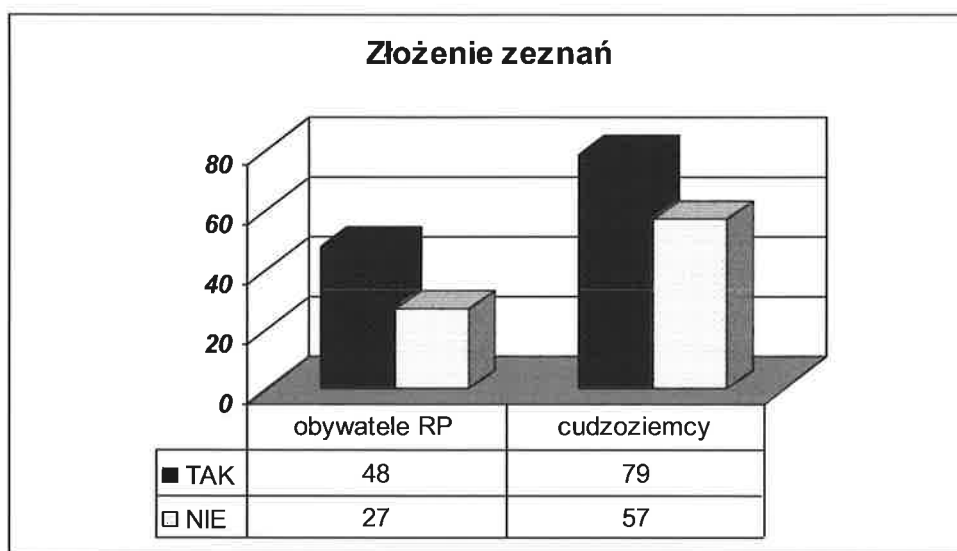
Poniższe zestawienie ukazuje formy pomocy, której wymagały ofiary handlu ludźmi. Zwrócić należy uwagę na bardzo duże zainteresowanie pomocą prawną, zarówno wśród obywateli RP, jak też cudzoziemców. Bardzo często ofiarom potrzebna była pomoc w postaci transportu. W przypadku cudzoziemców aż 54 razy pomagano także w organizacji powrotu do kraju pochodzenia. Ofiary z reguły nie wymagały długotrwałego wsparcia medycznego, dość ograniczone było także zainteresowanie psychoterapią. Głównie korzystano z interwencyjnej pomocy psychologicznej i medycznej. Edukacja, szkolenie zawodowe i pomoc w zatrudnieniu nie stanowią wprost zadania KCIK, miały one jednak miejsce, zarówno w przypadku obywateli RP, jak też cudzoziemców. Nie można mówić o uniwersalnym pakiecie pomocy, z którego powinny skorzystać wszystkie ofiary – oferta powinna być zawsze indywidualnie dostosowywana do potrzeb. Zwrócić należy uwagę na bardzo duże zainteresowanie ofiar pomocą humanitarną (m.in. odzież, środki czystości, wyżywienie) i prawną.

Rodzaj pomocy	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
schronienie (do 7 dni)	24	42
schronienie (pow.7 dni)	30	37
opieka med. - interwencyjna	32	31
opieka med.- dłuższa	10	8
psycholog	47	23
psycholog - terapia	27	14
edukacja	8	5
szkolenie zawodowe	6	1
pomoc w zatrudnieniu	13	4
rodzinne mediacje	10	5
pomoc finansowa	8	9
pomoc humanitarna	34	83
transport	28	53
pomoc prawna	42	98
pomoc społeczna	15	7
tłumacz	0	64
organizacja powrotu	5	54
poradnictwo	28	18
interwencja	4	2
kontakt z organizacją pozarządową	4	1
kontakt z rodziną	4	1
zakup leków	1	-
dokumenty	-	2
tylko poradnictwo	18	50

Cudzoziemcy bardzo często korzystali z pomocy tłumacza. Aż w 133 przypadkach wskazano że ofiary korzystały z bezpiecznego schronienia, zarówno w trybie interwencyjnym, jak też w dłuższej perspektywie.

Złożenie zeznań

Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, w ramach otrzymanej pomocy, może mieć duży wpływ na podjęcie decyzji o współpracy z organami ścigania. Jak wynika z poniższego zestawienia, aż 64% obywateli RP zdecydowało się na złożenie zeznań, w przypadku cudzoziemców odsetek ten stanowił 58%. Brak zainteresowania zeznaniami dotyczył przede wszystkim osób, które nie miały kontaktu z organami ścigania i zostały zidentyfikowane przez Fundację Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu (podmiot realizujący zadanie zlecone) jako potencjalne ofiary. Często odmowa dotyczyła osób, które nie były też zainteresowane skorzystaniem szerszej pomocy w ramach KCIK. Trzeba przy tym zauważyć iż pochodząca ankiet informacja o złożeniu zeznań nie będzie nigdy w pełni miarodajna. Uzależniona jest bowiem od momentu wypełnienia ankiety, jak też ewentualnego zainteresowania kontaktem z KCIK także po zakończeniu korzystania z pomocy bezpośredniej.

Miejsce złożenia zeznań	Obywatelstwo	
	Obywatele RP	Cudzoziemcy
Policja / Straż Graniczna	43	78
postępowanie przed sądem	15	11

WNIOSKI

W oparciu o analizę ankiet stwierdzić należy, że Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi dobrze pełniło swoją rolę. Stale rosnąca liczba polskich ofiar handlu ludźmi – beneficjentów pomocy KCIK pokazuje, że rozszerzenie grona osób uprawnionych do otrzymania wsparcia było potrzebne. Podobnie dużą grupę beneficjentów stanowili w latach 2009-2011 cudzoziemcy, którzy nie byli zainteresowani lub nie spełniali przesłanek do udziału w programie wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi.

Ankiety nigdy nie będą stanowić w pełni miarodajnego źródła informacji o potrzebach i przeżyciach ofiary korzystających z pomocy KCIK. Wydaje się jednak, że ewentualne alternatywne rozwiązanie w postaci wprowadzenia szczegółowej karty pracy z ofiarą mogłoby stanowić zagrożenie dla sprawnego funkcjonowania pomocy. Sformalizowanie dostępu do świadczeń lub uzależnianie ich od przeprowadzenia już w początkowej fazie szczegółowego wywiadu, mogłoby przynieść rezultat w postaci odrzucenia pomocy.

Pomimo wszelkich słabości mechanizmu zbierania danych, w postaci ankiet, powyższe opracowanie pozwala zauważyć kilka różnic pomiędzy ofiarami polskimi, a cudzoziemcami.

Pierwsza dotyczy wieku i związanego z tym zajęcia w momencie rekrutacji. Duża grupa polskich ofiar w momencie rekrutacji korzystała z nauki w szkole. Polska ofiara była przeważnie młodsza od cudzoziemskiej, rzadziej posiadała potomstwo i rodzinę, częściej decyzja o wyjeździe podyktowana była przesłankami pozaekonomicznymi.

Inne były też formy poszukiwania pracy. Spośród polskich ofiar korzystających z pomocy KCIK żadna nie korzystała z oferty agencji pośrednictwa pracy. Ta forma była natomiast często wykorzystywana przy werbunku cudzoziemców. Różnią się także formy wykorzystania. O ile w przypadku polskich ofiar dominowały formy eksploatacji seksualnej, to w przypadku cudzoziemców mówić możemy także o licznych przypadkach wykorzystania do pracy przymusowej i zmuszania do żebractwa.

Nie wydaje się możliwe na przestrzeni trzech lat opracowanie uniwersalnego narzędzia, umożliwiającego zebranie szerokiego zakresu informacji o osobach korzystających ze wsparcia, niemniej jednak ankieta wypełniana przez osobę prowadzącą bezpośrednią pracę z ofiarą stanowi bezcenne źródło informacji, pozwalających na zdiagnozowanie oczekiwanego wsparcia. W związku z ujednoliceniem od 2011 r. wzoru ankiety, możliwe będzie w przyszłości przygotowanie bardziej szczegółowych opracowań, przygotowanych w oparciu o kilkuletnie doświadczenie w funkcjonowaniu Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi.

OBYWATELE RP POKRZYWDZENI ZAGRANICĄ DANE DOTYCZĄCE LAT 2010-2011

Wstęp

Zespół ds. Handlu Ludźmi w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, realizując zadanie zawarte w cz. I w pkt 5 *Krajowego Planu Działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010* polegające na opracowaniu metodyki oraz zakresu gromadzenia informacji o zjawisku, zwrócił się o Głównego Inspektoratu Pracy oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych o dostarczenie informacji (wg listy opracowanych zmiennych, skorygowanej w roku 2011) na temat przypadków handlu ludźmi, których dopuszczono się względem obywateli RP zagranicą. Ze względu na istotną skalę zjawiska, o której informację zaczerpnięto z innych źródeł (w tym danych organów ścigania oraz informacji prasowych) zdecydowano o umieszczeniu w kolejnym *Krajowym Planie* na lata 2011-2012 tego typu zadania o charakterze stałym (cz. I, pkt 5.3).

Dane zbierane przez te podmioty dotyczyły:

- kraju, w którym doszło do przestępstwa handlu ludźmi / łamania praw pracowniczych, w tym rodzaju naruszeń przepisów prawa;
- liczby poszkodowanych obywateli RP i ich wieku;
- liczby sprawców, ich narodowości i wieku;
- formy handlu ludźmi ze względu na cel wykorzystania:
- sposobu rekrutacji ofiar;
- czasu trwania proceduru (w tym informacja o zaistnieniu pojedynczego przypadku czy proceduru o charakterze trwającym, ciągłym, tj. w przypadku skierowania do pracy kolejnych grup ob. RP);
- sposobu uzyskania informacji o danej sprawie;
- rodzaju udzielonej pomocy;
- opisu działań inspekcji pracy, prokuratury i organów ścigania i ich wyniku w kraju docelowym.

DANE GŁÓWNEGO INSPEKTORATU PRACY

Spośród spraw prowadzonych przez polską inspekcję pracy w 2010 r. **w trzech sprawach analiza wykazała, że mogą one dotyczyć zjawiska pracy przymusowej, a także rażącego naruszenia praw pracowniczych obywateli polskich**, którzy podjęli zatrudnienie za granicą (w Holandii, Niemczech i Luksemburgu).

Sprawa nr 1 – Holandia – sprawa dotyczyła zatrudnienia przy rozładunku kontenerów, rozładunku, sortowaniu, ważeniu i załadunku owoców i warzyw. Warunki pracy posiadały znamiona pracy przymusowej (m.in. ze względu na naruszanie nietykalności cielesnej pracowników, czas pracy znacznie przekraczający normy, „niehumanitarne” tempo pracy, stosowanie przemocy psychicznej wobec pracowników, w tym stosowanie gróźb zwolnienia z pracy), niemniej w chwili sprawozdawczości zarzuty postawione pracodawcy przez prokuraturę dotyczyły przestępstwa z art. 218 k.k.²² Podobnie jak w innych tego typu przypadkach inspektorzy pracy ujawnili nieprawidłowości dotyczące treści umów (zawartych między agencją a pracodawcą zagranicznym oraz między agencją a osobami kierowanymi do pracy za granicą).

Sprawa nr 2 – Niemcy – sprawa dotyczyła zatrudnienia przy zbiorze truskawek polskich obywaterek (w skardze pokrzywdzona nie podała informacji nt. pozostałych osób) w firmie prowadzonej przez obywatela narodowości tureckiej. Również w tym przypadku warunki pracy posiadały znamiona pracy przymusowej. Polki były kierowane do pracy przez firmę polską.

Sprawa nr 3 – Luksemburg²³ – sprawa dotyczyła zatrudnienia przez wiele lat Polaków w firmie budowlanej należącej do obywatela RP. O pomoc zgłosił się jeden skarżący, który po przepracowanych latach stracił prawo do emerytury w związku z niewywiązywaniem się przez pracodawcę z obowiązku opłacania składek na ubezpieczenie społeczne. W wyniku orzeczenia sądu pokrzywdzony otrzymał odszkodowanie od pracodawcy.

Wymiana informacji między Państwową Inspekcją Pracy a instytucjami łącznikowymi z innych państw obszaru UE/EOG objęła w 2011 r. **198 spraw**, w tym 16 krajami należącymi do Unii Europejskiej (głównie z Belgią – 72 sprawy, Francją – 32 sprawy, Holandią – 24 sprawy oraz Niemcami – 23 sprawy) oraz z Norwegią.

Polska inspekcja przekazała do właściwych urzędów **33 sprawy z zakresu zatrudniania pracowników delegowanych do pracy na terytorium państwa członkowskiego UE/EOG**. Ponadto do właściwych urzędów państw członkowskich przekazano 48 spraw niedotyczących pracowników delegowanych.

W 2011 r. do Głównego Inspektoratu Pracy wpłynęły **3 sprawy**, co do których analiza wykazała, iż mogą one dotyczyć **zjawiska handlu ludźmi do pracy przymusowej, przy czym tylko w przypadku jednej z nich śledztwo jest prowadzone w kierunku tego przestępstwa**.

²² Art. 218 § 1 k.k. stracił moc na podstawie wyroku TK z dn. 18.11.2010 r., sygn. akt P 29/09 (Dz. U. Nr 225, poz. 1474); orzeczenie weszło w życie w maju 2012 r. Obecnie obowiązuje § 1a.: „Kto, wykonując czynności w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, złośliwie lub uporczywie narusza prawa pracownika wynikające ze stosunku pracy lub ubezpieczenia społecznego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

²³ O sprawie tej informację przekazała również Ambasada RP w Luksemburgu.

Sprawa nr 1 – Belgia – sprawa dotyczyła zatrudnienia w trzech pieczarkarniach ok. 60 osób. Oprócz Polaków do pracy wykorzystywano również innych obywateli krajów Europy Wschodniej, m.in. z Rumunii. Oprócz znamion łamania praw pracowniczych (niewypłacanie wynagrodzenia z uwagi na manipulowanie przez pracodawcę ewidencją czasu pracy i tonażem zebranych pieczarek, złe warunki socjalne-bytowe) w sprawie występowały znamiona handlu ludźmi (zastraszanie, wciągnięcie w tzw. „spirale długu”). Pokrzywdzeni byli zatrudniani przez firmę polską, rekrutowani byli poprzez ogłoszenia w Internecie oraz w lokalnych gazetach.

Sprawa jest w toku, postępowanie ws. wykorzystywania do pracy przymusowej jest prowadzone przez polską Policję.

Sprawa nr 2 – Holandia – sprawa dotyczyła dwóch agencji pośrednictwa pracy za granicą, z których jedna skierowała do pracy przy zbiorze pieczarek w tym kraju ok. 1100 ob. RP, prawdopodobnie przez kilka lat. W toku kontroli polscy inspektorzy ustalili, iż jednym z istotnych sygnałów świadczących o oszustwie w trakcie rekrutacji osób do pracy w Holandii było niezawieranie umów przez jedną z firm z osobami kierowanymi do pracy oraz z zagranicznym pracodawcą, co stanowiło naruszenie przepisów ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Z kolei umowy przedstawiane przez drugą firmę nie zawierały istotnych informacji, m.in. zasad wynagradzania. GIP nie otrzymał informacji o działaniach strony holenderskiej w tej sprawie.

Sprawa nr 3 – Belgia – sprawa dotyczyła zatrudniania 29 obywateli RP przy montażu paneli słonecznych. Podobnie jak w sprawie holenderskiej (spółka komandytowa), kontrola wykazała naruszenia przepisów w związku z nieprawidłową treścią umów z pracodawcami zagranicznymi, a także z osobami kierowanymi do pracy (m.in. brak wskazania miejsca wykonywania pracy czy daty zawarcia umów oraz precyzyjnie określonego okresu świadczenia pracy na rzecz pracodawcy zagranicznego). W efekcie kontroli okazało się, że spółka komandytowa dopuściła się nielegalnego użyczenia pracowników tymczasowych oraz szeregu innych naruszeń, w tym niedopełnienia obowiązku prowadzenia indywidualnych kart wynagrodzenia pracowników czy świadczenia pracy w wymiarze niezgodnym z prawem. Zaspokojenie roszczeń pracowników było, zdaniem strony belgijskiej, niemożliwe ze względu na brak współpracy ze strony polskiej firmy.

PODSUMOWANIE

Z powyższych danych wynika, iż mało jest przypadków zatrudnienia Polaków w innych krajach Unii Europejskiej czy krajach należących do EOG, które są znane inspekcji pracy i jednocześnie charakteryzują się znamionami przestępstwa handlu ludźmi do pracy przymusowej. Okazuje się jednak, że nawet te, które takie znamiona posiadają (tj. brak umowy o pracę, przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, zabór dokumentu) nie zawsze prowadzone są jako sprawy dotyczące przestępstwa handlu ludźmi. Nie może to być jednak wniosek jednoznaczny, gdyż często przekazane dane nie zawierają informacji o dalszym postępowaniu prokuratury w tej sprawie, czy to polskiej czy zagranicznej.

Biorąc pod uwagę przedstawione liczby (33 sprawy z zakresu zatrudniania pracowników delegowanych do pracy na terytorium państwa członkowskiego UE/EOG w roku 2011) okazuje się, że zdecydowanie większą liczbę stanowią sprawy dotyczące łamania praw pracowniczych, co do których można przypuszczać, że roszczenia pracowników wobec pracodawców nie zostały zaspokojone. **Sprawy te pokazują jednak brak świadomości obywateli RP korzystających z usług agencji pośrednictwa pracy**

za granicą. Okazuje się bowiem, że pracownicy nie tylko otrzymują niepełne umowy z pracodawcą zagranicznym, tj. niezawierające podstawowych danych o warunkach zatrudnienia, ale zdarza się, że takiej umowy nie otrzymują w ogóle. Nie mają również świadomości, że agencja ma obowiązek zawrzeć stosowną umowę z pracodawcą zagranicznym.

DANE MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH

Praca przymusowa

W 2010 r. dane na temat pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi do pracy przymusowej dostarczyły ambasady bądź konsulaty we Włoszech (zbiór mandarynek) i Wielkiej Brytanii (budownictwo). W obu przypadkach odnotowano bądź posiadano wiedzę o dużych grupach pokrzywdzonych (ok. 80 we Włoszech i 67 osób w Wlk. Brytanii). Ponadto w Wlk. Brytanii zdarzały się przypadki łamania praw pracowniczych, które we wstępnej fazie rozpoznania kwalifikowały się jako zjawisko związane z handlem ludźmi – praca przymusowa. W większości jednak powodem zaistnienia spraw był fakt niezrozumienia przez polskich pracowników warunków podjęcia pracy w Wlk. Brytanii.

W 2011 r. w Wlk. Brytanii na jednej z farm dochodziło do wykorzystywania ludzi w pracy przymusowej, w tym obywateli RP.

Wykorzystanie seksualne

W latach 2010-2011 w Wlk. Brytanii oraz w Niemczech odnotowano pojedyncze przypadki polskich obywaterek zmuszanych do prostytucji bądź przypadki handlu ludźmi w celach wykorzystania seksualnego. Ponadto z informacji przekazanych przez Misję Dworcową we Frankfurcie nad Menem wynika, że misja udzieliła pomocy 14 kobietom i dziewczętom z Polski – ofiarom handlu ludźmi zmuszanym do prostytucji.

Z kolei w 2011 r. na Litwie obywatelka RP zawiadomiła Policję, gdyż znalazła się w okolicznościach, co do których istniało prawdopodobieństwo, iż może stać się ofiarą wykorzystania w pornografii. W sprawie tej aresztowano mężczyznę – ob. RP pod zarzutem popełnienia przestępstwa handlu ludźmi na innych kobietach.

Ambasada w Sztokholmie w 2011 r. odnotowała jeden dramatyczny przypadek ofiary handlu ludźmi w celach wykorzystywania seksualnego. Kobieta została wysłana do Oslo przez swojego partnera, ob. Turcji. Na początku pracowała bez wynagrodzenia u tureckich znajomych jej partnera, potem została zamknięta w domu. Następnie wysłano ją do Sztokholmu, gdzie przebywała u kolejnych „opiekunów”, którzy domagali się od niej świadczenia usług seksualnych, okradli ją również z posiadanych pieniędzy i telefonu komórkowego. W końcu kobieta trafiła do Polaków, którzy pomogli jej skontaktować się z konsulem.

Inne formy handlu ludźmi

W 2011 r. w Wlk. Brytanii odnotowano sprawę dot. handlu ludźmi polegającą na „kradzieży tożsamości”. Zjawisko to polega na oferowaniu osobom bezrobotnym w Polsce atrakcyjnej pracy zagranicą. Po przyjeździe osoby te były proszone o złożenie wniosku o przyznanie numeru ubezpieczenia społecznego oraz o założenie konta w banku. Następnie

informowano ich, że pracy dla nich jednak nie będzie. W tej sytuacji poszkodowani wracali zazwyczaj od razu do Polski ze względu na brak środków na utrzymanie w Wlk. Brytanii, podczas gdy sprawcy posługiwali się ich kartą i numerem ubezpieczenia w celu wyłudzenia świadczeń z systemu opieki społecznej oraz kredytów²⁴.

PODSUMOWANIE

Z informacji posiadanych przez konsulaty i ambasady polskie wynika, iż największe zagrożenie związane z handlem ludźmi istnieje w Wlk. Brytanii – w przypadku tego kraju identyfikowano przypadki, które były lub mogły być związane z handlem ludźmi do pracy przymusowej, handlem ludźmi w celach wykorzystania seksualnego, a także nowej formy tego przestępstwa jakim jest kradzież dokumentów w celu popełnienia oszustwa. Znamienne jest również utrzymujące się zagrożenie związane z wykorzystywaniem seksualnym Polek w Niemczech.

Okazuje się jednak, że dane Głównego Inspektoratu Pracy i Ministerstwa Spraw Zagranicznych nie pokrywają się: przypadki odnotowywane przez inspekcję a dotyczące handlu ludźmi do pracy przymusowej czy łamania praw pracowniczych (głównie w Holandii i Belgii) nie znajdują odzwierciedlenia w danych posiadanych przez polskie konsulaty i ambasady. Można jedynie przypuszczać, iż pokrzywdzeni w tego typu sprawach nie poszukują pomocy i wsparcia w polskich placówkach dyplomatycznych zagranicą.

²⁴ Do grudnia 2012 r. w tej sprawie polska Policja przesłuchała ok. 500 pokrzywdzonych i świadków przestępstwa.

**Obywatele RP pokrzywdzeni zagranicą w latach 2010-2011
w wyniku przestępstwa handlu ludźmi lub przestępstw z nim powiązanych**

Forma wykorzystania	Dane GIP		Dane MSZ	
	Kraj / rok	Liczba pokrzywdzonych	Kraj / rok	Liczba pokrzywdzonych
Praca przymusowa	Niemcy /2010	Wykorzystanie dużych grup ob. RP; skargę złożyła 1 osoba	Włochy /2010	ok. 80
	Luksemburg /2010	Wykorzystanie dużych grup ob. RP przez wiele lat; zgłosiła się 1 osoba	Wlk. Brytania / 2010	67
	Holandia /2010	Brak dokładnych danych; skargę złożyły 2 osoby	Wlk. Brytania / 2011	ok. 5
	Holandia /2011	ok. 1100		
	Belgia /2011	20		
	Belgia /2011	29		
Wykorzystanie seksualne i inne formy wykorzystania seksualnego			Niemcy /2010	4 + 14
			Niemcy /2011	3
			Litwa /2011	1
			Szwecja /2011	1
Wykorzystanie dokumentów w celu popełnienia przestępstwa			Wlk. Brytania / 2011	ok. 500 ²⁵

²⁵ Do grudnia 2012 r. w tej sprawie polska Policja przesłuchała ok. 500 pokrzywdzonych i świadków przestępstwa.

HANDEL LUDŹMI W POLSCE – OBECNE TRENDY

Przestępstwo handlu ludźmi należy do najbardziej skomplikowanych i trudnych do udowodnienia czynów zabronionych. Jest ono również w większości przypadków popełniane w zbiegu z innym przestępstwami najczęściej o charakterze kryminalnym i ekonomicznym, praktycznie zawsze w oparciu o zorganizowane struktury przestępcze. Z tego też względu niejednokrotnie początkowa kwalifikacja czynów przestępczych nie obejmuje przestępstwa handlu ludźmi, a dopiero uzyskanie szerszych informacji czy to w postaci zeznań osób pokrzywdzonych czy też materiałów operacyjnych, pozwala na postawienie wobec podejrzanych zarzutu popełnienia omawianego przestępstwa.

Konieczne jest zatem szersze spojrzenie na zjawisko handlu ludźmi, zwłaszcza w kontekście poszczególnych form wykorzystania osób pokrzywdzonych i metod działania sprawców. Przestępstwo handlu ludźmi w Polsce przez wiele lat związane było z tylko jedną formą wykorzystania, najbardziej dostrzegalną społecznie, tzn. eksploatacją seksualną w ramach zjawiska prostytucji. W Polsce mamy do czynienia niewątpliwie z dominującym charakterem tej formy wykorzystania w zakresie w handlu ludźmi. Należy jednak zauważyć wzrastającą skalę innych działań przestępczych w ramach handlu ludźmi i to nie tylko w formie wykorzystania do pracy przymusowej czy zmuszania do żebrania, jak miało to miejsce w latach ubiegłych, ale przede wszystkim w zakresie wyłudzenia kredytów i świadczeń socjalnych.

1. Wykorzystanie seksualne

Handel ludźmi w celu eksploatacji seksualnej kobiet jest wciąż dominującą formą tego typu przestępstw na gruncie polskim, ale też wydaje się być, jak dotychczas, najlepiej rozpoznaną i najczęściej zwalczaną przez organy ścigania metodą działań sprawców. W tej formie dostrzec można również najwięcej trwałych mechanizmów, niezmiennych od wielu lat. Mając na względzie międzynarodowy charakter przestępstwa handlu ludźmi, należy za punkt wyjścia uczynić podział na przestępstwa dokonywane na szkodę obywateli polskich zagranicą oraz eksploatację seksualną w Polsce, tak Polek, jak i cudzoziemek. Warto zaznaczyć, iż w dalszym ciągu eksploatacja seksualna w obu przypadkach dotyczy płci żeńskiej – jak dotychczas brak jest przykładów handlu ludźmi w tej formie wykorzystania, które dotyczyłyby mężczyzn. Wynika to z faktu, że skala prostytucji męskiej jest znacznie niższa niż kobiecej, a więc prawdopodobieństwo zaistnienia przestępstwa handlu ludźmi musi być odpowiednio na niższym poziomie.

Osoby świadczące usługi seksualne w Polsce, zarówno Polki, jak i cudzoziemki, stanowią stałą grupę ryzyka ofiar przestępstwa handlu ludźmi. W tym kontekście dotychczas wskazywany funkcjonalny podział prostytutki, na tę świadczoną w agencjach towarzyskich i innych lokalach oraz tzw. „prostytcję przydrożną” wydaje się ulegać powolnemu zatarciu. Jest to pochodną coraz większej skali zorganizowania grup przestępczych zajmujących się czerpaniem korzyści z nierządu i ułatwianiem świadczenia usług seksualnych, a także współpracy, jaką podejmują polskie grupy przestępcze z wyspecjalizowanymi grupami bułgarskimi. Współpraca ta prowadzi do przejmowania coraz większej części sektora usług seksualnych w Polsce przez bułgarskie grupy przestępcze, które za możliwość funkcjonowania na danym terenie przekazują część dochodów uzyskanych z przestępstw dla miejscowych polskich grup przestępczych. Sprawcy – obywatele Bułgarii wywodzą się z mniejszości romskiej i najczęściej pochodzą z miast takich jak Dobrich, Warna, Stara i Nowa Zagora, tworząc jeden z tzw. „bułgarskich klanów przestępczych”, któremu w nieoficjalnym podziale stref wpływów w Europie, przypadło działanie na terenie Polski. Bułgarscy sprawcy pochodzenia romskiego stanowią środowisko bardzo hermetyczne, dodatkowo wykorzystują osobny dialekt, w znaczący sposób różniący się od oficjalnego języka bułgarskiego. W dalszym ciągu rozbudowują oni swoje kontakty zagraniczne, prowadzące do przemieszczania ofiar procederu między państwami takimi jak Polska, czy Niemcy.

Działania grup przestępczych koncentrują się na terenie województw wzdłuż zachodniej granicy kraju, co nie oznacza jednak wzrastającej skali problemu w województwach takich jak wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, świętokrzyskie czy lubelskie. Należy przy tym podkreślić, coraz szerszą skalę działalności omawianych grup, nie tylko pod kątem geograficznym, ale i przedmiotowym, z uwagi na czerpanie przez sprawców zysków z handlu bronią i narkotykami, a także wymuszeń i oszustw. Uzyskane środki bardzo często lokowane są w ramach legalnie funkcjonujących firm przewozowych lub prowadzących handel tekstyliami, będących swego rodzaju kamuflażem dla działalności przestępczej. Niezmiennie podstawą działania bułgarskich grup przestępczych jest werbowanie kobiet z tych samych rejonów, z których się wywodzą.

Ofiary pochodzenia romskiego coraz rzadziej zwabiane są pod pozorem dobrze płatnej pracy w Polsce, najczęściej już w fazie rekrutacji mają pełną świadomość, że będą zmuszane do świadczenia usług seksualnych i w sposób dorozumiany godzą się na zaproponowane im warunki. Nierzadko, zwłaszcza w przypadku bardzo młodych kobiet, są one oddawane „pod opiekę” sutenera przez własnych rodziców bądź krewnych. Najczęściej są to osoby wywodzące się z rodzin o niskim statusie finansowym; często nie posiadają one nawet podstawowego wykształcenia, a prostytuowanie się jest jedyną formą zarobkowania, jaką trudniły się w swoim środowisku.

Wszystkie te elementy przyczyniają się do sytuacji, w których większość z tych kobiet decyduje się na współpracę z polską Policją wyłącznie w przypadku pojawienia się swoistych „nadużyć” ze strony sprawców, tj. zbyt częstej przemocy fizycznej czy też odbierania przez sutenerów za dużej części uzyskiwanych środków pieniężnych bądź w przypadku pojawienia się konfliktów w ramach grupy sutenerów (próby tzw. przejęcia danego terenu i osób świadczących na nim usługi seksualne). Elementem charakterystycznym działania bułgarskich grup przestępczych, który wydaje się pojawiać coraz częściej w ostatnim okresie, jest zainteresowanie werbowaniem młodych, nastoletnich Polek, często wywodzących się z rodzin dysfunkcyjnych i patologicznych, o niskim statusie społecznym. W tym kontekście można zaobserwować swego rodzaju powrót do metody werbunku dotąd występującej raczej w stosunku do Polek wywożonych do świadczenia usług seksualnych w Europie Zachodniej, a więc metody na zakochanego (tzw. „loverboya”).

Wyspecjalizowanie młodych Bułgarów w tego rodzaju metodzie werbunku prowadzi do sytuacji znacznie głębszego, emocjonalnego zaangażowania się ofiary w relację ze sprawcą, a w dalszej konsekwencji również brak samoidentyfikacji jako osoby pokrzywdzonej i niechęć do współpracy z organami ścigania.

Poza działalnością bułgarskich zorganizowanych grup przestępczych pochodzenia romskiego, które od kilku lat zdominowały sektor usług związanych z prostytutką, należy wspomnieć także o stałym elemencie jakim jest czerpanie korzyści z nierządu dla typowo polskich grup przestępczych. Również w kontekście tego procederu dochodzi do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, najczęściej w stosunku do cudzoziemek pochodzących z Ukrainy i Białorusi, świadczących usługi seksualne w agencjach towarzyskich lub tzw. „mieszkaniówkach” (mieszkaniach specjalnie do tego wynajętych i przystosowanych przez sutenerów do świadczenia tam usług seksualnych w sposób pozornie tylko niezorganizowany). Większość tego typu miejsc zarządzana jest przez lokalne grupy przestępcze, które między sobą przekazują odpłatnie osoby wykorzystywane w prostytucji. Pojawia się więc sytuacja tzw. „handlu wewnętrznego” w ramach kraju. Jak dotychczas, z uwagi na całkowity brak lub nikłą obecność elementu międzynarodowego, przestępstwo handlu ludźmi było mniej widoczne w tego typu przypadkach, co czyniło je również trudniejszym do udowodnienia, zwłaszcza gdy nie występował element przymusu wobec osób prostytuujących się. Kobiety te bowiem najczęściej dobrowolnie godzą się na formalne zatrudnienie w charakterze kelnerki, sprzątaczkę czy pomocy domowej, co równocześnie umożliwia cudzoziemkom legalizację ich pobytu na terenie RP. Natomiast stosunkowo wysokie wynagrodzenie sprawia, że nie są skłonne zeznawać przeciwko osobom czerpiącym korzyści majątkowe ze świadczenia przez nie usług seksualnych.

Odnosząc się do przywołanego na wstępie podziału i przestępstw handlu ludźmi dokonywanych na szkodę Polek zagranicą, należy podkreślić utrzymywanie się trendu obserwowanego zaledwie od dwóch czy trzech lat – zmiany w tradycyjnym postrzeganiu Polski jako źródła pozyskiwania kobiet, które zmuszane są następnie do świadczenia usług seksualnych w domach publicznych i agencjach towarzyskich, szczególnie w krajach takich jak Wielka Brytania, Niemcy, Holandia, Włochy, Szwajcaria, Francja. Coraz rzadziej grupom przestępczym udaje się doprowadzić proceder handlu kobietami do takiej skali, jak miało to miejsce jeszcze kilka lat temu, zwłaszcza w okresie tuż po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Można również przypuszczać, że w tym kontekście coraz rzadszym staje się stosowanie przez sprawców przestępstwa środków bezpośredniego przymusu czy też wprowadzanie w błąd, co do charakteru pracy. Kobiety dobrowolnie godzą się na świadczenie usług seksualnych i od początku mają świadomość, w jakim charakterze będą pracować. Z tego też powodu po powrocie do Polski, nie czują się w żaden sposób pokrzywdzone i nie chcą dostarczać środka dowodowego w postaci zeznań.

2. Praca przymusowa i zmuszanie do określonych czynów

Jak dotychczas drugą najczęściej pojawiającą się formą wykorzystania w ramach przestępstwa handlu ludźmi było zmuszanie do pracy, ale też innych czynów często o charakterze drobnych przestępstw kryminalnych, takich jak kradzieże kieszonkowe, kradzieże sklepowe czy oszustwa. Podobnie jak ma to miejsce w sferze wykorzystania seksualnego, również i w tym względzie można doszukiwać się podziału na wykorzystywanie polskich obywateli poza granicami kraju oraz wykorzystywanie cudzoziemców na terenie RP. Warto zaznaczyć, że od kilku lat liczba spraw tego typu

nieznacznie spada, ale też niższa jest liczba osób wykorzystywanych w poszczególnych przypadkach. Wynika to zapewne z rozgłosu medialnego, jaki zyskała likwidacja tzw. „obozów pracy” Polaków w kilku krajach europejskich, a także działań prewencyjnych prowadzonych przez instytucje administracji publicznej w Polsce w kierunku poszukiwania pracy zagranicą. Z drugiej jednak strony nastąpiła zmiana w metodach działań grup przestępczych i jak można wnioskować, klasyczną formę wykorzystania w postaci pracy przymusowej, coraz częściej zastępuje mniej widoczne w kontekście handlu ludźmi wykorzystanie, mające na celu wyłudzenie kredytów i świadczeń socjalnych, o czym szerzej poniżej.

Analizując informacje dotyczące wykorzystania Polaków zagranicą, należy podkreślić, że osobami pokrzywdzonymi w tego typu przestępstwach są w dalszym ciągu prawie wyłącznie mężczyźni, co wynika z faktu, że są oni zmuszani do pracy czysto fizycznej, najczęściej w sektorach rolniczym czy budownictwie. Mechanizm działania sprawców, zwykle wyłącznie polskich grup przestępczych, pozostaje w tym zakresie niezmienny – najczęściej za pomocą ogłoszeń w prasie i Internecie wyszukują oni osoby bezrobotne, skłonne do natychmiastowego podjęcia pracy, zwłaszcza, że proponowana praca jest zwykle atrakcyjna, zarówno pod względem zarobków, jak i warunków zakwaterowania. Coraz częściej jednak, szczególnie na późniejszym etapie działalności przestępczej, sprawcy w procesie rekrutacji bazują na emigrantach, którzy już wyjechali z kraju. Pozwala to z jednej strony na obniżenie kosztów całego procederu, z drugiej zaś utrudnia zidentyfikowanie całego procesu, jakim jest popełnianie przestępstwa handlu ludźmi. Dlatego też przestępstwa handlu ludźmi w celu zmuszania do pracy w znacznej mierze zogniskowane są w krajach UE, do których najczęściej emigrują Polacy, a więc w: Wielkiej Brytanii, Niemczech, Hiszpanii, Włoszech i krajach skandynawskich.

Kolejnym elementem charakterystycznym tej formy wykorzystania jest nie ograniczanie się przez zorganizowane grupy przestępcze, wyłącznie do pracy przymusowej, ale łączenie jej ze zmuszaniem do innych czynów. W celu powiększenia zysków przestępczych ofiary zmuszane są następnie do popełniania drobnych przestępstw, takich jak kradzieże kieszonkowe, sklepowe, ale także, co stanowi swoiste novum, do handlu obwoźnego. Z drugiej strony tego typu przedmiotowe rozszerzenie działalności przestępczej ma również za zadanie utrudnić dostrzeżenie całego procederu handlu ludźmi, pozornie rozczłonkowanego na pojedyncze występkę o znikomej społecznej szkodliwości czynu. Jednocześnie dotychczasowi pokrzywdzeni, w celu poprawy swej sytuacji, są namawiani i zmuszani do werbowania kolejnych ofiar procederu, co wiąże się włączaniem w struktury przestępcze. W ten sposób skomplikowaniu ulega hierarchia i podział zadań w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, a osoby pokrzywdzone na wstępnym etapie rozpoznania mogą zostać potraktowane jako współsprawcy i dlatego nie są skłonne do współpracy z organami ścigania.

Powyższy kontekst zmuszania do pracy w ramach przestępstwa handlu ludźmi został również zaobserwowany w Polsce, w szczególności w przypadkach, kiedy potencjalne ofiary zajmują się wytwarzaniem lub wprowadzaniem do obrotu nielegalnych towarów, pozbawionych akcyzy, jak np. wyrobów tytoniowych. Należy mieć w tym względzie rzeczywisty aspekt wykorzystania widoczny w takich elementach jak: odbieranie dokumentów podróży, ograniczanie możliwości poruszania się, fatalne standardy zakwaterowania, a przede wszystkim ponadnormatywny wymiar czasu pracy i nieadekwatne w stosunku do niego wynagrodzenie, będące w gruncie rzeczy odpracowaniem fikcyjnego „długu” wobec kierownictwa grupy przestępczej. Nie oznacza to jednak możliwości wykorzystywania przez niektórych członków zorganizowanych grup przestępczych statusu osoby pokrzywdzonej w wyniku przestępstwa handlu ludźmi w celu uniknięcia kary

za popełnianie innych przestępstw kryminalnych. Podstawowym problemem w obszarze zagadnienia pracy przymusowej na terenie kraju pozostaje w dalszym ciągu niedostatecznie wyrażna granica między przestępstwami związanymi z naruszeniem praw pracowniczych a faktycznym procederem handlu ludźmi. Również i w tym przypadku pojawia się często sytuacja, że tylko obecność elementu międzynarodowego w postaci osób pokrzywdzonych sprawia, że możliwe jest udowodnienie przestępstwa handlu ludźmi. Paradoksalnie bowiem objęcie swoistym monitoringiem grup ryzyka, tj. cudzoziemców pochodzących z Ukrainy, państw Kaukazu i Azji Centralnej, ale coraz częściej także z państw Dalekiego Wschodu takich jak Wietnam, Filipiny czy Tajlandia, prowadzi do zdecydowanie lepszych rezultatów wykrywczych niż analiza wszystkich przypadków naruszania praw pracowniczych pod kątem ewentualnego zaistnienia przestępstwa handlu ludźmi. Z punktu widzenia organów ścigania w tym kontekście konieczne jest również wypracowywanie kontaktów z organami ścigania państw, z którymi dotychczas nie podejmowano współpracy na poziomie operacyjnym i procesowym.

3. Zmuszanie do żebrania

W przeciwieństwie do wyżej opisanych form eksploatacji, przestępstwa handlu ludźmi w celu zmuszania do żebrania, jak dotychczas zidentyfikowane zostało wyłącznie wobec cudzoziemców na terenie Polski. Przypadki zmuszania do żebrania obywateli polskich zagranicą, jakkolwiek nieliczne, należy rozpatrywać zatem w kontekście opisanego wyżej mechanizmu przedmiotowego rozszerzania się procederu pracy przymusowej, w którym osoby pokrzywdzone są również w dalszej kolejności zmuszane do innych czynów przestępczych, bądź wykroczeń.

W stosunku do cudzoziemców omawiana forma wykorzystania w zakresie przestępstw handlu ludźmi wciąż dotyczy w przeważającej mierze obywateli Rumunii, Mołdowy, rzadziej Ukrainy. Podobnie jak w przypadku przestępstw związanych z prostytutką przydrożną, także i w tym przypadku proceder handlu ludźmi zdominowały zorganizowane grupy przestępcze, składające się z obywateli pochodzenia romskiego, będących obywatelami Rumunii. Należy w tym względzie odróżnić omawiany proceder od aktywności na tym polu obywateli polskich pochodzenia romskiego, w których przypadku żebranie ma charakter raczej kulturowy i wynika z tradycyjnego pojmowania go jako formy zarobkowania. Jeszcze kilka lat temu zmuszanie do żebrania polegało przede wszystkim na werbowaniu i transporcie kobiet wraz z małoletnim dziećmi, którzy byli następnie eksploatowani na terenie większych aglomeracji miejskich w Polsce. Osobom pokrzywdzonym obiecywano znalezienie pracy, najczęściej związanej ze sprzątaniem bądź opieką nad dziećmi czy osobami starszymi. W ostatnim czasie dostrzec można jednak, że coraz częściej ofiarami zmuszanymi do żebrania są mężczyźni, a większość z nich już na etapie rekrutacji świadoma jest formy zarobkowania, jaką będą trudnić się w Polsce. Również w tym przypadku sprawcy coraz częściej dokonują werbunku pokrzywdzonych z rejonów Rumunii, z których się sami wywodzą, a więc przede wszystkim okolic miast Sibiu i Brasov. Na ofiary wybierają osoby pozbawione środków do życia, bez wykształcenia, pochodzące z rodzin wielodzietnych, ale także osoby starsze i kalekie. Rzeczą charakterystyczną jest częsta bezpośrednia znajomość ofiary ze sprawcą przestępstwa, którzy wywodzą się z tego samego środowiska. Stąd też sprawca jest jednocześnie werbownikiem i zmuszającym do żebrania w kraju docelowej eksploatacji.

Nie oznacza to braku stosowania środków przymusu wobec ofiar, wręcz przeciwnie – członkowie grup przestępczych wykazują się często dużą brutalnością, a ofiary zmuszane są niejednokrotnie do żebrania w wręcz ekstremalnych warunkach atmosferycznych. Zaraz

po przetransportowaniu do Polski, pokrzywdzeni są kwaterowani na obrzeżach aglomeracji miejskiej, w motelach, kempingach, często w warunkach nie spełniających podstawowych standardów mieszkaniowych. Następnie rozwożeni są codziennie przez członków grupy przestępczej do centrum miast, w miejsca o szczególnie dużym natężeniu ruchu, zwłaszcza turystycznego. Wyzebrane pieniądze są odbierane pokrzywdzonym w ramach rzekomego odpracowania kosztów transportu i zakwaterowania, przy czym i w tym przypadku często mamy do czynienia z tzw. „spiralą długu”, a więc ciągłym wzrostem zobowiązań finansowych wobec sprawców procederu. Działalność zorganizowanych grup przestępczych pochodzenia romskiego zogniskowana jest na terenie województw większych miast południowej i centralnej Polski, dlatego w ich likwidację najbardziej zaangażowane są jednostki Policji, działające na terenie garnizonów małopolskiego, podkarpackiego, dolnośląskiego i stołecznego.

4. Wyłudzenie kredytów i świadczeń socjalnych

Wykorzystania osób do wyłudzenia kredytów i świadczeń socjalnych można obecnie określić jako najdynamiczniej rozwijającą się metodę działań zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się procederem handlu ludźmi. Forma tego typu wykorzystania zidentyfikowana została przez organy ścigania stosunkowo niedawno – w ostatnich trzech latach, ale skala pojawiających się przypadków jest wciąż znacząca, zwłaszcza w porównaniu z malejącą ilością ujawnianych przypadków pracy przymusowej. Wynika to najprawdopodobniej z faktu, iż przestępstwo w tej formie jest dalece mniej widoczne z perspektywy kraju eksploatacji, a samo wykorzystanie często nie ma charakteru tak poważnego (nie łączy się najczęściej z bezpośrednim przymusem) jak w eksploatacji seksualnej czy pracy przymusowej. W wielu wypadkach początkowo jedynym widocznym czynem zabronionym jest oszustwo, a dopiero w szerszej, międzynarodowej perspektywie dostrzec można przestępstwo handlu ludźmi. Właściwe bowiem elementem wykorzystywanym jest w tym wypadku nie tyle fizycznie osoba, co jej tożsamość, umożliwiającą sprawcom czerpanie korzyści majątkowych nawet w momencie, kiedy sama ofiara znajduje się już z powrotem w kraju pochodzenia. To z kolei pozwala osiągać przestępcom zyski niewspółmierne do kosztów, które ponosiliby stosując inne formy wykorzystania w ramach handlu ludźmi.

Należy podkreślić, że działalność przestępcza w tym zakresie zdominowana została przez polskie zorganizowane grupy przestępcze pochodzenia romskiego, wykorzystujące z jednej strony luki w działaniu systemów finansowych i opieki społecznej państw takich jak Niemcy czy Wielka Brytania, z drugiej zaś trudną sytuację materialną osób pokrzywdzonych i chęć podjęcia przez nich pracy. Pod tym względem osoby zajmujące się werbowaniem dokładnie wybierają potencjalne ofiary spośród osób bezrobotnych, bez wykształcenia, uzależnionych od alkoholu, często pochodzących z najniższych warstw społecznych, tak aby jednocześnie obniżyć ich wiarygodność, zwłaszcza w relacjach z zagranicznymi organami ścigania.

Jakkolwiek w tej formie wykorzystania płeć i wiek pokrzywdzonych wydaje się nie mieć szczególnego znaczenia, większość ofiar to mężczyźni, zwykle w średnim wieku, bowiem większości zwerbowanych w Polsce obiecywane jest podjęcie pracy głównie fizycznej, np. w sektorze budowlanym czy w firmach sprzątających. Zdarza się, że sprawcy decydują się na transport całych rodzin, często wielodzietnych, ponieważ umożliwia to wyłudzenie dodatkowych świadczeń w kraju docelowej eksploatacji. Zwerbowani są następnie przewożeni do krajów wykorzystania wynajętymi busami lub przy wykorzystaniu autobusów linii rejsowych, a także tanich linii lotniczych. Na miejscu osoby te

są odbierane przez tzw. „opiekunów”, najczęściej również pochodzenia romskiego, którzy odpowiedzialni są za dopełnienie wszelkich koniecznych formalności związanych z zatrudnieniem, takich jak np. zarejestrowanie w miejscowym urzędzie pracy bądź założenie konta bankowego. Nierzadko zdarza się, że przejazd jaki i pobyt pokrzywdzonych finansowane są wyłącznie przez przestępców, w formie zaliczki na poczet przyszłej pracy. Fakt ten powoduje, że ofiary wciągane są opisywaną powyżej „spirale długu”, co w połączeniu z przemocą fizyczną i stosowaniem gróźb karalnych, umożliwia sprawcom dysponowania kontami bankowymi ofiar. Ponadto, są one zmuszane do zaciągania kredytów, zarówno pieniężnych, jak i na zakup sprzętu RTV i AGD. W przypadkach pokrzywdzonych kobiet z dziećmi, na podstawie ich dokumentów wyludżane są zasiłki szkolne, rodzinne i socjalne.

O skali przedmiotowego procederu może świadczyć fakt, że organy ścigania w Wielkiej Brytanii potwierdziły jak dotąd wyludżenia świadczeń socjalnych na kwotę ponad 4 milionów funtów. Po dokonaniu wszystkich formalności zwerbowane osoby są najczęściej informowane o trudnościach w znalezieniu dla nich pracy. Pozbawieni środków do życia, zmuszani są w ten sposób do powrotu do Polski, który również bywa opłacany i kontrolowany przez sprawców. Jest to o tyle istotne, że ofiarom odbierane są dokumenty podróży – paszporty i dowody osobiste, a wszystko po to, aby utrzymywać miejscowe urzędy w przekonaniu, że osoby nadal znajdują się na terenie kraju docelowego, w którym poszukiwały pracy. Po powrocie do Polski osoby wykorzystywane wciąż utrzymywane są w przeświadczeniu, że tylko oczekują na informację w sprawie podpisania umowy o pracę, tymczasem do podpisania przedmiotowej umowy nigdy nie dochodzi, a grupa przestępcza czerpie korzyści z pobieranych w ich imieniu świadczeń. W działania zmierzające do likwidacji opisywanego procederu zaangażowane są po stronie polskich organów ścigania, przede wszystkim Centralne Biuro Śledcze Komenda Główna Policji.

Jak dotychczas w śledztwach prowadzonych przez Zarządy Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji w charakterze osób pokrzywdzonych i świadków przestępstwa przesłuchanych zostało ok. 500 osób. Dokonano również zatrzymań ponad 70 członków zorganizowanych grup przestępczych, zajmujących się omawianym procederem, z czego wobec 39 osób sądy na wniosek prokuratorów prowadzących czynności w sprawie zastosowały środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania. Ponadto zabezpieczono mienie o łącznej wartości ok. 2.000.000 PLN.

5. Pozostałe formy wykorzystania

Z analizy posiadanych informacji wynika, że pozostałe formy handlu ludźmi pojawiają się w Polsce incydentalnie, przede wszystkim w kontekście prób sprzedaży nowonarodzonych dzieci. Sprawcami przestępstwa są zwykle osoby blisko związane z dziećmi, nierzadko są to bezpośrednio rodzice, znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej i szukający w ten nietypowy sposób możliwości uzyskania znacznych środków finansowych. Czyny te nie mają charakteru zorganizowanego i z uwagi na trudności w legalizacji stanu faktycznego po stronie domniemanych osób kupujących, są zwykle identyfikowane przez organy ścigania, niekoniecznie wyspecjalizowane w zwalczaniu przestępstw handlu ludźmi. Należy w tym kontekście wyraźnie odróżnić zagadnienie organizowania nielegalnej adopcji ze wskazaniem, opisywane w poprzednich sprawozdaniach i w dalszym ciągu funkcjonujące w Polsce. W wyniku nowelizacji Kodeksu Karnego w 2010 r. przestępstwo to zostało spenalizowane w art. 211 k.k. i obecnie nie sposób określić go jako formy wykorzystania w ramach przestępstwa handlu ludźmi.

W kontekście problematyki przestępstw handlu narządami, tkankami i komórkami ludzkimi, należy zaznaczyć, że analizy opracowane w Centralnym Zespole dw. z Handlem Ludźmi CBS KGP wyraźnie wskazują, że obecnie na terenie Polski nie występuje tego typu proceder, a pojawienie się zorganizowanej grupy przestępczej, zajmującej się handlem organami ludzkimi jest mało prawdopodobne. Wynika to przede wszystkim ze specyfiki instytucjonalnej i proceduralnej polskiego systemu transplantologii, który posiada szereg mechanizmów zabezpieczających, uniemożliwiających przeprowadzenie nielegalnych operacji i przeszczepianie nielegalnie pozyskanych organów ludzkich. Jedynym problem w kontekście przedmiotowego zagadnienia pozostaje wzrastająca liczba ogłoszeń w Internecie, w których osoby oferują do sprzedaży własne narządy, najczęściej nerki. W ten sposób chcą uzyskać środki pieniężne, gdyż najczęściej znajdują się w trudnej sytuacji materialnej.

Należy jednak pamiętać, że w przeciwieństwie do faktycznego zbycia lub oddania własnych organów, rozpowszechnianie ogłoszeń z ofertą o odpłatnym zbyciu lub nabyciu komórek, tkanek i narządów jest czynem karalnym, spenalizowanym w art. 43 Ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek i podlega karze grzywny, ograniczenia wolności lub jej pozbawienia do roku czasu. W czerwcu po raz pierwszy Centralne Biuro Śledcze przeprowadziło ogólnopolską akcję o krypt. *ANONS*, w wyniku której sprawdzono 250 ogłoszeń umieszczonych w Internecie, przesłuchano łącznie ponad 100 osób, z czego 23 osobom przedstawiono zarzuty dotyczące oferowania swoich organów za pieniądze.

DZIAŁALNOŚĆ KONTROLNA PIP W ZAKRESIE KONTROLI LEGALNOŚCI ZATRUDNIENIA CUDZOZIEMCÓW ORAZ NIELEGALNEGO POŚREDNICTWA PRACY W LATACH 2009-2011

Kontrole legalności zatrudnienia, innej pracy zarobkowej oraz wykonywania pracy przez cudzoziemców

W 2011 r. inspektorzy pracy przeprowadzili prawie 2,2 tys. kontroli **legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców**. Kontrolom tym poddano 2057 podmiotów, powierzających pracę blisko 14,5 tys. cudzoziemców. W porównaniu do 2010 r. wzrosła zarówno liczba przeprowadzonych kontroli (o 12%), jak i liczba cudzoziemców objętych kontrolą (o 17%).

W 2011 r. naruszenia prawa stwierdzono w 49% skontrolowanych podmiotów (w 2010 r. – w 47%, w 2009 r. – w 43%), przy czym **nielegalne wykonywanie pracy przez cudzoziemców** – tj. bez ważnej wizy lub innego dokumentu uprawniającego do pobytu na terytorium RP bądź podstawy pobytu uprawniającej do wykonywania pracy, bez wymaganego zezwolenia na pracę, na innym stanowisku lub na innych warunkach niż określone w zezwoleniu, bądź bez zawarcia wymaganych umów – **ujawniono w 236 podmiotach, tj. w blisko 11% skontrolowanych zakładów** (w 2010 r. – w 11%, w 2009 r. – w 13%).

W toku kontroli przeprowadzonych w 2011 r. **inspektorzy pracy wykazali nielegalne zatrudnienie i wykonywanie pracy przez 901 cudzoziemców**, tj. o 11% mniej takich przypadków niż w 2010 r. (1011), jednak o 29% więcej niż w 2009 r. (697).

W 2011 r. stwierdzono nielegalną pracę obywateli 34 państw (w 2010 r. – 33, w 2009 r. – 36). Podobnie jak w poprzednich latach, w 2011 r. największą grupę nielegalnie zatrudnionych cudzoziemców stanowili **obywatele Ukrainy** – 513 przypadków. Druga pod względem liczebności grupa cudzoziemców, których nielegalną pracę wykazano – to **obcokrajowcy z Macedonii** (162 osoby, 18% ogółu stwierdzonych przypadków).

Zgodnie z zarysowującą się od kilku lat tendencją, w katalogu narodowości, których przedstawiciele podejmują w Polsce nielegalną pracę, istotny udział mają także **cudzoziemcy z Dalekiego Wschodu**. W 2011 r. w tej grupie dominowali obcokrajowcy z Chin (59 osób), Wietnamu (33) oraz Republiki Korei (28).

Na przestrzeni lat 2009-2011 ponad połowa (56%) wykazanych przypadków nielegalnego zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców dotyczyła obywateli

Ukrainy. Udział cudzoziemców pochodzących z innych krajów był znacznie niższy: obywatele Chin – 7%, Macedonii – 6%, Filipin i Wietnamu – po ok. 3%.

Liczba ujawnionych cudzoziemców, którzy nielegalnie wykonywali pracę w Polsce w latach 2009 – 2011 (według obywatelstwa):

Obywatelstwo	Liczba cudzoziemców nielegalnie wykonujących pracę			
	ogółem 2009-2011	2011	2010	2009
Ukraina	1463	513	618	332
Chiny	194	59	77	58
Macedonia	162	162	-	-
Filipiny	93	-	64	29
Wietnam	91	33	31	27
Białoruś	74	11	17	46
Mołdowa	46	5	27	14
Turcja	44	18	9	17
Nepal	41	5	21	15
Indie	40	2	4	34
Republika Korei (Korea Płd.)	40	28	6	6
Tajlandia	32	4	7	21
KRL-D (Korea Płn.)	31	1	30	0
Uzbekistan	30	1	27	2
Bangladesz	28	4	19	5
Armenia	25	3	13	9
Pozostałe	175	52	41	82

Problemem nielegalnego zatrudnienia cudzoziemców najbardziej zagrożone są **duże aglomeracje miejskie**. W 2011 r. najwięcej cudzoziemców świadczących pracę nielegalnie stwierdzono **w województwach**: małopolskim (23% ogółu ujawnionych przypadków), łódzkim (18%), śląskim (17%), mazowieckim (12%) i dolnośląskim (10%). W okresie obejmującym lata 2009 - 2011 statystyka ta kształtuje się następująco: woj. śląskie (14%), dolnośląskie (13%) oraz łódzkie i małopolskie (po 10%). Listę zamykają słabiej rozwinięte gospodarczo województwa, takie jak: podkarpackie, kujawsko – pomorskie, warmińsko – mazurskie i podlaskie.

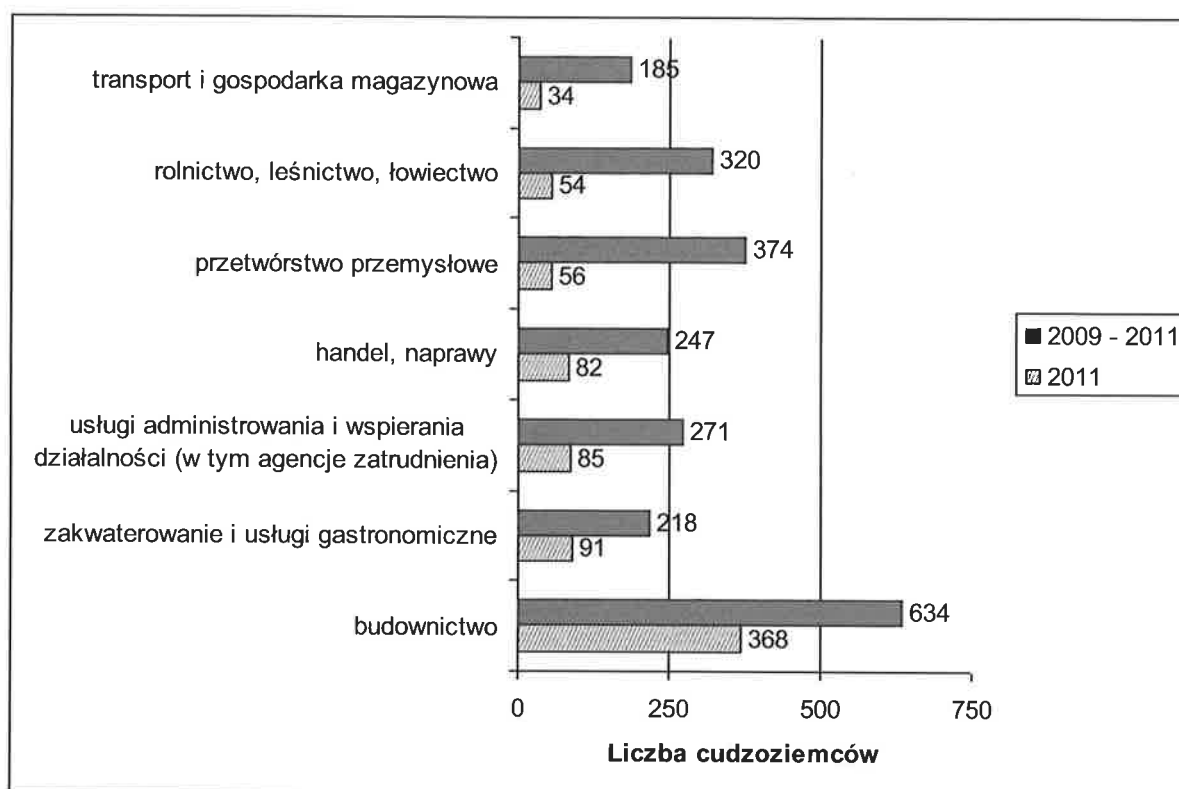
Liczba ujawnionych cudzoziemców, którzy nielegalnie wykonywali pracę w Polsce w 2011 r. i w latach 2009-2011 (według województw):

Województwo	2011	2009 - 2011
dolnośląskie	90	336
kujawsko-pomorskie	3	35
lubelskie	39	211
lubuskie	10	99
łódzkie	164	275
małopolskie	204	267
mazowieckie	109	259
opolskie	8	169
podkarpackie	16	30
podlaskie	5	58
pomorskie	19	178
śląskie	157	357
świętokrzyskie	25	75
warmińsko-mazurskie	8	40
wielkopolskie	19	145
zachodniopomorskie	25	75

W 2011 r. wśród **dziedzin gospodarki**, w których – zgodnie z ustaleniami inspektorów pracy – wystąpiło największe nasilenie nielegalnej pracy cudzoziemców, **zdecydowanie dominowało budownictwo** (41% stwierdzonych przypadków). W dalszej kolejności problem ten dotyczył również sektorów: **zakwaterowanie i usługi gastronomiczne** (10%), a także **handel i naprawy** oraz **usługi administrowania i wspierania działalności, w tym działalność związana z zatrudnieniem – agencje zatrudnienia** (po 9%). W porównaniu z rokiem 2010 zwraca uwagę znaczący spadek liczby stwierdzonych przypadków nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców w branżach: **rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo** oraz usługi związane z prowadzeniem **agencji zatrudnienia**. W 2010 r. duża skala nielegalnego zatrudnienia obcokrajowców w tych sektorach miała związek z działalnością niektórych agencji pracy tymczasowej, werbujących cudzoziemców do pracy w rolnictwie.

W latach 2009-2011 co czwarty nielegalnie zatrudniony cudzoziemiec pracował w **budownictwie** (24% ujawnionych przypadków), co siódmy w branży **przetwórstwo przemysłowe** (14%), a co ósmy w **rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie** (12%).

Liczba ujawnionych cudzoziemców, którzy nielegalnie wykonywali pracę w Polsce w 2011 r. i w latach 2009-2011 (według wybranych sekcji PKD):

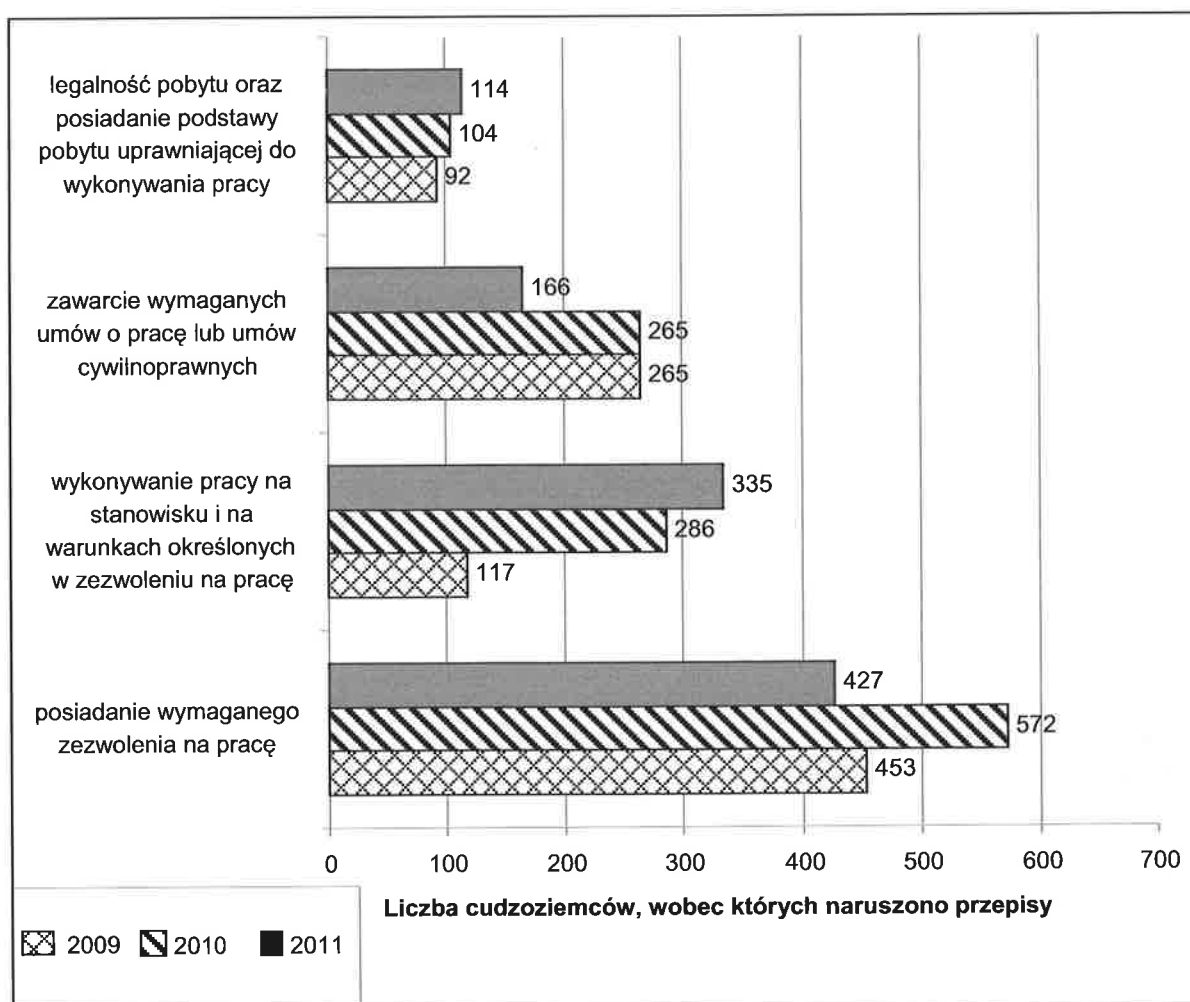

W zakresie legalności zatrudnienia cudzoziemców w 2011 r., analogicznie jak w poprzednich latach, najczęściej stwierdzaną nieprawidłowością był **brak wymaganego zezwolenia na pracę**, który dotyczył co drugiego cudzoziemca nielegalnie wykonującego pracę. **Liczba tego rodzaju naruszeń przepisów zmalała jednak zarówno w stosunku do 2010, jak i do 2009 r.** Wyniki kontroli przeprowadzonych w 2011 r. wskazują w szczególności na istotne zmniejszenie liczby wykazanych nieprawidłowości w zakresie **zatrudniania cudzoziemców z Ukrainy, Białorusi, Rosji, Mołdowy i Gruzji na podstawie oświadczeń** rejestrowanych w powiatowych urzędach pracy – ujawniono np. 125 przypadków braku rejestracji oświadczenia we właściwym PUP (w 2010 r. – 181) oraz 86 przypadków podjęcia pracy na rzecz innego podmiotu niż ten, który wystawił i zarejestrował oświadczenie (w 2010 r. – 196). W porównaniu do 2010 r. odnotowano ponadto **znaczny spadek (o 37%) liczby stwierdzonych przypadków niezawarcia z cudzoziemcami wymaganych umów o pracę lub umów cywilnoprawnych.**

W związku z wdrożeniem do polskiego prawa *dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2009/52/WE z dnia 18 czerwca 2009 r. przewidującej minimalne normy w odniesieniu do kar i środków stosowanych wobec pracodawców zatrudniających nielegalnie przebywających obywateli krajów trzecich* (co nastąpiło z dniem 21 lipca 2011 r., na mocy ustawy z 15 czerwca 2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), warto wskazać, że skala nieprawidłowości, polegających na **podejmowaniu pracy przez cudzoziemców nielegalnie przebywających na terytorium Polski** bądź posiadających podstawę pobytu, która wyklucza wykonywanie pracy (np. wizę wydaną w celu

turystycznym) – utrzymuje się na relatywnie niskim poziomie. Zwłaszcza w porównaniu z innymi przyczynami nadal stosunkowo rzadko praca cudzoziemców jest uznawana przez inspektorów pracy za nielegalną z powodu nielegalnego pobytu obcokrajowca na terytorium Polski (w 2011 r. dotyczyło to 78 cudzoziemców, w 2010 r. – 76, w 2009 r. – 45) lub posiadania niewłaściwego tytułu pobytowego (w 2011 r. – 36 obcokrajowców, w 2010 r. – 28, w 2009 r. – 47).

Legalność zatrudnienia cudzoziemców – naruszenia przepisów:

Kontrole dotyczące przestrzegania praw pracowniczych cudzoziemców przeprowadzone w 2011 r. wykazały niepokojącą tendencję wzrostową w zakresie liczby ujawnionych przypadków **niedozwolonego powierzenia pracy cudzoziemcom na innych warunkach niż określone w zezwoleniu na pracę**. W dużym stopniu ma to związek z nieuwzględnianiem przez pracodawców w zawieranych z obcokrajowcami umowach wysokości wynagrodzenia określonej w zezwoleniu na pracę (w 2011 r. ponad dwukrotnie więcej stwierdzonych przypadków niż w 2010 r.) i z **wypłacaniem cudzoziemcom wynagrodzeń w kwocie niższej niż wskazana w zezwoleniu** (o 40% więcej przypadków wykazanych w 2011 r. niż w 2010). W 2011 r. łączna kwota niewypłaconych z tego powodu wynagrodzeń wyniosła prawie 1,8 mln zł (wobec niespełna 340 tys. zł w roku poprzednim).

W wyniku kontroli przeprowadzonych w 2011 r. inspektorzy pracy ujawnili, że **do ubezpieczenia społecznego nie zostało zgłoszonych o ponad połowę więcej cudzoziemców niż w 2010 r.** Liczba obcokrajowców, których zgłoszono nieterminowo, zwiększyła się o 1/3.

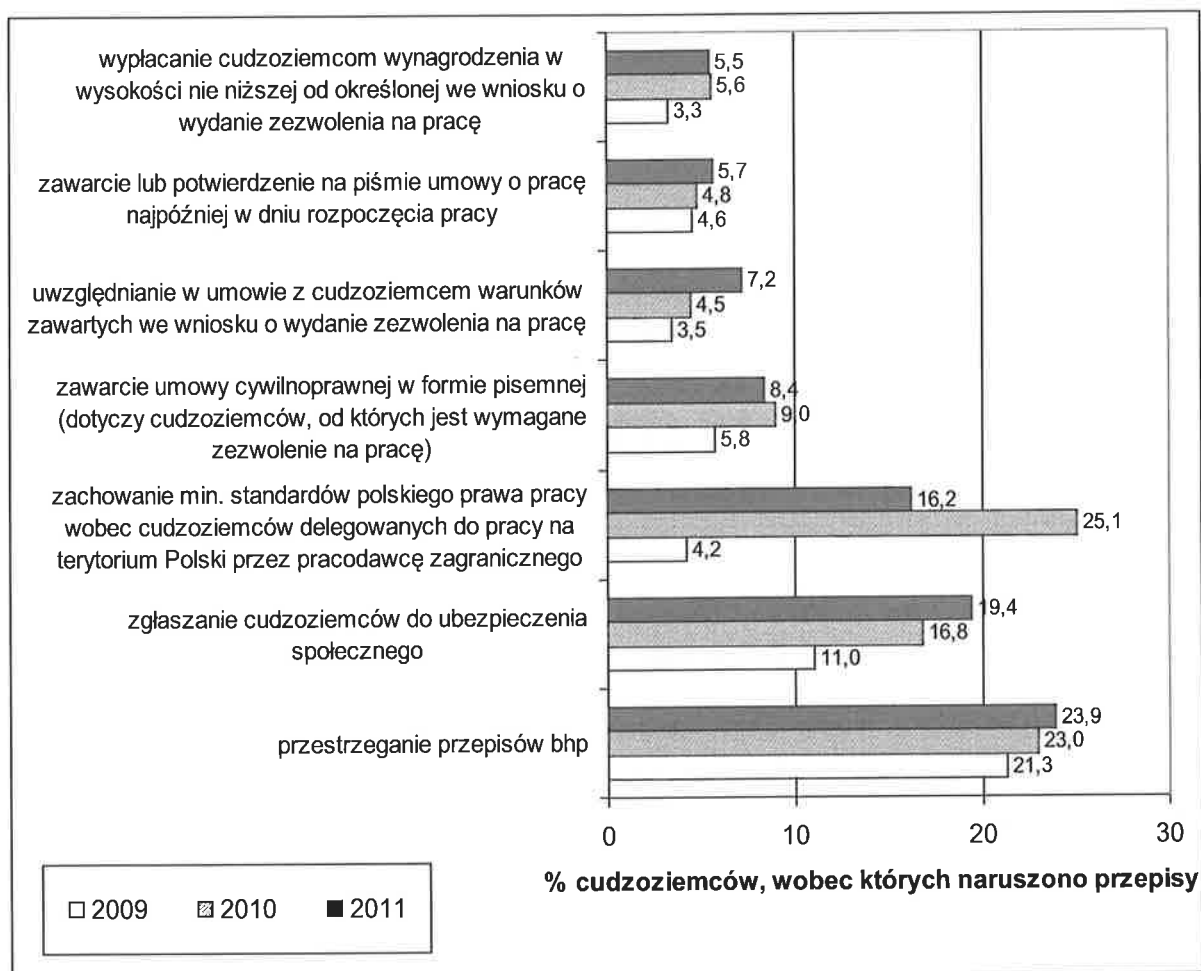
Na podobnym poziomie utrzymuje się w analizowanym okresie lat 2009 - 2011 skala nieprawidłowości dotyczących innych zagadnień z zakresu **prawnej ochrony pracy obcokrajowców** (czas pracy, urlopy wypoczynkowe, dodatkowe wynagrodzenie za godziny nadliczbowe itd.). W 2011 r. naruszenia przepisów w tym przedmiocie stwierdzono w 23% podmiotów poddanych kontroli (w 2010 r. – w 25%, w 2009 r. – w 22%). Dotyczyły one 18% cudzoziemców objętych kontrolą we wskazanym zakresie (w 2010 r. – 21%, w 2009 r. – 14%).

Nieprzestrzeganie przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy ujawniono w 2011 r. w 31% podmiotów kontrolowanych (w 2009 r. i w 2010 r. – w 29% podmiotów) – w stosunku do co czwartego obcokrajowca.

W obszarze kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców **kluczowym partnerem Państwowej Inspekcji Pracy jest Straż Graniczna**, która od 2009 r. pełni funkcję drugiego obok PIP organu uprawnionego do prowadzenia kontroli w tym zakresie. Formalną podstawę współpracy obu instytucji stanowi *Porozumienie Głównego Inspektora Pracy i Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 18 kwietnia 2008 r. w sprawie zasad współdziałania Państwowej Inspekcji Pracy i Straży Granicznej*, które przewiduje m.in. wzajemne przekazywanie informacji o naruszeniach przepisów dotyczących cudzoziemców, podejmowanie wspólnych kontroli oraz kontroli na wniosek organu współdziałającego, a także wspólne szkolenia oraz wymianę doświadczeń i *dobrych praktyk*. Większość akcji i interwencji związanych z nielegalną pracą dużych grup cudzoziemców podejmowana jest wspólnie z funkcjonariuszami SG. W takich przypadkach szczególnie przydatne okazują się uprawnienia Straży Granicznej w kwestii prowadzenia działalności operacyjnej i rozpoznania środowisk cudzoziemskich oraz prawo do stosowania środków przymusu bezpośredniego, w tym do zatrzymywania cudzoziemców (inspektorzy pracy nie dysponują takimi uprawnieniami).

W 2011 r. inspektorzy pracy przeprowadzili **174 wspólne kontrole ze Strażą Graniczną** (w 2010 r. – 151, w 2009 r. – 161) oraz **44 kontrole na wniosek tej formacji** (w 2010 r. – 67, w 2009 r. – 60). Do Straży Granicznej skierowano **175 powiadomień** o przypadkach nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców, które ujawniła Państwowa Inspekcja Pracy (w 2010 r. – 120, w 2009 r. – 138).

Prawa pracownicze cudzoziemców – naruszenia przepisów:

Na uwagę zasługuje również na ogół dobra **współpraca okręgowych inspektoratów pracy z właściwymi urzędami wojewódzkimi**, które wydają zezwolenia na pracę cudzoziemców. Współdziałanie to pozwala na uzyskiwanie przez inspekcję pracy informacji o podmiotach, wobec których zachodzi podejrzenie naruszenia przepisów dotyczących legalności zatrudnienia obcokrajowców. Z kolei przekazywane przez PIP informacje nt. wyników przeprowadzonych kontroli stanowią podstawę do uchylenia przez wojewodę zezwoleń na pracę nielegalnie zatrudnionych cudzoziemców. W roku sprawozdawczym organy PIP skierowały **240 powiadomień** do właściwych wojewodów (w 2010 r. – 157, w 2009 r. – 152) oraz przeprowadziły **102 kontrole na ich wnioski** (w 2010 r. – 73, w 2009 r. – 69).

Przestrzeganie przez agencje zatrudnienia przepisów ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy

W 2011 r. inspektorzy pracy przeprowadzili 420 postępowań kontrolnych w obszarze przestrzegania przez agencje zatrudnienia przepisów *ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (w 2010 r. – 427 kontroli, w 2009 r. – 392). Zgodnie z przyjętymi założeniami, kontrole dotyczyły głównie 2 rodzajów usług agencji zatrudnienia,

tj. pośrednictwa pracy (ze szczególnym uwzględnieniem kierowania osób do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych) oraz świadczenia usług w zakresie pracy tymczasowej.

Nieprawidłowości polegające na nieprzestrzeganiu zasad prowadzenia agencji zatrudnienia lub braku wymaganego wpisu do rejestru prowadzonego przez marszałka województwa w 2011 r. stwierdzono w 50% agencji poddanych kontroli (w 2010 – w 49%, w 2009 r. – w 58%).

W 2011 r. ustalenia inspektorów pracy ujawniły **33 agencje działające w sposób nielegalny**, tj. bez wymaganego certyfikatu potwierdzającego wpis do rejestru podmiotów prowadzących agencje zatrudnienia. Stanowi to **8%** podmiotów ocenianych w zakresie prowadzenia agencji zatrudnienia zgodnie z warunkami określonymi w przepisach *ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*. W 2010 r. agencje takich ujawniono 19, w 2009 r. – 18, w 2008 r. – 19, w 2007 r. – 16.

Działalność prowadzona przez poszczególne agencje z naruszeniem obowiązku rejestracyjnego w 2011 r. obejmowała jeden bądź kilka rodzajów usług i dotyczyła: pracy tymczasowej (17 podmiotów); pośrednictwa pracy (15 podmiotów), w tym kierowania osób do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych (9 podmiotów); poradnictwa zawodowego (3 podmioty) oraz doradztwa personalnego (3 podmioty).

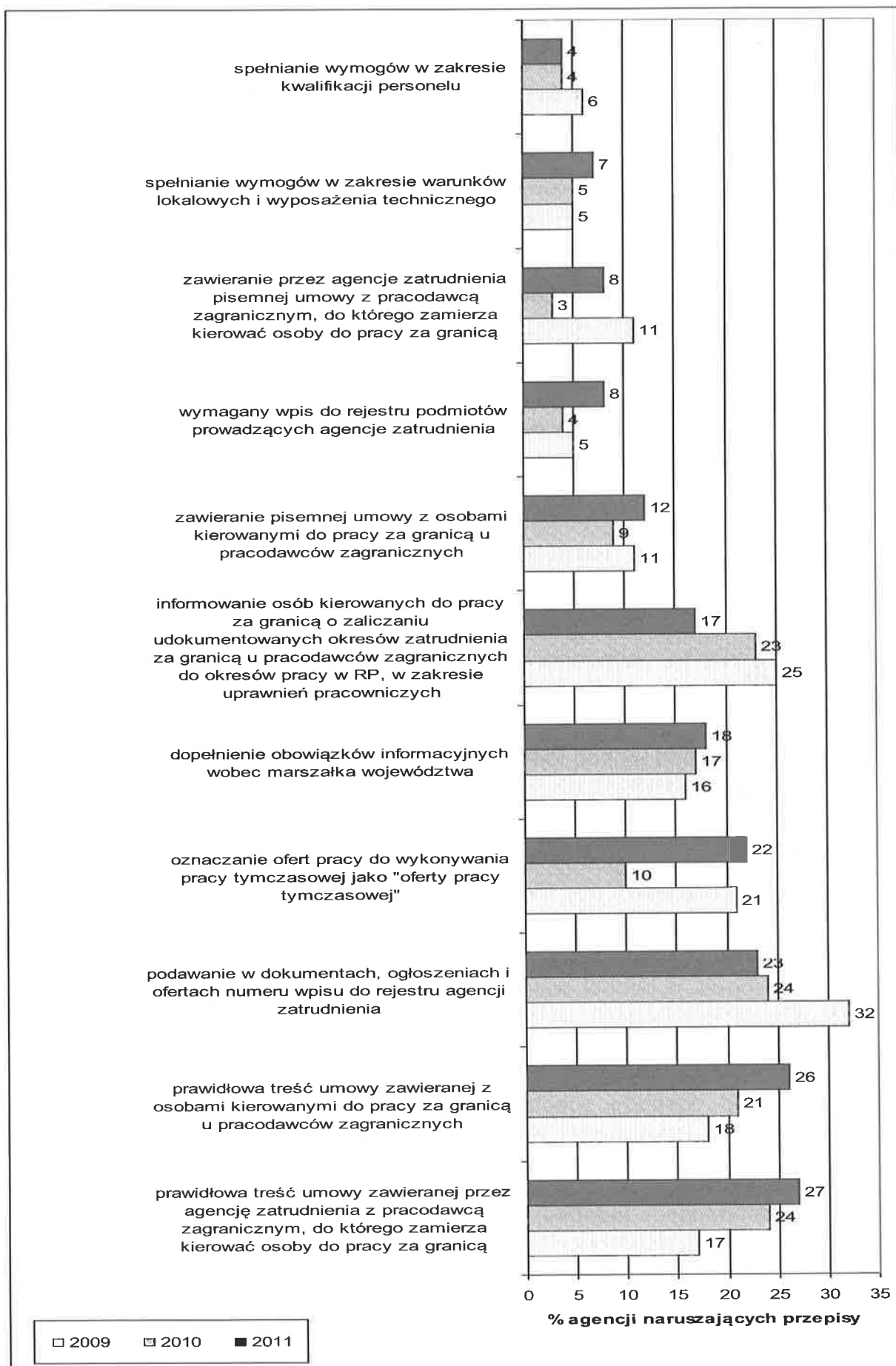
Ponadto w 2010 i 2011 r. stwierdzono łącznie 3 przypadki świadczenia usług na terytorium Polski przez przedsiębiorców zagranicznych, uprawnionych do prowadzenia działalności w zakresie agencji zatrudnienia w innym państwie członkowskim UE/EOG – bez dopełnienia obowiązku zawiadomienia marszałka województwa.

W 2011 r. kontrole działalności agencji zatrudnienia wykazały szereg uchybień, wśród których dominowały **nieprawidłowości dotyczące kierowania osób do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych**. Natomiast w latach 2009-2010 głównym uchybieniem było niezamieszczanie w dokumentach, ogłoszeniach i ofertach numeru wpisu do rejestru agencji zatrudnienia.

Naruszenia przepisów w zakresie zawierania przez agencje zatrudnienia **pisemnych umów z pracodawcami zagranicznymi**, do których zamierzają kierować osoby do pracy za granicą, stwierdzono w 2011 r. w **34% podmiotów** świadczących takie usługi. Na 230 badanych przypadków, w których powinna być zawarta umowa – w 34 (15%) wymaganej umowy nie sporządzono, a w 66 umowach (29%) inspektorzy pracy wykazali nieprawidłowości. W 2011 r. ujawniono 10 agencji prowadzących działalność w zakresie kierowania osób do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych, które nie posiadały pisemnych umów z tymi pracodawcami, w 2010 r. – 4 agencje, a w 2009 r. – 16 agencji.

W porównaniu z rokiem poprzednim, w 2011 r. nastąpił wzrost poziomu naruszeń przy zawieraniu przez agencje zatrudnienia **pisemnych umów z osobami kierowanymi do pracy za granicą** u pracodawców zagranicznych. Uchybienia tego rodzaju wykazano w **39% pomiotów**, które świadczyły takie usługi. Inspektorzy pracy sprawdzili przestrzeganie ww. obowiązku w stosunku do blisko 4 tys. osób. **Wymaganych umów nie otrzymało 58% osób** kierowanych do pracy za granicą (w 2010 r. – 55%, w 2009 r. – 25%), a w 24% przypadków umowy zostały sporządzone nieprawidłowo (w 2010 r. – w 5%, w 2009 r. – w 15%).

Agencje zatrudnienia – naruszenia przepisów:

W 2011 r. zwiększeniu uległa także liczba stwierdzonych przypadków **pobierania przez agencje niedozwolonych opłat** od osób, dla których agencja poszukuje zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej bądź którym udziela pomocy w wyborze odpowiedniego zawodu i miejsca zatrudnienia. W 2011 r. kontrolujący odnotowali 119 takich przypadków – łączna kwota nielegalnych opłat to 63,3 tys. zł (w latach 2009-2010 wykazano naruszenia przepisów łącznie wobec 208 osób, od których agencje pobrały nienależne opłaty na sumę 85,8 tys. zł).

Ponadto w 2011 r. odnotowano większą liczbę wykrytych przypadków nieprzestrzegania przez agencje zakazu dyskryminacji osób, dla których podmioty te poszukiwały zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej. Nieprzestrzeganie przepisów antydyskryminacyjnych ujawniono w 11 agencjach (podczas gdy w 2010 r. jedynie w 5, w 2009 r. – w 14). Nieprawidłowości stwierdzone w 2011 r. polegały najczęściej na zamieszczaniu kryteriów dyskryminacyjnych w ogłoszeniach o pracy. Wykazano, że w 2011 r. zakaz dyskryminacji (ze względu na płeć, wiek lub niepełnosprawność) został naruszony co najmniej w stosunku do 110 osób (w 2010 r. – wobec 26, w 2009 r. – względem 50). Należy jednak podkreślić, że w większości przypadków inspektor pracy nie ma możliwości ustalenia tożsamości osób, które zapoznały się z treścią ogłoszenia zawierającego kryteria dyskryminacyjne i zrezygnowały ze starania się o pracę.

Realizując obowiązki określone w *ustawie o Państwowej Inspekcji Pracy*, o naruszeniach warunków prowadzenia agencji zatrudnienia, zawartych w przepisach o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, w 2010 r. w **134 przypadkach powiadomiono marszałków województw** lub dyrektorów wojewódzkich urzędów pracy (w 2010 r. – w 137 przypadkach, w 2009 r. – w 103). Z uzyskanych informacji zwrotnych wynika, że na skutek powiadomień przekazanych w 2011 r. **22 podmioty zostały wykreślone z rejestru** podmiotów świadczących usługi agencji zatrudnienia (niektóre postępowania podjęte przez marszałków województw są jeszcze w toku). Na podstawie zawiadomień przekazanych w 2010 r. status agencji utraciło 28 podmiotów.

W analizowanym okresie Państwowa Inspekcja Pracy podejmowała szereg działań w celu podniesienia skuteczności prowadzonych kontroli, ukierunkowanych na przeciwdziałanie nieprawidłowościom na rynku pracy z udziałem agencji zatrudnienia. Od 2010 r. zintensyfikowano działania o charakterze **informacyjno-prewencyjnym i szkoleniowym**, których głównymi adresatami są przedstawiciele agencji zatrudnienia i zraszających je organizacji oraz osoby korzystające bądź zamierzające skorzystać z usług takich agencji.

Państwowa Inspekcja Pracy zadeklarowała współdziałanie z Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej w zakresie przedsięwzięć prewencyjnych, np. poprzez organizowanie szkoleń dla przedsiębiorców prowadzących agencje zatrudnienia czy opracowanie i rozpowszechnianie materiałów informacyjnych dla podmiotów wykonujących lub mających zamiar wykonywać tego typu działalność.

Nawiązano ściślejszą współpracę z marszałkami województw (wojewódzkimi urzędami pracy), w szczególności poprzez prowadzenie wspólnych działań o charakterze informacyjno – prewencyjnym, w tym przede wszystkim szkoleniowym. Działalność tę ukierunkowano zwłaszcza na poprawę jakości usług świadczonych przez agencje oraz eliminację powtarzalnych uchybień, jak np.: nie oznaczanie ofert pracy tymczasowej, nie zawieranie pisemnych umów osobami kierowanymi do pracy za granicą i nieprawidłowe sporządzanie takich umów czy nieprzestrzeganie zasad zatrudniania pracowników tymczasowych.

Celem zapobiegania negatywnym zjawiskom na rynku pracy z udziałem agencji zatrudnienia została opracowana **broшуra** adresowana głównie do osób korzystających z usług agencji zatrudnienia, w szczególności w zakresie pośrednictwa pracy oraz pracy tymczasowej. Zawiera ona informacje na temat przepisów regulujących prawa i obowiązki kandydatów poszukujących pracy przy pomocy agencji zatrudnienia, a także możliwości dochodzenia roszczeń od nieuczciwych agencji. Publikację wydano w ramach kampanii prewencyjnej PIP pod hasłem: „*Poznaj Swoje Prawa w Pracy*”.

W ramach typowania podmiotów do kontroli ważną rolę odgrywa **monitoring mediów**, w tym elektronicznych, którego podstawowym celem jest eliminowanie z rynku pracy podmiotów świadczących usługi agencji zatrudnienia w sposób nielegalny, tj. bez wymaganego wpisu do rejestru prowadzonego przez marszałka województwa. Monitoring ten pozwala również na ujawnianie agencji, wobec których może zachodzić podejrzenie przestępstwa handlu ludźmi do pracy przymusowej bądź występowania takich nieprawidłowości, jak np. nieprzestrzeganie zakazu dyskryminacji wobec kandydatów do pracy czy pobierania od nich niedozwolonych opłat.

Istotne znaczenie w kwestii wykluczania z rynku nielegalnych agencji zatrudnienia ma także prowadzona przez polską Inspekcję Pracy **współpraca międzynarodowa**. Główny Inspektorat Pracy pełni funkcję instytucji łącznikowej w rozumieniu *dyrektywy nr 96/71/WE z dnia 16 grudnia 1996 r. dotyczącej delegowania pracowników w ramach świadczenia usług*. Otrzymuje on od partnerów z innych państw członkowskich UE/EOG informacje o naruszeniu prawa przez polskie podmioty kierujące pracowników tymczasowych do danego kraju lub rekrutujące osoby na terytorium Polski celem wykonywania pracy za granicą. Na tej podstawie przeprowadzono szereg kontroli, w wyniku których ujawniono nielegalne agencje zatrudnienia, działające w Polsce oraz na terenie innych państw członkowskich UE/EOG.

Ponadto w 2011 r. przeprowadzono kilka postępowań kontrolnych, mających na celu wyjaśnienie sytuacji obywateli polskich skierowanych przez agencję zatrudnienia do pracodawcy na terytorium Holandii. W większości tych przypadków sygnały inicjujące podjęcie współpracy międzynarodowej zostały uzyskane w wyniku monitoringu mediów (publikacje prasowe i internetowe).

Podejmowane są działania w celu **wzmocnienia skuteczności kontroli prowadzonych w agencjach zatrudnienia, zwłaszcza w obszarze pracy tymczasowej wykonywanej u zagranicznych pracodawców użytkowników**, przede wszystkim poprzez właściwe typowanie podmiotów do kontroli oraz wnikliwe badanie problematyki pracy tymczasowej. Uwaga organów kontrolnych została skoncentrowana na przypadkach naruszenia przepisów *ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych*, polegających w szczególności na:

- powierzaniu pracownikom tymczasowym zadań o innym charakterze, aniżeli wyszczególnione w art. 2 pkt 3 ww. ustawy, tj. pozostających w sprzeczności z definicją pracy tymczasowej²⁶;

²⁶ *Ustawa o zatrudnianiu pracowników tymczasowych* dopuszcza wykonywanie w ramach pracy tymczasowej jedynie zadań:

- a) o charakterze sezonowym, okresowym, doraźnym;
- b) których terminowe wykonanie przez pracowników zatrudnionych przez pracodawcę użytkownika nie byłoby możliwe;
- c) których wykonanie należy do obowiązków nieobecnego pracownika zatrudnionego przez pracodawcę użytkownika.

- zatrudnianiu osób na podstawie umów cywilnoprawnych przez agencje pracy tymczasowej w sytuacjach, w których prawo nakazuje zawarcie stosunku pracy, a więc przede wszystkim gdy pracę wykonywaną u pracodawcy użytkownika cechuje podporządkowanie w procesie pracy, a także jeśli rodzaj wykonywanej pracy jest tożsamy z pracą wykonywaną u pracodawcy użytkownika przez pracowników własnych;
- zastępowaniu pracownikami tymczasowymi własnych pracowników pracodawcy użytkownika na stanowiskach pracy, na których w okresie ostatnich 3 miesięcy był zatrudniony pracownik pracodawcy użytkownika zwolniony z przyczyn nie dotyczących pracowników;
- nieprawidłowym sporządzaniu oraz nieprzestrzeganiu postanowień umów zawartych pomiędzy agencją pracy tymczasowej a pracownikiem tymczasowym oraz między agencją a pracodawcą użytkownikiem;
- nierównym traktowaniu pracowników tymczasowych w zakresie warunków pracy i innych warunków zatrudnienia w porównaniu z pracownikami zatrudnionymi przez pracodawcę użytkownika na takim samym lub podobnym stanowisku pracy.

Celem zapewnienia bezpiecznych wyjazdów obywateli polskich do pracy w **Holandii**, podejmowane są działania zapewniające skuteczny nadzór nad podmiotami (agencjami zatrudnienia) wysyłającymi do tego kraju pracowników rekrutowanych w Polsce (w tym nad agencjami pracy tymczasowej, które kierują polskich pracowników do pracy u holenderskich pracodawców użytkowników). Ważnym źródłem typowania do kontroli podmiotów organizujących pracę obywateli polskich na terytorium Holandii jest monitoring ogłoszeń zamieszczanych w mediach (prasa, Internet, itd.).

ZAGINIĘCIA ZWIĄZANE Z HANDLEM LUDŹMI W LATACH 2009-2011 W DOŚWIADCZENIU FUNDACJI ITAKA

Przedstawiciel fundacji ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych uczestniczy w pracach Zespołu ds. Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi przy MSW wspierając działania zarówno Grupy Roboczej, jak i Grupy ds. Profilaktyki. Fundacja ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych w 2010 r. wprowadziła zasadę zbierania danych statystycznych dotyczących przypadków zaginięć związanych z handlem ludźmi. Decyzja o wprowadzeniu takiego statusu była poprzedzona zwiększoną liczbą zgłoszeń zaginięć w 2009 r., gdzie podejrzewaliśmy, iż osoba zaginiona jest albo zmuszana do prostytucji albo do pracy w rolnictwie lub budownictwie. Za sprawę, której przypisany jest status „handel ludźmi” uważamy sprawę, gdzie zdiagnozowano na podstawie zebranych danych, iż mogło dojść do przestępstwa handlu ludźmi. Nasza diagnoza opiera się na podanych przez rodzinę okolicznościach zaginięcia, informacjach napływających w trakcie trwania poszukiwań osoby zaginionej, jak i analizie sprawy po jej zakończeniu.

Wprowadzona zasada zbierania oddzielnej statystyki ma służyć głównie szybkiemu odnalezieniu spraw, gdzie być może zaginięcie jest związane z handlem ludźmi. Od początku istnienia fundacji, czyli od 1999 r., w bazie danych fundacji ITAKA zostało zarejestrowanych około 19 tysięcy spraw, więc bez zaznaczenia odpowiedniej statystyki byłoby niemalże niemożliwe szybkie odnalezienie wszystkich zgłoszeń zaginięć, które są w jakiś sposób powiązane z handlem ludźmi. Diagnoza i postawienie założenia, że zaginięcie ma być może związek z handlem ludźmi nie opiera się na twardych wytycznych, które mają się pokrywać z pełną definicją handlu ludźmi. Nie byłoby to możliwe, gdyż w momencie zgłoszenia zaginięcia bardzo często dostajemy od rodziny bardzo niewiele informacji na temat tego, co mogło się wydarzyć. Jednakże czasami można mieć podejrzenie, że zaginięcie jest związane z tym przestępstwem.

Czynniki, które mogą na to wskazywać to (czasami występuje w początkowej fazie zapoznawania się ze sprawą tylko jeden czynnik):

- nawiązywanie w ostatnim czasie przez osobę zaginioną nowych znajomości poprzez portale społecznościowe; rodzina często nie wie jaki charakter mają te kontakty,
- poinformowanie rodziny przed zaginięciem o znalezieniu bardzo atrakcyjnej oferty pracy jako pomoc domowa, hostessa lub kelnerka,
- pozostawienie rodzinie listu z informacją o wyjeździe za granicę do pracy przy jednoczesnym braku umiejętności posługiwania się jakimkolwiek językiem obcym i brakiem przygotowania do wyjazdu; często też decyzja o wyjeździe była tajemnicą,

- rozpoczęcie związku z nowopoznaną osobą w barze czy dyskoteci i podjęcie szybkiej decyzji o wyjeździe lub wyprowadzce z domu rodzinnego.

Zazwyczaj powyższym czynnikom towarzyszą czynniki takie, jak:

- wcześniejsze ucieczki z domu czy ośrodków szkolno-wychowawczych,
- konflikty rodzinne, konflikty związane z okresem dorastania,
- długotrwałe poszukiwanie pracy,
- nawiązywanie wielu znajomości intymnych poprzez portale społecznościowe; utrzymywanie tego w tajemnicy,
- życie w ubóstwie lub pozostawanie w bardzo trudnej sytuacji materialnej,
- uzależnienie od alkoholu lub narkotyków,
- związek nastolatki z dużo starszym mężczyzną.

Oczywiście zawsze każda sytuacja zaginięcia jest indywidualna i zawsze należy ją analizować bardzo szczegółowo. Zawsze musimy pamiętać, że dokonujemy oceny sytuacji na podstawie relacji rodziny, która jest zaniepokojona, ma swoje przekonania na temat przyczyn zaginięć i bardzo często nie mówi nam o wielu ważnych informacjach w pierwszym kontakcie.

Patrząc na to jeszcze z perspektywy osoby, która na co dzień styka się z zaginięciami i wie, że najczęstszą przyczyną zaginięć osób dorosłych i nastolatków są konflikty rodzinne można utracić bardzo ważną umiejętność wstępnej oceny sytuacji na podstawie intuicji. Pisząc

o intuicji, mam na myśli przede wszystkim posiadanie ogromnej wiedzy na temat spraw zaginięć – spraw, gdzie zaginięcie ma związek z handlem ludźmi oraz samego zjawiska handlu ludźmi.

Niezbędna jest również wiedza dotycząca reakcji rodziny, która zgłasza zaginięcie, a także świadomość, że rutynowe potraktowanie sprawy może zaprzepaścić szansę na szybkie rozwiązanie sprawy zaginięcia. Czasami to, co jest w pierwszym momencie niepokojące, okazuje się niegroźną sytuacją. Jednakże zazwyczaj tak nie jest i tylko bardzo indywidualne podejście do sprawy, a także czas na zebranie wywiadu od rodziny i znajomych osoby zaginionej może przynieść efekt. W bardzo wielu przypadkach zaginięć nastolatków nie wiemy, co się z nimi działo podczas ucieczki, która nierzadko trwała do kilkunastu miesięcy.

W momencie powrotu młode dziewczyny nie chcą rozmawiać o tym, co się z nimi działo i gdzie przebywały podczas ucieczki. Część z nich wraca w dosyć dobrym stanie fizycznym

i psychicznym, ale u części stan fizyczny może wskazywać, że była wobec nich stosowana przemoc (relacje matek o siniakach, zadrapaniach, krwiakach). Czasami w ich bardzo lakonicznych opowieściach, o tym, u kogo przebywały pojawia się informacja o kobiecie, która najpierw zaproponowała im pracę poprzez któryś portal społecznościowy, a potem padała propozycja wspólnego zamieszkania. Zazwyczaj poprzestają na opowiadaniu o tym, co się działo podczas ucieczki. Dosyć często spotykamy się z sytuacją, iż wygląd nastolatki, które uciekają wskazuje, iż są osobami pełnoletnimi i to klienci agencji towarzyskich przekazują nam informacje o tym, gdzie przebywa zaginiona nastolatka.

Przypadek 1

Zaginienie 16-letniej W. wpłynęło do fundacji ITAKA pod koniec 2011 r. W. już wtedy była od 2 tygodni poza domem i jej opiekunowie nie wiedzieli, co się z nią dzieje. Podejrzewali, że z jej zniknięciem może mieć coś wspólnego chłopak W. Dziewczyna spotykała się jakiś czas przed zaginięciem z 9 lat starszym mężczyzną, którego poznała poprzez portal społecznościowy. W. jest bardzo atrakcyjną dziewczyną, jest bardzo wysoka, ma orientálną urodę, dojrzałą twarz. Zazwyczaj ubiera się w eleganckie ubrania, dba o staranny makijaż. Wygląda jak 25 - 30-letnia kobieta. W trakcie poszukiwań dziewczyny fundacja otrzymała anonimową informację, iż chłopak W. prawdopodobnie jest jej stręczycielem i zajmuje się m.in. takim sposobem zarabiania pieniędzy od jakiegoś czasu. Uzyskaliśmy informację, że jest to osoba znana policji w związku z oszustwami. Matka W. bała się jej chłopaka, który próbował od niej pożyczyć około 30 tysięcy i kierował groźby pod adresem W. i jej matki, gdy nie uzyskał pieniędzy.

Od pierwszego momentu współpraca z policjantem prowadzącym sprawę zaginięcia W. była bardzo dobra. Wszystkie informacje, które napływały do fundacji były natychmiast przekazywane i sprawdzane. Po zamieszczeniu informacji w prasie o zaginięciu W. zaczęły napływać do fundacji informacje wraz ze zdjęciami W. Na zdjęciach dziewczyna była w towarzystwie dorosłych kobiet i mężczyzn w jednym ze stołecznych klubów.

Pracownik fundacji zdecydował się napisać na jednym z portali społecznościowych do kobiety (Ukrainki), która zamieściła zdjęcia z W. Kobieta została poinformowana, że W. jest niepełnoletnia oraz, że jest szukana jako zaginiona i że oczekujemy natychmiastowych informacji, gdzie W. przebywa. Reakcja kobiety była natychmiastowa. Była ona zdziwiona, że W. ma 16 lat i przekazała informację, gdzie zawsze W. wysiadała z taksówki po zakończeniu pobytu w klubie. Pod wskazanym adresem budynku istnieje agencja towarzyska.

W tym samym czasie do fundacji napływały informacje o ogłoszeniach, które zamieściła W. na różnych seks-portalach. Niestety mimo znajomości adresu, pod którym najczęściej dziewczyna wysiadała z taksówki nie udało się ustalić jej miejsca pobytu. W. samodzielnie wróciła do domu na święta, ale zaraz na początku 2012 r. po raz drugi zniknęła. Tym razem opiekunowie W. nie wyrazili zgody na publikację jej wizerunku w mediach. Tłumaczyli to strachem przed chłopakiem W. Dziewczyna powróciła po 2 miesiącach do domu. W tym czasie jednostka prowadząca sprawę zaginięcia W. skierowała ją w kierunku handlu ludźmi, a chłopak W. został zatrzymany.

Z doświadczeń fundacji wynika, iż w 2009 r. zaginięcia kobiet zgłoszonych do fundacji wiązały się ze zmuszaniem ich do prostytucji na terenie Bułgarii, Niemiec i Holandii. Zaginięcia wśród mężczyzn głównie wiązały się ze zmuszaniem ich do pracy na terenie Niemiec i Wlk. Brytanii. Tylko w przypadku 3 nieletnich kobiet i jednej dorosłej kobiety doszło do złożenia przez nie zeznań w związku z przestępstwem handlu ludźmi. Reszta osób kierowana wstydem, niewiedzą lub zamieszkaniem w małych miejscowościach wróciła do domu i nie podejmowała żadnych kroków, by ukarać pośredników lub „pracodawców”.

Do fundacji ITAKA zgłosiło się również 4 obywatele Ukrainy, którzy padli ofiarą oszustwa, które jednak nie kwalifikowało się do definicji handlu ludźmi oraz dwie Polki, które zostały oszukane co do charakteru swojej pracy w Grecji. Miały pracować jako kelnerki, a na miejscu zaproponowano im pracę „pań do towarzystwa” w nocnym klubie. Poniżej przedstawiam dokładniej sytuacje, z którymi fundacja spotykała się w 2009 r.

Od tamtej pory większość spraw, które do nas napływają i które kwalifikujemy do statusu „handel ludźmi” dotyczą zmuszania do prostytucji niepełnoletnich lub dorosłych kobiet.

Przypadek 2

Kobieta, 27-letnia, pochodzi z małej miejscowości (ok. 7 tys. mieszkańców). Wyjechała do Bułgarii z nowopoznanym mężczyzną. Utrata kontaktu z rodziną trwała 9 miesięcy. Po zgłoszeniu do fundacji ITAKA zaginięcia ustalono jej miejsce pobytu w Bułgarii w ciągu 3 tygodni. Pomocny był kontakt z konsulem w Konsulacie RP w Sofii. Kobieta składała na miejscu zeznania w związku z popełnieniem wobec niej przestępstwa handlu ludźmi (była zmuszana do prostytucji).

Przypadek 3

Dwie kobiety, nieletnie, pochodzą z miasta ok. 200 tys. mieszkańców. Zaginęły na terenie Polski. Utrata kontaktu trwała 6 miesięcy. Z informacji, które uzyskała fundacja wynikało, że przebywają na terenie Niemiec. Po bardzo intensywnym kontakcie z policjantem zajmującym się sprawą zaginięcia, niemiecką policją oraz niemiecką organizacją zajmującą się pomocą rodzinom zaginionych dzieci (Vermiste Kinder) i wymianie informacji ustalono miejsce pobytu kobiet na terenie Niemiec w 6 tygodni od zgłoszenia do fundacji zaginięcia. Kobiety składały zeznania w Niemczech i Polsce w związku z popełnieniem wobec nich przestępstwa handlu ludźmi (były zmuszane do prostytucji, podrobiono dla nich dokumenty zawierające fałszywe imię i nazwisko oraz wiek, tak aby zgodnie z prawem niemieckim mogły uprawiać prostytucję).

Przypadek 4

Kobieta, nieletnia, pochodzi z dużego miasta (powyżej 500 tys. mieszkańców). Zaginęła na terenie Polski. Utrata kontaktu z rodziną trwała 2 miesiące. Ustalono miejsce pobytu kobiety w ciągu 7 tygodni od zgłoszenia zaginięcia do fundacji ITAKA. Dzięki współpracy z polską i niemiecką policją oraz informacjom od informatorów ustalono miejsce pobytu kobiety w Niemczech. Pracowała w domu publicznym, do którego trafiła poprzez bułgarskiego pośrednika. Kobieta składała zeznania w Polsce w związku z podejrzeniem popełnienia wobec niej przestępstwa handlu ludźmi.

Przypadek 5

Dwaj mężczyźni, bracia w wieku ok. 60 lat, pochodzą z miasta ok. 100 tys. mieszkańców. Wyjechali do Niemiec i nastąpiła utrata kontaktu, która trwała 5 miesięcy. Mężczyźni wrócili sami do domu, twierdzili, że byli przetrzymywani i zmuszani do pracy za darmo w rolnictwie. Uważają, że nagłośnienie ich zaginięcia na terenie Niemiec przez fundację ITAKA spowodowało, iż pracodawca wypuścił ich. Nie składali zeznań na policji.

Przypadek 6

Mężczyzna, ok. 30 letni, pochodzi z miasta ok. 30 tys. Utrata kontaktu z rodziną trwała 5 miesięcy. Wyjechał do pracy do Wlk. Brytanii. Pośrednikiem był Rom zamieszkujący na stałe w Londynie, ale przebywający okresowo w miejscu zamieszkania zaginionego mężczyzny. Z naszych informacji wynika, iż werbował w tym miasteczku wielu

mężczyzn do pracy na terenie Wlk. Brytanii. Pośrednictwo polegało na zaciągnięciu długu, który trzeba było odpracować. Na miejscu okazywało się, że dług rósł i nie był możliwy do spłacenia. Pośrednik werbował zazwyczaj mężczyzn, którzy nadużywali alkoholu.

Fundacja ITAKA, poprzez swoją sieć kontaktów w Wlk. Brytanii, ustaliła miejsce pobytu zaginionego mężczyzny w ciągu 3 miesięcy. Mężczyzna nie składał ze zeznań na policji z obawy przed pośrednikiem.

Przypadek 7

Mężczyzna, ok. 20-letni, mieszkający od dłuższego czasu na terenie Wlk. Brytanii podobnie jak jego bliska rodzina. Utrata kontaktu z rodziną trwała 2 miesiące. Miejsce pobytu ustalił ojciec mężczyzny, który go poszukiwał na miejscu. Mężczyzna został poddany leczeniu w szpitalu psychiatrycznym ze względu na bardzo zły stan zdrowia psychicznego. Twierdził, że był zmuszany do pracy na farmie, gdzie również był pilnowany. Mężczyzna uciekł z farmy. Ojciec chłopaka zgłosił na brytyjskiej policji zarówno zaginięcie, jak i opowiedział, co przytrafiło się synowi. Został zignorowany przez brytyjską policję. Sprawę skierowaliśmy do Konsula RP w Londynie. Nie wiemy, czy mężczyzna złożył zeznania na policji.

Przypadek 8

Mężczyzna, ok. 50 letni, pochodzi z miasta powyżej 500 tys. mieszkańców. Wyjechał do Wielkiej Brytanii w celach zarobkowych. Zadłużył się u romskich pośredników, którzy dawali mu okazjonalną pracę lub mieszkanie i jedzenie. Dług jest nie do spłacenia. Z naszych informacji wynika, iż na terenie Londynu istnieje „agencja pośrednictwa” prowadzona przez Romów, którzy pobierają opłaty za pośrednictwo oraz zabierają wypłatę a pracownikom oddają tylko tyle aby nie mogli odpracować wciąż rosnącego długu. Utrata kontaktu trwa od kwietnia 2008 i nadal mężczyzna jest szukany jako osoba zaginiona.

Przypadek 9

Mężczyzna, ok. 50-letni, pochodzi z miasta ok. 300 tys. mieszkańców. Wyjechał do Londynu w celach zarobkowych. Rodzina nie wiedziała, skąd dostał pracę, twierdził, że zaczął go jakiś mężczyzna w parku i zaproponował zarobek. Utrata kontaktu z rodziną trwała 3 miesiące. Po miesiącu od intensywnego nagłaśniania sprawy zaginięcia w brytyjskich mediach mężczyzna wrócił do domu. Prawdopodobnie Romowie, którzy go zatrudnili na zasadzie „długu do spłacenia”, zobaczyli liczne ogłoszenia na temat mężczyzny, które fundacja zamieściła w prasie na terenie Wlk. Brytanii. Poszkodowany mężczyzna nie chce skorzystać z pomocy policji, jest w złym stanie psychicznym i nie chce z nikim rozmawiać na temat tego, co się wydarzyło.

W 2010 r. spotkaliśmy się z następującymi zaginięciami, które mogły być wynikiem handlu ludźmi. Do fundacji napłynęło 6 zgłoszeń zaginięć pełnoletnich kobiet między 18 a 22 rokiem życia, które wyjechały do pracy za granicą lub w Polsce i były zmuszane do prostytucji lub praktyk seksualnych, na które się nie godziły lub planowano, aby świadczyły usługi seksualne (tak twierdziły po ich odnalezieniu). Ogłoszenia znalazły przez Internet, zgłoszenia zaginięcia dokonała najbliższa rodzina. Na etapie poszukiwań fundacja

kontaktowała się z policją, placówkami dyplomatycznymi oraz podała rodzinom kontakt do fundacji La Strada.

Wszystkie sprawy są obecnie wyjaśnione (ustalono miejsce pobytu kobiet), nie mamy informacji, czy kobiety uczestniczą w jakichkolwiek czynnościach procesowych. Większość kobiet pochodziła z terenów wiejskich lub małych miasteczek w województwach: warmińsko-mazurskim, pomorskim, lubelskim, wielkopolskim. Jedna osoba pochodziła z dużego miasta w zachodniopomorskim. 3 kobiety odnaleziono na terenie Niemiec, Holandii i Serbii, natomiast pozostałe 3 na terenie Polski.

W 2010 r. do fundacji napłynęło 1 zgłoszenie nastolatki (14 lat), której proponowano pracę polegającą na świadczeniu usług seksualnych. Rodzinie został przekazany kontakt do fundacji La Strada oraz podjęto szereg działań mających na celu ustalenie miejsca pobytu dziewczynki. Zostało ono ustalone na terenie Polski.

W 2011 r. fundacja zanotowała 5 przypadków zaginięć kobiet, które mogły być związane z handlem ludźmi. W 1 sprawie toczy się postępowanie w prokuraturze. 1 zaginięcie jest nadal aktualne i jest związane z wyjazdem do pracy do Włoch kilkanaście lat temu. Kobieta przez ten czas miała kontakt z rodziną, ale w 2006 r. ostatni raz zadzwoniła do rodziny z informacją, że jeśli nie zdobędzie szybko pieniędzy, to będzie miała bardzo poważne kłopoty. Połączenie zostało przerwane. Znajomy zaginionej przekazał fundacji informację, iż widział ją jakiś czas temu w domu publicznym w Hamburgu. Ze wszystkich przypadków zgłoszonych do fundacji 2 dotyczyły zaginięcia niepełnoletnich kobiet, a 3 pełnoletnich, z czego jedna miała 19 lat. 2 sprawy toczyły się poza granicami Polski (Wielka Brytania, Włochy/ Niemcy), w 2 miejsce pobytu ustalono w Polsce, a w jednej nie wiadomo, co się działo z osobą zaginioną, gdyż nie zdecydowała się na rozmowę na temat tego, gdzie przebywała.

Tę sprawę chciałabym przybliżyć poniżej.

Przypadek 10

16-letnia O. pod koniec 2011 r. wyszła z domu do szkoły, do której nigdy nie dotarła. O. już raz zniknęła w tym samym roku i powróciła do domu po kilku tygodniach. Dziewczyna borykała się z różnymi problemami emocjonalnymi, miała za sobą próbę samobójczą, pobyt na oddziale psychiatrycznym. Dziewczyna zaginęła na Pomorzu i podczas jej zaginięcia nie napływały żadne informacje o jej miejscu pobytu, ani do fundacji, ani na policję. O. w marcu 2012 r. zadzwoniła do ojca z prośbą by po nią przyjechał do miasta niedaleko od miasta, gdzie ostatni raz była widziana. Umówiła się z ojcem w parku i prosiła aby był sam. Z relacji matki wynika, iż po powrocie do domu dziewczyna była bardzo osowiała, smutna, często płakała, ale nie chciała powiedzieć, co się stało. W dniu powrotu do domu poprosiła matkę, aby ta pomogła jej się umyć. Matka była zdziwiona tą prośbą, ale ją spełniła. W związku z tym zauważyła na ciele O. siniaki i zadrapania, np. w okolicy piersi. O. przekazała rodzicom tylko informację, iż mieszkała u starszej koleżanki i nie chce mówić o tym, co się jej przydarzyło oraz prosi rodziców, żeby o nic nie pytali.

W związku z tym, że fundacja umieściła bardzo dużo ogłoszeń zarówno w mediach w woj. pomorskim, jak i w całej Polsce i nie napływały żadne informacje uważamy, że albo O. nie mogła opuszczać swojego miejsca pobytu lub przebywała poza Polską.

W związku z tym, iż zgodnie z obecnie obowiązującym Zarządzeniem Nr 124 Komendanta Głównego Policji z dnia 4 czerwca 2012 r. w sprawie prowadzenia przez Policję

poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanymi zwłok oraz szczątków ludzkich, osoba niepełnoletnia, która zaginęła kolejny raz zostaje zakwalifikowana do tzw. III kategorii zaginięcia, a jej poszukiwania prowadzą wydziały do spraw nieletnich przez 30 dni od zgłoszenia zaginięcia, rodzą się różne wątpliwości.

W tym przypadku bardzo wyraźnie widać, jak ważne jest posiadanie wiedzy z zakresu poszukiwań osób zaginionych i zjawiska jakim jest handel ludźmi, aby już we wstępnym etapie prawidłowo ocenić sytuację. Z doświadczenia fundacji wynika, iż wydziały ds. nieletnich bardzo niechętnie zajmują się poszukiwaniem zaginionego nastolatka i sprawa i tak zazwyczaj po 30 dniach trafia do wydziału poszukiwań i identyfikacji. Z doświadczeń fundacji ITAKA wynika, iż nastolatek, który wielokrotnie ucieka z domu czy ośrodka szkolno-opiekuńczego jest dużo bardziej narażony na znalezienie się w sytuacji, gdy ktoś będzie go zmuszał do seksu czy kradzieży i czerpał z tego zyski. Dzięki temu, iż do fundacji napływają sprawy zaginięć z całej Polski czasami udaje się powiązać kilka spraw zaginięć z anonimowymi sygnałami i przekazać taką całościową informację do odpowiedniego wydziału w Komendzie Głównej Policji.

W związku z tym, iż do fundacji rokrocznie trafia kilkaset zaginięć osób niepełnoletnich prowadzimy od lat program profilaktyczny „Nie uciekaj” skierowany zarówno do nastolatków, którzy myślą o ucieczce jak i do tych, którzy już na tej ucieczce są. Młody człowiek może zadzwonić pod bezpłatny całodobowy numer 116 000, gdzie uzyska pomoc jak najbardziej adekwatną do jego sytuacji.

Drugi program profilaktyczny „Bezpieczna praca” jest skierowany do osób, które myślą o wyjeździe do pracy za granicę. Do fundacji ITAKA co roku trafia ponad 300 zgłoszeń zaginięć osób dorosłych, które wyjechały do pracy za granicę i rodzina utraciła z nimi kontakt. Część z tych osób padło ofiarą oszustwa lub handlu ludźmi. Fundacja prowadzi internetową bazę osób zaginionych i osób NN na stronie www.zaginieni.pl, gdzie można uzyskać informację, w jaki sposób można zgłosić do fundacji zaginięcie oraz przejrzeć bazę osób zaginionych, zgłoszonych do fundacji, gdzie stale wyświetlanych jest około 1100 wizerunków. Każdy z wyżej wymienionych programów profilaktycznych ma swoją oddzielną stronę internetową: www.bezpiecznapraca.eu i www.nieuciekaj.pl.

PROBLEMATYKA HANDLU DZIEĆMI W KRAJOWYM PLANIE DZIAŁAŃ PRZECIWKO HANDLOWI LUDŹMI²⁷

Problematyka handlu ludźmi, w tym handlu dziećmi, jest obecnie zagadnieniem szeroko podejmowanym przez administrację rządową. Począwszy od 2003 r. widocznym tego przejawem jest opracowywany w systemie dwuletnim Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi (w latach 2003-2008 noszący tytuł Krajowego Programu Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi). Ustanawia on zestaw zadań, których celem jest stworzenie warunków skutecznego przeciwdziałania temu procederowi oraz wspieranie osób nim zagrożonych.

Opracowanie Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi jest jednym z najistotniejszych, ale jednocześnie jednym z najtrudniejszych zadań zapisanych w Krajowym Planie. Wciąż pozostaje przedsięwzięciem niezrealizowanym i stanowi swoiste wyzwanie dla polskiej administracji publicznej. Nie oznacza to jednak braku postępów w tej kwestii. Od 2006 r. na gruncie polskim sukcesywnie wdrażany jest system wsparcia i ochrony ofiar handlu ludźmi, głównie w odniesieniu do ofiar dorosłych. Pozytywne doświadczenia płynące z jego implementacji pozwalają na podejmowanie coraz śmielszych kroków, które docelowo winny zaowocować ustanowieniem kompleksowego systemu reagowania na handel dziećmi.

1. Wstęp

Handel ludźmi jest zjawiskiem, którego korzenie sięgają starożytności. Uznając, iż stanowi ono współczesną formę niewolnictwa, nie należy zapominać, iż w przeciwieństwie do zamierzchłych czasów, obecnie stanowi istotne pogwałcenie praw człowieka i tym samym zbrodnię, ściganą i penalizowaną wysokimi karami. W Polsce (zgodnie z art. 189a § 1 k.k.) osoba, która „dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”.

Błędne byłoby jednak traktowanie współczesnego handlu ludźmi wyłącznie w kontekście praktyk niewolniczych, przede wszystkim z uwagi na fakt, iż jest to zjawisko niezwykle dynamiczne, które ulegało i wciąż ulega licznym przemianom. Niewątpliwie jednak, w świadomości społecznej przestępstwo to wciąż jest łączone głównie ze zmuszaniem do prostytucji i niewolnictwem. Taki obraz zjawiska w opinii publicznej

²⁷ Artykuł został opracowany w 2010 r. i opublikowany w miesięczniku fundacji Dzieci Niczyje pt. *Dziecko krzywdzone* • nr 4 (33) 2010.

wynika zapewne z faktu, iż handel ludźmi 26% Polaków kojarzy z szeroko pojętą prostytutką, w tym z wywożeniem kobiet do domów publicznych i zmuszaniem do czynności seksualnych, 24% zaś z niewolnictwem (badania TNS OBOP, luty 2010 r., www.tnsglobal.pl/handelludźmi). Handel ludźmi był przez wiele lat związany niemal wyłącznie z wykorzystywaniem kobiet w celach prostytutki.

Ostatnie lata dobitnie wskazują jednak, iż na terytorium Polski mamy do czynienia nie tylko z problemem zmuszania kobiet do prostytutki, ale także z nasilającym się zjawiskiem handlu ludźmi do przymusowej pracy, żebrania czy działalności kryminalnej. Ofiarami zaś padają nie tylko kobiety, ale również mężczyźni, dzieci, a nierzadko całe rodziny. Przy czym małoletni stanowią tę kategorię osób, która wymaga szczególnej uwagi, a przede wszystkim odrębnego podejścia przy tworzeniu systemu wsparcia, niż ma to miejsce w przypadku ofiar dorosłych.

Mając powyższe na uwadze, jak również biorąc pod uwagę potrzebę bieżącego dostosowywania planowanych działań do rzeczywistych warunków, potrzeb i wyzwań, w ramy Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi coraz liczniej włączane są zadania skierowane wyłącznie na problematykę handlu dziećmi. Zmiany w przepisach dotyczących prowadzenia polityki rozwojowej wymusiły zmianę nazwy dokumentu, niemniej jego charakter i cel pozostał ten sam. W latach 2003-2008 oficjalna nazwa dokumentu brzmiała: Krajowy Program Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi. Od stycznia 2009 r. obowiązuje zaś Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi.

2. Co to jest Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi?

Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi jest to dwuletni program rządowy (tj. akceptowany przez Radę Ministrów), nakładający na poszczególne instytucje administracji rządowej zadania z zakresu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi. Stanowi więc podstawę dla wszelkich działań administracji, których celem jest stworzenie warunków skutecznego przeciwdziałania temu procederowi oraz wspierania osób nim pokrzywdzonych.

Jest też kontynuacją Krajowych Programów Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, realizowanych począwszy od września 2003 r., kiedy to pierwszy z nich został przyjęty. Obecnie, z uwagi na fakt, iż dobiega końca realizacja Krajowego Planu na lata 2009-2010, zostały już podjęte prace nad kolejną jego edycją przewidzianą na lata 2011-2012.

Zarówno wcześniejsze Programy, jak i obecny Krajowy Plan stanowią jedyny tego rodzaju dokument na gruncie polskim, który w sposób bezpośredni obliguje administrację do podejmowania konkretnych działań w kwestii zwalczania handlu ludźmi. Przy czym wart uwagi jest fakt, iż zapisane zadania mają charakter ogólnokrajowy, tj. dotyczą działań leżących w kompetencjach instytucji centralnych (np. tworzenie regulacji prawnych czy też modelowych praktyk), ale również działań podejmowanych w poszczególnych województwach poprzez właściwe do tego celu jednostki regionalne. O skuteczności działań decydują bowiem nie tylko stanowione na szczeblu centralnym kierunki polityki, ale również ich praktyczne wdrożenia na szczeblu lokalnym.

Przyjmując za podstawę trójstronne podejście do problematyki handlu ludźmi (prewencja, ściganie oraz wsparcie ofiar), Krajowy Plan jest podzielony na trzy części. Część pierwsza dotyczy działań mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat zjawiska wśród ofiar, przedstawicieli instytucji udzielających im pomocy oraz podmiotów odpowiedzialnych za ściganie tego przestępstwa. Druga część opisuje przedsięwzięcia

odnoszące się do poprawy skuteczności działań organów ścigania poprzez doskonalenie narzędzi prawnych, struktur oraz wdrażania najlepszych praktyk w kwestii. Ostatnia, lecz równie istotna płaszczyzna działań przewidzianych w Krajowym Planie przewiduje zadania mające na celu wzbogacenie oferty i podniesienie standardu działań służących wsparciu ofiar handlu ludźmi.

Odpowiedzialność, w tym również finansową, za wykonanie poszczególnych zadań w terminie ponoszą wskazane w dokumencie podmioty administracji rządowej.

Oczywiste jednak jest, iż efektywność realizacji każdego dokumentu zależy w dużej mierze od ustanowienia odpowiedniego systemu jego monitorowania i ewaluacji. W przypadku Krajowego Planu na ów system składają się m.in.: międzyresortowy Zespół do spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, będący organem opiniodawczo-doradczym Prezesa Rady Ministrów, Grupa Robocza tegoż Zespołu działająca na poziomie eksperckim, a także Zespół do spraw Handlu Ludźmi w Departamencie Polityki Migracyjnej MSWiA, który ze względu na wiodącą rolę resortu MSWiA w tej dziedzinie, pozostaje w całości odpowiedzialny za bieżące koordynowanie realizowanych zadań oraz monitorowanie ewentualnych trudności, które mogą ograniczać lub też uniemożliwiać wdrożenie przyjętych rozwiązań.

Pod koniec każdego roku członkowie międzyresortowego Zespołu przygotowują sprawozdanie z wykonania powierzonych im zadań, które następnie jest przedstawiane Prezesowi Rady Ministrów.

Wart wspomnienia jest również fakt, iż od początku istnienia krajowych programów zadania w nich zapisane przewidują aktywny udział instytucji pozarządowych. W efekcie, od 2003 r., wszelkie prace związane z projektowaniem, jak i wykonywaniem poszczególnych działań odbywają się we współpracy i porozumieniu m.in. z Biurem Rzecznika Praw Człowieka, Biurem Rzecznika Praw Dziecka, a także z przedstawicielami organizacji pozarządowych, w tym m.in. Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada, Fundacji Dzieci Niczyje, Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA.

3. Realizacja zadań dotyczących ochrony małoletnich ofiar

Problematyka handlu dziećmi była od początku obecna wśród zadań zapisanych w krajowych programach, a później w Krajowym Planie. Początkowo jednak zadania te dotyczyły głównie działań o charakterze szkoleniowym i prewencyjnym. Z uwagi na bardzo ograniczony zasób wiedzy o samym zjawisku, opierający się przede wszystkim na cząstkowych doświadczeniach organizacji pozarządowych bezpośrednio udzielających pomocy ofiarom, wszelkie przedsięwzięcia, które wówczas mogły zakończyć się powodzeniem i przynosić wymierny efekt to działania prewencyjne, polegające głównie na organizowaniu szkoleń, seminariów, konferencji, jak również opracowywaniu materiałów szkoleniowo – publikacyjnych dotyczących problemu zwalczania handlu dziećmi.

Przełomem w kwestii ochrony ofiar handlu ludźmi okazał się być rok 2006. Wówczas to Decyzją Komendanta Głównego Policji w strukturach Komendy Głównej został utworzony Centralny Zespół do Walki z Handlem Ludźmi, a w Wojewódzkich Komendach Policji etatowe Zespoły do Walki z Handlem Ludźmi. W Ministerstwie Sprawiedliwości zaś wyodrębniono komórkę organizacyjną do spraw ofiar przestępstw, w ramach której systematycznie opracowywano materiały informacyjne dotyczące ochrony pokrzywdzonych, w tym pokrzywdzonych małoletnich. W październiku 2005 r. natomiast weszła w życie znowelizowana ustawa o cudzoziemcach, która (zgodnie z zapisami Dyrektywy Rady

2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r.) przyznawała cudzoziemcom prawo do legalizacji pobytu na terytorium RP bezpośrednio wynikające z faktu bycia ofiarą handlu ludźmi.

Powyższe zmiany, zarówno strukturalne, jak i prawne, spowodowały, iż możliwe było opracowanie w ramach realizacji Krajowego Programu na lata 2005-2006 **Modelu wsparcia/ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi**. Powyższy dokument był przełomem w budowaniu na gruncie polskim systemu ochrony ofiar handlu ludźmi. Zawierał bowiem nie tylko szczegółowy opis procedur postępowania w stosunku do ofiar handlu ludźmi, ale – co równie istotne – uwzględniał metodologię ich wdrażania. W efekcie stanowił podstawę do ustanowienia praktycznych narzędzi, mających na celu wsparcie ofiar i świadków tego przestępstwa. Jednym z tych narzędzi był uruchomiony w styczniu 2006 r. **Program wsparcia i ochrony ofiary/ świadka handlu ludźmi (cudzoziemca)**, który funkcjonuje praktycznie w niezmiennym zakresie do dziś, a został wdrożony jako zadanie publiczne realizowane na zlecenie Ministra SWiA przez organizację pozarządową. W ramach Programu, finansowanego i nadzorowanego przez MSWiA, cudzoziemcy mają zapewnioną opiekę i pomoc materialną, medyczną, psychologiczną i prawną.

Drugim równie istotnym narzędziem był Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi. Dokument ten, jako zestaw wytycznych, został opracowany na początku 2006 r., a następnie przekazany do wiadomości wszystkim właściwym jednostkom organizacyjnym Policji i Straży Granicznej. Obecnie, w nieco zmienionej w wersji, stanowi zbiór wskazówek stosowanych przez funkcjonariuszy w przypadku ujawnienia bądź podejrzenia popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem trybu postępowania organów ścigania wobec pokrzywdzonych handlem ludźmi.

Zmiany, jakie zaszły w 2006 r., a przede wszystkim opracowanie w stosunku do dorosłych **Modelu wsparcia/ochrony ofiary/ świadka handlu ludźmi** i pierwsze pozytywne doświadczenia płynące z jego implementacji stały się bezpośrednim bodźcem do podjęcia dalszych prób budowania kompleksowego systemu wsparcia ofiar handlu ludźmi, uwzględniającego także psychologiczno-prawną specyfikę sytuacji osoby małoletniej. W efekcie, w Krajowym Programie na lata 2007-2008 po raz pierwszy znalazł się zapis dotyczący ustanowienia Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi. Świeże doświadczenia z opracowanej modelowej praktyki w stosunku do ofiar dorosłych dawały nadzieję, że ustanowienie analogicznego modelu dla ofiar małoletnich będzie przedsięwzięciem co prawda skomplikowanym, ale możliwym do zrealizowania w czasie dwuletniego okresu realizacji Krajowego Programu.

Celem wykonania powyższego zadania we wrześniu 2007 r. przy Grupie Roboczej i pod przewodnictwem MSWiA została powołana specjalna grupa ekspercka ds. opracowania Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi. Pierwotnie w skład grupy wchodził przedstawiciele: MSWiA, KGP, KGSG, Biura Rzecznika Praw Dziecka oraz Fundacji Dzieci Niczyje. Pierwotna wersja dokumentu ograniczała się wyłącznie do procedur postępowania w przypadku cudzoziemskiej ofiary handlu ludźmi. W 2007 r. w ramach Grupy Roboczej powołana została grupa ekspertów, która przygotowała wersję Algorytmu poszerzoną o wskazówki dotyczące postępowania organów ścigania w przypadku zarówno ofiary cudzoziemskiej, jak i polskiej. W kwietniu 2008 r. nowa wersja dokumentu została skierowana do stosowania we wszystkich jednostkach organizacyjnych Policji i Straży Granicznej. Pierwszym krokiem podjętym przez ekspertów było ustalenie, czym powinien być ów Model, aby był skuteczny oraz jak dalece i w których miejscach powinien się różnić w porównaniu do funkcjonujących schematów wobec dorosłych. Na ówczesnym etapie prac, największe zaangażowanie i wiedzę w tej tematyce reprezentowali eksperci z Fundacji Dzieci

Niczyje, którzy zaproponowali stworzenie systemu reagowania na handel dziećmi w oparciu o co najmniej cztery elementy, tj.:

- 1) ogólne wskazówki, które wraz z rosnącym doświadczeniem mogłyby zostać rozbudowane i przekształcone w Algorytm postępowania w przypadku podejrzenia handlu dziećmi;
- 2) kwestionariusz identyfikacyjny;
- 3) bazę danych koordynatorów ds. dzieci– ofiar handlu ludźmi poszczególnych instytucji, wraz ze szczegółowym opisem działań pozostających w ich zakresie;
- 4) informator zawierający podstawową wiedzę z zakresu zjawiska handlu ludźmi.

Dalszy harmonogram działań przewidywał trzyetapowy podział prac uwarunkowany miejscem potencjalnej identyfikacji małoletniej ofiary (na roboczo ujęto w hasłowym zestawieniu: „granica – ulica – placówka opiekuńczo-wychowawcza”). Niestety, w trakcie dalszych prac okazało się, że niezwykle trudne, a w praktyce niemożliwe, jest zastosowanie powyższego modelu działań, jako że na żadnym z wymienionych etapów nie występują procedury postępowania ani nawet wytyczne mające na celu weryfikację stopnia zagrożenia dziecka tego rodzaju przestępstwem. Brak jakiegokolwiek doświadczenia oraz wiedzy na temat zjawiska wśród przedstawicieli instytucji mogących w swej działalności spotykać się z przypadkami handlu dziećmi spowodowały sytuację wręcz patową. W efekcie prace nad Modelem posuwały się coraz wolniej. Ten impas został przerwany latem 2008 r., kiedy to miały miejsca dwa przypadki włączenia do Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi małoletnich cudzoziemców bez opieki, zidentyfikowanych przez Policję jako ofiary handlu ludźmi. Sytuacje te co prawda potwierdziły, że w Polsce brak jest stałej procedury postępowania w tego rodzaju przypadkach, ale zdobyte dzięki nim doświadczenia jednocześnie pozwoliły na identyfikację praktycznych różnic pomiędzy opracowanym Modelem dla ofiar dorosłych a rozwiązaniami obligatoryjnie stosowanymi w przypadku ofiar małoletnich. Uświadomiły, że w kontekście budowania Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi możliwe, a wręcz wskazane jest opieranie się na funkcjonujących już mechanizmach wsparcia ofiar dorosłych, jeśli dodatkowo zostaną uwzględnione rozwiązania następujących kwestii:

- **zapewnienie bezpiecznego schronienia** – małoletnie ofiary handlu ludźmi nie mogą korzystać ze schronisk lub ośrodków zwykle proponowanych ofiarom dorosłym. Zgodnie z polskim porządkiem prawnym, w takich sytuacjach małoletni powinni zostać skierowani do placówki opiekuńczo-wychowawczej. Niestety, większość placówek nie zapewnia wystarczającego bezpieczeństwa ani też nie gwarantuje takiej pomocy, jakiej potrzebują małoletnie ofiary dotknięte tego rodzaju przestępstwem. Są to bowiem placówki otwarte, na dodatek nie zawsze dysponujące personelem odpowiednio wykwalifikowanym i przygotowanym do postępowania z dziećmi-ofiarami handlu ludźmi;
- **zapewnienie opieki prawnej** – małoletni nie posiadają pełnej zdolności do czynności prawnych, w tym do czynności procesowych. Oznacza to, że osoby te nie mogą reprezentować same siebie w postępowaniach w sprawach administracyjnych (m.in. w sprawie pobytu czy wydalenia). W związku z tym, w przypadku dziecięcych ofiar handlu ludźmi, konieczne jest ustanowienie dla nich przedstawiciela prawnego w osobie kuratora. Wytypowanie jednak kompetentnego reprezentanta dla dziecka-ofiary przestępstwa nie jest zadaniem prostym. Optymalnym rozwiązaniem jest, gdy osoba taka posiada zarówno wiedzę prawną, pozwalającą na jej aktywny udział w toczących się

postępowaniach, jak również doświadczenie w kontaktach z małoletnimi ofiarami handlu ludźmi;

- **zorganizowanie bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia** – w większości przypadków najlepszym rozwiązaniem dla dziecka jest jego jak najszybszy powrót do kraju pochodzenia i – jeśli to możliwe – połączenie z rodziną. Problem pojawia się jednak w sytuacji, gdy rodzina małoletniego z różnych powodów nie może odebrać dziecka z placówki i konieczne jest zorganizowanie dla niego bezpiecznego transportu. Niewskazane jest, aby dzieci, szczególnie ofiary handlu ludźmi, odbywały taką podróż samotnie. Są bowiem wówczas narażone na wiele niebezpieczeństw, w tym na ponowny werbunek przez handlarzy.

Mając na uwadze powyżej opisane problemy, jak również widząc konieczność szybkiego ich rozwiązania, podjęto działania, które w efekcie doprowadziły do ustanowienia nowego harmonogramu prac nad Modelem. Oficjalnie został on zaprezentowany w kwietniu 2009 r. na posiedzeniu grupy eksperckiej (poszerzonej również o przedstawicieli innych podmiotów), przy czym decydującą rolę w jego opracowaniu odegrały następujące kwestie:

- doświadczenia z realizacji w 2008 r. Programu wsparcia i ochrony ofiar handlu ludźmi (cudzoziemca) oraz będące ich bezpośrednim rezultatem efekty ustaleń resortu SWiA z przedstawicielami organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także z kierownictwem regionalnych instytucji odpowiedzialnych za organizację pomocy społecznej w województwie mazowieckim;
- wciąż bardzo niewielka wiedza na temat zjawiska handlu dziećmi wśród funkcjonariuszy organów ścigania, a co za tym idzie potwierdzona statystykami mała wykrywalność zarówno tego rodzaju przestępczości, jak i jego ofiar.

Nowy scenariusz działań zakładał więc, że dopóki zidentyfikowane trudności nie zostaną wyeliminowane, a przynajmniej znacznie ograniczone, dopóty ustanowienie Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi nie będzie efektywne, a przede wszystkim możliwe do praktycznego zastosowania. Za priorytet przyjęto więc: po pierwsze, ustanowienie sieci bezpiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych przeszkolonych i przygotowanych do przyjęcia małoletnich ofiary handlu ludźmi, po drugie, usprawnienie procesu identyfikacji dzieci pokrzywdzonych tym przestępstwem, po trzecie zaś, sporządzenie rzetelnej diagnozy zjawiska handlu dziećmi w Polsce, opartej na kompleksowej analizie, uwzględniającej zarówno rozwiązania prawne i wynikające z nich procedury, jak i wszelkie dane o charakterze statystycznym.

W efekcie, zadanie wpisane w ramy Krajowego Programu na lata 2007-2008, a dotyczące ustanowienia Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi nie zostało zrealizowane w terminie i zgodnie z początkowymi założeniami. Zadanie to nie zostanie również wykonane w ramach obecnego Krajowego Planu na lata 2009-2010. Nie oznacza to jednak, iż w tej sprawie należy mówić o całkowitej porażce. W ramach prac grupy eksperckiej podjęto bowiem wiele działań, które w wymiarze praktycznym zaowocowały sukcesywnym wdrażaniem w wybranych województwach projektu pilotażowego **Programu wsparcia i ochrony małoletniej ofiary handlu ludźmi (cudzoziemca)**. Program, analogicznie jak w przypadku ofiar dorosłych, ma na celu zapewnienie kompleksowej pomocy małoletnim cudzoziemcom, od momentu ich identyfikacji jako ofiar do czasu ich powrotu do kraju pochodzenia. Obecnie pilotaż funkcjonuje już w województwie mazowieckim, łódzkim oraz małopolskim²⁸.

²⁸ Od 2011 r. pilotaż funkcjonuje również w woj. zachodniopomorskim (przyp. red.).

Ponadto, w ramach prac grupy eksperckiej zostały przygotowane w formie wytycznych materiały dla funkcjonariuszy organów ścigania, które w czerwcu 2010 r. zostały przekazane za pośrednictwem Komendy Głównej Policji i Komendy Głównej Straży Granicznej podległym jednostkom w województwach objętych programem pilotażowym. Są to: **Wskazówki dla funkcjonariuszy. Identyfikacja i zasady postępowania w przypadku podejrzenia zaistnienia przestępstwa handlu dziećmi** oraz **Procedury postępowania w przypadku włączenia małoletniego cudzoziemca do Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi**. Oba dokumenty, opracowane w trybie roboczym i na użytek realizowanego projektu, mają na celu usystematyzowanie działań poszczególnych podmiotów – w tym organów ścigania – w przypadku gdy pokrzywdzonym jest dziecko cudzoziemskie bez opieki. Obecnie trwają również końcowe prace nad przygotowaniem narzędzi usprawniających proces identyfikacji, przeznaczonych dla pracowników placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Ustanowienie Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi okazało się być zadaniem niezwykle skomplikowanym, które wymaga zaangażowania i współpracy bardzo wielu podmiotów sektora publicznego i pozarządowego, działających zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym. Dotychczasowe prace i doświadczenia są wciąż niewystarczające, aby można było mówić o sukcesie, jednakże stanowią istotny krok, pozwalający realnie prognozować możliwość stopniowego ustanowienia systemu wsparcia małoletnich ofiar w ciągu najbliższych miesięcy, pod egidą kolejnej edycji Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012.

W tym miejscu warto również podkreślić, iż opracowanie Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi nie wyczerpywało problematyki handlu dziećmi zawartej w Krajowym Planie. Oprócz wspomnianych prac grupy eksperckiej, nieprzerwanie realizowane były działania o charakterze prewencyjno-informacyjnym. Zjawisko handlu dziećmi było – i wciąż pozostaje – stałym modułem specjalistycznych szkoleń z zakresu handlu ludźmi organizowanych w ramach Krajowego Planu, a skierowanych m.in. do kadry placówek opiekuńczo-wychowawczych, pracowników pomocy społecznej oraz funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej. Z inicjatywy Departamentu Polityki Migracyjnej MSWiA i przy wsparciu eksperckim ze strony Fundacji Dzieci Niczyje i Fundacji La Strada możliwe także było wykonanie zadania zapisanego w Krajowym Planie na lata 2009-2010, a dotyczącego przeprowadzenia szerokiej kampanii informacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej na temat handlu ludźmi. W ramach powyższego przedsięwzięcia w okresie 2009-2010 w całej Polsce zorganizowano wiele spotkań przygotowujących pedagogów szkolnych do przeprowadzenia zajęć z młodzieżą na temat zagrożenia handlem ludźmi. W 2010 r. zaś MSWiA zorganizowało ogólnopolski konkurs dla szkół pt. „Handel ludźmi naszymi oczami”, w ramach którego uczniowie mogli zaprezentować w formie krótkiego filmiku swoje spostrzeżenia na temat tego, czym dla nich jest handel ludźmi i jak się przed nim ustrzec.

4. Co z tym Algorytmem?

Od początku prac nad ustanowieniem kompleksowego systemu reagowania na handel dziećmi istniała potrzeba opracowania dokumentu stanowiącego **algorytm postępowania w przypadku identyfikacji małoletniej ofiary handlu ludźmi**, który – uwzględniając specyfikę tego rodzaju przestępczości, jak i psychologiczno-prawną sytuację dziecka – określi przejrzysty tryb postępowania instytucji bezpośrednio zaangażowanych w stanowanie opieki i bezpieczeństwa nad małoletnimi ofiarami. Przedłużające się prace nad stworzeniem Modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi spowodowały, iż tego rodzaju dokument stał się ze wszech miar jeszcze bardziej pożądany i oczekiwany, zarówno

przez przedstawicieli organów ścigania, jak i środowiska pozarządowe. Narastająca potrzeba stworzenia jasnej i jednolitej procedury stopniowo zamazywała pierwotne ustalenia odnośnie jego charakteru i praktycznego zastosowania. Obecnie więc funkcjonują różne opinie i interpretacje, często wzajemnie sprzeczne, na temat formy, jaką powinien przyjąć ów dokument oraz statusu prawnego, jaki powinien zostać mu nadany. Warto więc przypomnieć genezę koncepcji ustanowienia. Algorytmu i tym samym wyjaśnić jego istotę, obalając przy tym błędne wyobrażenia, które licznie nagromadziły się wokół samego dokumentu.

Nazwa „algorytm”, jak również jego pierwotna idea pochodzi od istniejącego i stosowanego przez Policję i Straż Graniczną Algorytmu postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi. Powyższy dokument, o którym była już mowa w niniejszym artykule, dotyczy przypadków identyfikacji dorosłych ofiar handlu ludźmi i adresowany jest wyłącznie do organów ścigania. „Algorytm dziecięcy” pierwotnie miał również ograniczyć się w swej treści do zasad postępowania organów ścigania i w efekcie miał być elementem wewnętrznej dokumentacji Policji i Straży Granicznej. W miarę rozwoju prac grupy eksperckiej okazało się jednak, iż w przypadku ochrony małoletnich ofiar konieczne jest zaangażowanie większej (niż przy ofiarach dorosłych) liczby instytucji, które tylko w porozumieniu i we współpracy mogą stanowić o bezpieczeństwie dziecka-ofiary przestępstwa. Tym samym stało się oczywiste, iż przyszły „Algorytm dziecięcy” nie może dotyczyć procedur adresowanych wyłącznie do jednej grupy podmiotów, w oderwaniu i bez wyjaśnienia kompetencji pozostałych instytucji również zaangażowanych w ochronę dziecka. W związku z tym przyjęto, iż przyszły algorytm będzie zbiorem logicznie ze sobą powiązanych procedur, wynikających zarówno z przepisów, jak i stosowanej praktyki. Jednocześnie, w miarę możliwości, będzie zawierał wskazówki dotyczące pożądanego postępowania na poszczególnych etapach działań, tj. od momentu pojawienia się podejrzenia o popełnieniu przestępstwa handlu dziećmi, poprzez etap interwencji kryzysowej, aż po ustanowienie trwałego rozwiązania sytuacji dziecka, zgodnego z jego najlepszym interesem.

W ten sposób uznano, iż przyszły Algorytm, kompleksowo traktujący zasady postępowania w stosunku do małoletnich ofiar handlu ludźmi, będzie jednym dokumentem przekazany do wiadomości i stosowania przedstawicielom różnych instytucji, tj. funkcjonariuszom organów ścigania, pracownikom socjalnym, jak również organizacjom pozarządowym aktywnie działającym na rzecz małoletnich ofiar handlu ludźmi.

Podobnie jak istniejący Algorytm dotyczący ofiar dorosłych, nie będzie miał charakteru sztywnej regulacji prawnej, ale raczej będzie zbiorem miękkich wskazówek i sugestii, dzięki czemu będzie łatwiejszy do zastosowania w całości lub tylko częściowo w zależności od zaistniałego przypadku. Oczywiście jest bowiem, iż niezależnie od wysiłków i prac żaden dokument, tym bardziej dotyczący zjawiska handlu ludźmi, nie potrafi w sposób uniwersalny przedstawić szczegółowych i jednolitych zasad postępowania, obligatoryjnie stosowanych w każdej sytuacji, w jakiej może znaleźć się potencjalna ofiara tego przestępstwa.

Zgodnie z aktualnym scenariuszem prac nad Modelem wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi, „dziecięcy Algorytm” zostanie opracowany i wdrożony w ramach realizacji Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012. Punktem wyjścia do jego ostatecznego przygotowania są wspomniane dokumenty robocze opracowywane na użytek projektu pilotażowego, tj. m.in. Procedury postępowania w przypadku włączenia małoletniego cudzoziemca do Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi. Niemniej nie należy zapominać, iż zarówno materiały, jak i sam projekt dotyczy ochrony wyłącznie małoletnich cudzoziemców bez opieki, a więc tylko

jednej z grup zagrożonych handlem dziećmi. Wciąż aktualna pozostaje konieczność przeanalizowania i opisanie procedur postępowania w przypadku, gdy ofiarą jest dziecko polskie lub dziecko, którego obywatelstwo jest niemożliwe do ustalenia. Jest to zadanie o tyle trudne, iż wciąż na gruncie polskim brakuje doświadczenia i praktyki w pracy z małoletnią ofiarą handlu ludźmi, co w sumie stanowi bezpośredni rezultat niskiej wykrywalności tego przestępstwa oraz powierzchownej wiedzy na temat samego zjawiska.

Opracowanie „dziecięcego Algorytmu” zapewne będzie dużym krokiem naprzód w kontekście tworzenia systemu wsparcia małoletnich ofiar handlu ludźmi w Polsce. Z pewnością nie będzie to jednak oznaczało całkowitego zakończenia prac w tej materii. Doświadczenia płynące z implementacji analogicznego modelu dla dorosłych pokazują bowiem, iż rozwojowy charakter proceduru zmusza do ciągłej analizy zjawiska i projektowania nowych zadań adekwatnych do zmieniającego się profilu potencjalnych grup ryzyka oraz form ich wykorzystywania przez środowiska przestępcze.

SYTUACJA PRAWNO-RODZINNA MAŁOLETNIICH CUDZOZIEMCÓW – OFIAR HANDLU LUDŹMI

Handel ludźmi stanowi nie tylko międzynarodowe przestępstwo. Jest to także naruszenie podstawowych praw i wolności człowieka. Jednocześnie jest to zjawisko, które dotyczy całego świata, nie tylko krajów najuboższych. Kraje Europy Środkowej i Wschodniej stanowią jeden z najprężniej rozwijających się rynków handlu ludźmi na świecie, a terytorium Polski jest uznawane za jeden z głównych szlaków przetrzutu ofiar handlu. Ofiarami handlu ludźmi, wbrew obiegowym opiniom nie są wyłącznie kobiety, wykorzystywane do prostytucji. Zjawisko to w coraz szerszym zakresie dotyczy także osób małoletnich, które są sprzedawane do uprawiania prostytucji, żebractwa, nielegalnej adopcji, udziału w popełnianiu przestępstw czy wykonywania pracy przymusowej. Z tej przyczyny problem handlu dziećmi wymaga szczególnej uwagi i specyficznego podejścia w działaniach prewencyjnych, identyfikacyjnych, związanych ze zwalczaniem procederu czy reintegracją ofiar. Wynika to ze specyfiki małoletnich ofiar tego przestępstwa oraz stosunku zależności dziecka od osób dorosłych. Nierzadko bowiem w proceder handlu są często zaangażowani członkowie rodzin małoletnich lub znajomi.

Sądy rodzinne z roku na rok mają do czynienia z coraz większą ilością spraw dotyczących małoletnich cudzoziemców, pozostających w Polsce bez opieki, często będących ofiarami handlu ludźmi. Prowadzenie tego typu spraw nastęrcza wiele problemów z uwagi na ich dużą złożoność. Przed sądem opiekuńczym stają problemy nie tylko związane z wydaniem merytorycznego orzeczenia dotyczącego małoletniego cudzoziemca, ale także związane z koniecznością podejmowania wielu czynności mających na celu realizację tegoż orzeczenia. Całość komplikuje fakt, iż na chwilę obecną w dalszym ciągu brak jest w Polsce aktu prawnego, regulującego w sposób kompleksowy sytuację małoletnich cudzoziemców, pozostających bez opieki. Zatem postępowanie sądu opiekuńczego w stosunku do małoletnich cudzoziemców w dużym stopniu uzależnione jest od wielu czynników, takich jak: kraj pochodzenia cudzoziemca, legalność jego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ale także od zakresu współpracy z sądem odpowiednich instytucji zajmujących się pomocą ofiarom handlu ludźmi czy też placówkami dyplomatycznymi, których obywatelami są małoletnie ofiary handlu ludźmi.

Sprawy osób małoletnich – ofiar handlu ludźmi, są sprawami wymagającymi od sądu opiekuńczego szczególnego działania. Z jednej strony zachodzi konieczność szybkiego podejmowania decyzji celem zapewnienia właściwej opieki osobie małoletniej i umożliwienie jej powrotu do rodziny, z drugiej strony zachodzi konieczność przestrzegania przez sąd obowiązujących norm i przepisów prawnych, czyli potocznie mówiąc działania

zgodnego z prawem. Jest to szczególnie istotne w sprawach dotyczących osób małoletnich, będących ofiarami handlu ludźmi. Pojawia się bowiem wówczas wiele kwestii, których ustalenie będzie determinowało szybkość i prawidłowość działania sądu, a w konsekwencji pozwoli na sprawne uregulowanie sytuacji prawno-rodzinnej małoletniej ofiary handlu ludźmi. Sytuacja prawno-rodzinna małoletniej osoby jest bowiem uzależniona od wielu czynników, takich jak ustalenie jurysdykcji sądu, jego właściwości, prawa właściwego. Dopiero przejście przez tzw. kwestie formalne, pozwala Sądowi opiekuńczemu podjąć merytoryczne decyzje dotyczące osoby małoletniej – ofiary handlu ludźmi, takie jak zapewnienie jej odpowiedniej opieki w ramach pieczy zastępczej, powołanie reprezentanta, występującego w imieniu dziecka przed Sądem oraz wszelkimi innymi organami i instytucjami, a następnie doprowadzenie do powrotu osoby małoletniej do kraju ojczystego i rodziny lub jeśli nie jest to możliwe lub wskazane, podjęcie działań mających na celu pozostawienie osoby małoletniej w Polsce i uregulowanie tym samym statusu jej pobytu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Jurysdykcja sądu

W przypadku spraw dotyczących cudzoziemców rzeczą wstępną, podlegającą ocenie sądu jest kwestia jurysdykcji sądu polskiego w danej sprawie. Zgodnie bowiem z brzmieniem art. 1099 kodeksu postępowania cywilnego brak jurysdykcji krajowej stanowi przyczynę nieważności, którą sąd bierze pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. W razie stwierdzenia braku jurysdykcji krajowej sąd odrzuca pozew lub wniosek, z zastrzeżeniem art. 1104 § 2 lub art. 1105 § 5 kodeksu postępowania cywilnego, z tym że wspomniane artykuły 1104 i 1105 kodeksu postępowania cywilnego, nie będą miały zastosowania w sprawach nieprocesowych, dotyczących małoletnich cudzoziemców. Kwestię jurysdykcji w sprawach z zakresu postępowania nieprocesowego regulują przepisy art. 1106-1110²⁹, zawarte w tytule IV kodeksu postępowania cywilnego.²⁹ W sprawach dotyczących małoletnich cudzoziemców będzie miał zastosowanie art. 1107 kodeksu postępowania cywilnego. Reguluje on kwestię jurysdykcji sądu polskiego w sprawach z zakresu opieki i kurateli. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu, do jurysdykcji krajowej należą sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą będącą obywatelem polskim lub cudzoziemcem mającym miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, jak również sprawy z zakresu kurateli nad osobą prawną lub nie będącą osobą prawną jednostką organizacyjną, mającą siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej. Ustanowienie kurateli do załatwienia poszczególnej sprawy należy do jurysdykcji krajowej, jeżeli należy do niej ta sprawa (art. 1107 § 1 kodeksu postępowania cywilnego). Istotne jest jednak tu brzmienie § 3 cytowanego przepisu. Otóż § 3 stanowi, iż sądy polskie mogą wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli również w przypadkach innych niż wymienione w § 1 i 2 (§2 – dotyczy majątku cudzoziemca), jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Rzeczypospolitej Polskiej, mającemu miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu zagranicą.

Brzmienie § 3 art. 1107 kodeksu postępowania cywilnego wskazuje, iż praktycznie w każdej sprawie dotyczącej małoletniego cudzoziemca – ofiary handlu ludźmi sąd opiekuńczy będzie posiadał jurysdykcję.

Ustalając jednak jurysdykcję sądu polskiego nie można pominąć przepisów umów międzynarodowych oraz przepisów Unii Europejskiej. Przepisy te bowiem mają pierwszeństwo w zakresie stosowania przed polskimi ustawami.

²⁹ Dz.U. z 1964 roku, Nr 43, poz. 296 z późn. zm.

W przypadku prawa unijnego jurysdykcja sądu polskiego do wydania zarządzeń tymczasowych dotyczących małoletniego wynika z rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000.³⁰ Zgodnie z brzmieniem art. 12 ust 4 cytowanego rozporządzenia, jeżeli dziecko zwykle zamieszkuje na terytorium trzeciego państwa, które nie jest umawiającą się stroną Konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 r. w sprawie jurysdykcji, właściwego prawa, uznawania, wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dziecka³¹, uważa się, że właściwość (sądu państwa, w którym dziecko przebywa) na mocy niniejszego artykułu jest w interesie dziecka, zwłaszcza, jeżeli niemożliwe jest przeprowadzenie postępowania sądowego w danym państwie trzecim.

Zatem w przypadku małoletnich cudzoziemców, którzy są obywatelami krajów, nie będących stroną Konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 r. jurysdykcja sądu polskiego będzie opierała także się na wspomnianym przepisie prawa unijnego. Tym bardziej, iż jedyną obligatoryjną przesłanką zastosowania tego przepisu jest interes dziecka.

W przypadku cudzoziemców będących z kolei obywatelami krajów będących stroną Konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 roku, w sprawie jurysdykcji, właściwego prawa, uznawania, wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dziecka ma zastosowanie art. 11 ust 1 teże Konwencji, stanowiący, iż we wszystkich wypadkach nie cierpiących zwłoki, organy każdego z Umawiających się Państw, na którego terytorium znajduje się dziecko lub majątek do niego należący, są właściwe do podjęcia koniecznych środków ochrony. Dawałoby to wówczas legitymację sądowi opiekuńczemu do działania.

2. Właściwość sądu

Następna kwestia to właściwość sądu w sprawach małoletnich cudzoziemców. Reguluje to art. 569 § 1 kodeksu postępowania cywilnego, który stanowi, iż właściwy wyłącznie jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć, a w braku miejsca zamieszkania – sąd opiekuńczy miejsca jej pobytu. Jeżeli brak i tej podstawy – właściwy jest sąd rejonowy dla m. st. Warszawy. Jest to przepis szczególny, który wyłącza kryteria przewidziane w art. 508 § 1 kodeksu postępowania cywilnego. Poddanie sprawy innemu sądowi opiekuńczemu może jednak nastąpić w razie istnienia przeszkody w rozpoznaniu tej sprawy albo ze względów celowości (art. 508 § 2 kodeksu postępowania cywilnego). Następuje to – jak stanowi powołany art. 508 § 2 kodeksu postępowania cywilnego - w drodze wyznaczenia przez sąd przełożony innego sądu do rozpoznania sprawy w całości lub w części.

Należy także zwrócić uwagę na brzmienie § 2 wspomnianego art. 569 kodeksu postępowania cywilnego. Przepis ten dopuszcza możliwość wydania przez sąd opiekuńczy z urzędu wszelkich potrzebnych zarządzeń, nawet w stosunku do osób, które nie podlegają jego właściwości miejscowej. Zarządzenia wydane w oparciu o przytoczoną podstawę prawną są natychmiast skuteczne i wykonalne (art. 578 kodeksu postępowania cywilnego). Takie uregulowanie czyni możliwą bezzwłoczną interwencję sądu opiekuńczego we wszystkich wypadkach uzasadniających taką interwencję, nawet w stosunku do osób,

³⁰ Dziennik Urzędowy L 338, 23/12/2003 P. 0001 – 0029.

³¹ Dz.U. z 2010 roku, Nr 172, poz. 1158.

które nie podlegają jego właściwości miejscowej. W tym wypadku o wydanych zarządzeniach sąd ten zawiadamia sąd opiekuńczy miejscowo właściwy.³²

Wspomniany przepis nie wyczerpuje jednak wszystkich możliwości ustalenia właściwego sądu do rozpoznania sprawy opiekuńczej małoletniego cudzoziemca. Artykuł 101a ust 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach³³ przewiduje bowiem możliwość umieszczenia małoletniego cudzoziemca przebywającego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Z wnioskiem takim może wystąpić organ, który zatrzymał małoletniego cudzoziemca, do sądu właściwego ze względu na miejsce zatrzymania małoletniego. Artykuł 101a § 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach ma charakter przepisu *lex specialis* w stosunku do regulacji przewidzianej w art. 569 kodeksu postępowania cywilnego i tym samym stosuje się go w pierwszej kolejności.

Podobny charakter ma także przepis art. 61 ust. 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.³⁴ Przepis wskazuje, iż organ przyjmujący wniosek o nadanie statusu uchodźcy złożony przez małoletniego bez opieki, występuje niezwłocznie do sądu opiekuńczego właściwego ze względu na miejsce pobytu małoletniego, z wnioskiem o ustanowienie kuratora do reprezentowania małoletniego w postępowaniu w sprawie nadania statusu uchodźcy i umieszczenie małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Zatem, także w tej sytuacji priorytet przy ustalaniu właściwości sądu będzie miał przepis o charakterze *lex specialis* w stosunku do art. 569 § 1 kodeksu postępowania cywilnego.

Reasumując, należy wskazać tu na pewną niekonsekwencję ustawodawcy, który wprowadza różne kryteria właściwości sądu w przytoczonych przepisach. Może to prowadzić do sytuacji, gdy działania sądów opiekuńczych będą się dublowały. Nie trudno sobie wyobrazić sytuację, gdzie sprawę małoletniego cudzoziemca, będzie prowadził zarówno sąd miejsca jego zatrzymania, w oparciu o art. 101a § 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, jak i również sąd miejsca pobytu małoletniego cudzoziemca na terenie Polski w oparciu o art. 61 ust. 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bądź art. 569 § 1 kodeksu postępowania cywilnego, bowiem po zatrzymaniu małoletniego musi on zastać gdzieś przewieziony i umieszczony tymczasowo, zaś miejsce jego tymczasowego pobytu nie musi się pokrywać z miejscem zatrzymania. W takiej sytuacji może także dojść do wydania równolegle dwóch orzeczeń, regulujących kwestię umieszczenia małoletniego cudzoziemca w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Sytuacja taka jest niepożądana i wymaga zmian legislacyjnych w tym zakresie.

3. Prawo jakie należy stosować w toczących się postępowaniach

Brzmienie przepisów ustawy prawo prywatne międzynarodowe w stosunku do osób małoletnich odsyła zarówno w sprawach dotyczących zakresu władzy rodzicielskiej, jak i ustanowienia opieki oraz kurateli do przepisów Konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 r. w sprawie jurysdykcji, właściwego prawa, uznawania, wykonywania

³² Uchwała SN z dnia 29 lutego 1996 r., III CZP 12/96, OSNC 1996/5/70.

³³ Dz.U. z 2006 roku, Nr 234, poz. 1694 z późn. zm.

³⁴ Dz.U. z 2006 roku, Nr 234, poz. 1695 późn. zm.

orzeczeń oraz współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dziecka.³⁵ W myśl art. 15 ust 1 Konwencji przy wykonywaniu jurysdykcji przyznanej zgodnie z postanowieniami rozdziału II, organy Umawiającego się Państwa stosują przepisy własnego prawa. Ponadto ust 2 stwierdza, iż o ile ochrona osoby lub majątku dziecka tego wymaga, mogą one wyjątkowo zastosować lub wziąć pod rozwagę prawo innego Państwa, z którym dana sytuacja ma ścisły związek.

Wracając zaś do przepisów prawa prywatnego międzynarodowego konieczne jest wskazanie na brzmienie art. 60 ust 4, który w tego typu sprawach często będzie miał zastosowanie. Przepis ten mówi że w przypadkach określonych w art. 1107 § 2 i 3 kodeksu postępowania cywilnego stosuje się prawo polskie. To samo dotyczy wykonywania orzeczonych środków. Zakres stosowania art. 1107 kodeksu postępowania cywilnego omówiłem przy ustalaniu jurysdykcji sądu polskiego.

Reasumując, z wyjątkiem sytuacji przewidzianych w art. 15 ust 2 Konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 roku, Sąd opiekuńczy będzie stosować w toczących się sprawach przepisy materialne prawa polskiego.

4. Zakres działania sądu opiekuńczego

W przypadku małoletnich cudzoziemców, przebywających na terenie Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki, a w szczególności ofiar handlu ludźmi, działania sądu opiekuńczego winny się koncentrować wokół zapewnienia właściwej opieki osobie małoletniej, zapewnienia jej właściwej reprezentacji oraz umożliwienia najszybszego połączenia osoby małoletniej z rodziną.

Zadania stojące przed sądem opiekuńczym w szczególności wynikają z brzmienia Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r.³⁶, której Rzeczpospolita Polska jest sygnatariuszem. Artykuł 3 ust. 1 Konwencji stwierdza, iż we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. W szczególności Państwa-Strony winny zapewnić, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka (art. 9 ust 1 Konwencji). Artykuł 10 ustęp 1 Konwencji nakłada dodatkowo na Państwa-Strony obowiązek rozpatrywania przez Państwa-Strony w sposób przychylny, humanitarny i w szybkim trybie wniosków składanych przez dziecko lub przez jego rodziców odnośnie wjazdu lub opuszczenia Państwa-Strony w celu łączenia rodziny.

Określając sytuację prawno-rodzinną małoletniej ofiary handlu ludźmi nie można nie wspomnieć o treści Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 05 kwietnia 2011 roku, w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW.³⁷ Dyrektywa ta nakłada na Państwa członkowskie wprowadzenie w życie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych niezbędnych do wykonania niniejszej dyrektywy

³⁵ Dz.U. z 2010 roku, Nr 172, poz. 1158.

³⁶ Dz.U. z 1991 roku, Nr 120, poz. 526.

³⁷ Dziennik Urzędowy L 101, 15/04/2011 P. 0001 – 0011.

w terminie do dnia 6 kwietnia 2013 roku. Uchwalenie niezbędnych przepisów, koniecznych do wykonania wspomnianej Dyrektywy, pozwoli w sposób bardziej kompleksowy i spójny uregulować sytuację prawną małoletniej ofiary handlu ludźmi. W myśl art. 13 Dyrektywy dzieciom będącym ofiarami handlu ludźmi udziela się pomocy, wsparcia i ochrony. Przy stosowaniu dyrektywy podstawowym zadaniem jest jak najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka. W tym celu przede wszystkim kładzie się nacisk na udzielenie pomocy dziecku w zakresie: fizycznej i psychospołecznej rehabilitacji, dostępu do edukacji oraz wyznaczenia opiekuna lub przedstawiciela prawnego dla dziecka będącego ofiarą handlu ludźmi od momentu uznania go przez władze za ofiarę takiego handlu, jeżeli na mocy prawa krajowego osoby, którym przysługuje władza rodzicielska, nie mogą zapewnić ochrony interesu dziecka lub reprezentować dziecka ze względu na konflikt interesów między nimi a dzieckiem będącym ofiarą (art. 14 ust 1 i 2 Dyrektywy).

Poza tym art. 15 ust 2 Dyrektywy wskazuje na konieczność zapewnienia dzieciom będącym ofiarami handlu ludźmi niezwłocznego dostępu do bezpłatnego doradztwa prawnego i zastępstwa prawnego, w tym w celu dochodzenia odszkodowania, chyba że ofiary dysponują wystarczającymi środkami finansowymi.

Konieczność ustanowienia dla dziecka będącego ofiarą handlu ludźmi właściwego reprezentanta powtarza art. 16 Dyrektywy stanowiąc, iż Państwa członkowskie podejmują środki niezbędne do zapewnienia, by w stosownych przypadkach wyznaczony został opiekun pozostającego bez opieki dziecka będącego ofiarą handlu ludźmi oraz by podczas postępowania przygotowawczego i sądowego właściwe organy wyznaczyły przedstawiciela – zgodnie z pozycją ofiar w danym systemie wymiaru sprawiedliwości – jeżeli dziecko jest pozbawione opieki albo jest odseparowane od rodziny (art. 16 ust. 3 i 4 Dyrektywy).

W świetle przedstawionych przepisów początkowe działania sądu opiekuńczego wobec małoletniej ofiary handlu ludźmi, celem uregulowania jej sytuacji prawno-rodzinnej, winny się koncentrować na dwóch kluczowych aspektach: zapewnienia opieki i niezwłocznego wyznaczenia przedstawiciela.

a) zapewnienie małoletniemu cudzoziemcowi właściwej opieki

Zapewnienie właściwej opieki osobie małoletniej może nastąpić w świetle obowiązujących przepisów bądź poprzez umieszczenie w wyspecjalizowanej placówce opiekuńczo-wychowawczej lub poprzez umieszczenie w rodzinie zastępczej.

Postanowienie w tym zakresie winno być wydane w trybie art. 569 § 2 kodeksu postępowania cywilnego, zaś podstawą materialną działania sądu byłby w tej sytuacji art. 109 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, przewidujący w sytuacji zagrożenia dobra dziecka, wydanie przez sąd opiekuńczy stosownych zarządzeń lub ewentualnie art. 80 ust 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej³⁸, przewidujący możliwość umieszczenia dziecka pozbawionego częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej w całodobowej placówce opiekuńczo-wychowawczej, typu interwencyjnego, rodzinnego lub socjalizacyjnego.

Należy jednak wskazać, iż brak jest na chwilę obecną przepisów, które wprost odnosząby się do małoletnich cudzoziemców - ofiar handlu ludźmi, w zakresie procedur postępowania w takich przypadkach i udzielania takim osobom stosownej pomocy. Niestety

³⁸ Dz.U. z 2008 roku, Nr 115, poz. 728 z późn. zm.

stosowne zapisy w tym zakresie nie znalazły się również w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej³⁹. Ustawa ta jedynie w art. 5 stwierdza, iż możliwe jest stosowanie przepisów tej ustawy zarówno do cudzoziemców – obywateli innych Państw członkowskich Unii Europejskiej oraz cudzoziemców, którzy mają miejsce zamieszkania na terenie Polski, a także w zakresie stosowania działu III, dotyczącego tzw. pieczy zastępczej w stosunku do małoletnich cudzoziemców przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a nie wymienionych wcześniej (art. 5 ust 1 i 3 ustawy). Brak jest jednak w ustawie innych, szczegółowych unormowań dotyczących postępowania i działania w stosunku do małoletnich cudzoziemców, pozostających na terenie Polski bez opieki, a będących ofiarami handlu ludźmi. Zastosowanie tu będą miały przepisy ogólne, odnoszące się do wszystkich osób małoletnich, którym konieczne jest zapewnienie opieki i ochrony. Oznaczać to może problematyczność zapewnienia małoletniemu cudzoziemcowi, będącemu ofiarą handlu ludźmi, właściwej opieki, przy uwzględnieniu zaleceń wskazanych w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 05 kwietnia 2011 roku. Na chwilę obecną, małoletni cudzoziemcy, pozostający w Polsce bez opieki, są często umieszczani w placówkach lub miejscach, nie zawsze przystosowanych odpowiednio do zapewnienia właściwej opieki czy pomocy.

Sąd opiekuńczy ma bardzo ograniczoną możliwość wpływu na wybór konkretnej placówki, do której trafi osoba małoletnia. Bowiem orzeczenie sądu ogranicza się jedynie do ogólnego wskazania typu placówki, w której osoba małoletnia powinna być umieszczona, bez możliwości wskazania konkretnej, ściśle określonej placówki. Zadanie typowania placówek spoczywa na powiatach, zgodnie z brzmieniem § 15 ust 1 i 2 oraz § 16 ust 3 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 roku w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych.⁴⁰ Zatem małoletni cudzoziemcy trafiają często do różnych placówek, co wpływa na zakres udzielanej im pomocy medycznej, socjalnej, pomocy w legalizacji pobytu czy zapewnienia kontaktu z własną placówką dyplomatyczną lub choćby zapewnienia dziecku pomocy tłumacza. Wydaje się, iż ten stan rzeczy wymaga pilnych zmian legislacyjnych, które pozwoliłyby na umieszczanie małoletnich cudzoziemców pozbawionych opieki, w placówkach dysponujących odpowiednim zapleczem w zakresie udzielenia małoletniej osobie szerokiej pomocy zarówno medycznej czy socjalnej, jak też i prawnej.

Pozytywną zmianą w tym zakresie jest obecnie tworzona w ramach realizacji Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi sieć bezpiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych dla małoletnich cudzoziemców – ofiar handlu ludźmi. Zadanie to, wdrażane z inicjatywy i pod przewodnictwem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, ma charakter pilotażowy tj. dotyczy wybranych województw i polega na właściwym przygotowaniu (przeszkoleniu) personelu wytypowanych placówek do udzielania specjalistycznej pomocy dzieciom wykorzystanym w procederze handlu ludźmi. Docelowo, każdy powiat winien dysponować możliwościami umieszczenia dziecka w placówce, która to placówka byłaby w stanie w jak najszerszym zakresie zapewnić odpowiednią pomoc medyczną, psychologiczną, terapeutyczną oraz tłumacza ofierze handlu ludźmi.

b) zapewnienie małoletniemu cudzoziemcowi właściwej reprezentacji

Kolejną kwestią wiążącą się z sytuacją prawną rodziny osoby małoletniej, ofiary handlu ludźmi jest zapewnienie jej właściwej reprezentacji.

³⁹ Dz.U. z 2011 roku, Nr 149, poz. 887.

⁴⁰ Dz.U. z 2007 roku, Nr 201, poz. 1455.

Konieczność ustanowienia dla małoletniej ofiary handlu ludźmi kuratora, który będzie ją reprezentował, jest podnoszona we wspomnianej Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 05 kwietnia 2011 roku. Artykuł 14 Dyrektywy wprost wskazuje na konieczność wyznaczenia opiekuna lub przedstawiciela prawnego dla dziecka będącego ofiarą handlu ludźmi od momentu uznania go przez władze za ofiarę takiego handlu, jeżeli na mocy prawa krajowego osoby, którym przysługuje władza rodzicielska, nie mogą zapewnić ochrony interesu dziecka lub reprezentować dziecka ze względu na konflikt interesów między nimi a dzieckiem będącym ofiarą.

Także konwencje międzynarodowe, który Polska jest sygnatariuszem wskazują w sposób bezwzględny na konieczność zapewnienia osobie małoletniej odpowiedniej reprezentacji. Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 roku⁴¹ w art. 4 stanowi, iż z zastrzeżeniem postanowień art. 9, w postępowaniu dotyczącym dziecka przed organem sądowym, kiedy zgodnie z prawem wewnętrznym osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, nie mogą reprezentować dziecka ze względu na konflikt interesów pomiędzy nimi a dzieckiem, ma ono prawo – osobiście lub za pośrednictwem innych osób albo instytucji – do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela do reprezentowania go w tym postępowaniu. Ponadto art. 5 wspomnianej Konwencji, wskazuje, iż w dotyczących dzieci postępowaniach przed organem sądowym Państwa-Strony powinny rozważyć przyznanie dzieciom dodatkowych praw, w szczególności:

- a) do żądania pomocy wskazanych przez nie osób, które mogłyby ułatwić im wyrażanie stanowiska;
- b) do żądania, osobiście lub za pośrednictwem innych osób lub instytucji, wyznaczenia osobnego przedstawiciela;
- c) do ustanowienia własnego przedstawiciela;
- d) do korzystania ze wszystkich lub niektórych praw strony w takich postępowaniach.

Z kolei Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku⁴², wskazuje w art. 12 na konieczność zapewnienia dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawa do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałość dziecka. W tym celu dziecko ma mieć w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

Problem, który pojawia się na gruncie obowiązujących przepisów wynika z brzmienia z art. 178 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Przepis ten stanowi, iż kuratora ustanawia się w wypadkach w ustawie przewidzianych. Zatem kuratora dla osoby małoletniej można ustanowić tylko w sytuacji, gdy przewidują to stosowne przepisy.

Z całą pewnością nie jest możliwe w chwili obecnej stosowanie w stosunku do małoletnich ofiar handlu ludźmi, bezpośrednio przepisów Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 05 kwietnia 2011 roku. Dyrektywy są bowiem skierowane do państw członkowskich UE, zaś zadaniem państwa jest je implementować. Zatem co do zasady nie są stosowane bezpośrednio. Jednakże, Europejski Trybunał

⁴¹ Dz.U. z 2000 roku, Nr 107, poz. 1128.

⁴² Dz.U. z 1991 roku, Nr 120, poz. 526.

Sprawiedliwość uznaje ich bezpośrednią skuteczność w wyjątkowych przypadkach. Osoba fizyczna lub prawna może, w celu ochrony swego interesu, powołać się wobec państwa bezpośrednio na postanowienia dyrektywy, jeżeli spełnione zostaną następujące warunki: dyrektywa nie została wdrożona w terminie lub została wdrożona w sposób nieprawidłowy lub niepełny oraz stosowne postanowienia dyrektywy są bezwarunkowe i wystarczająco precyzyjne co do treści. Wskazana Dyrektywa zgodnie z brzmieniem art. 22 winna zostać wdrożona do dnia 6 kwietnia 2013 roku, zatem termin jej wdrożenia jeszcze nie upłynął.

Wydaje się, iż nie jest możliwe także zastosowanie w sposób bezpośredni wspomnianych powyżej Konwencji. Wprawdzie art. 91 ust 1 Konstytucji RP⁴³ stanowi, iż ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy, to jednak wspomnianych konwencji nie sposób bezpośrednio stosować w zakresie ustanowienia dla osoby małoletniej reprezentanta. Wynika to po pierwsze z ogólnych sformułowań w tym zakresie zawartych w tych konwencjach, zaś po drugie, wydaje się, iż adresatem wspomnianych Konwencji są wyłącznie państwa-strony, a nie sąd. Konwencje te nie należą do umów międzynarodowych, które wprost formułują prawa podmiotowe w ramach doktryny self executing. W szczególności dotyczy to Konwencji o prawach dziecka, która w sposób wyraźny nakłada na państwa-strony podjęcie wszelkich właściwych działań ustawodawczo administracyjnych oraz innych dla realizacji praw uznanych w konwencji (art. 4 Konwencji).

W tej sytuacji, z uwagi na fakt, iż osoba małoletnia musi mieć przedstawiciela ją reprezentującego, nie tylko w postępowaniu przed sądem opiekuńczym, ale także w toku dalszego pobytu w Polsce i w trakcie powrotu do kraju ojczystego, można się posłużyć albo rozwiązaniem wynikającym z art. 110 § 1 w związku z art. 145 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego albo rozwiązaniem wynikającym z art. 109 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Pierwsze z zaproponowanych rozwiązań wymaga uprzednio przeprowadzenia postępowania w przedmiocie zawieszenia władzy rodzicielskiej rodzicom dziecka – ofiary handlu ludźmi. W sytuacji pozostawania dziecka, bez opieki na terenie innego kraju, zachodzi przesłanka przewidziana w tym przepisie, stanowiąca, iż w razie przemijającej przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może orzec jej zawieszenie (art. 110 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). Skutkiem zawieszenia władzy rodzicielskiej rodzicom małoletniej ofiary handlu ludźmi jest konieczność ustanowienia dla niej opieki prawnej w trybie art. 145 § 1 i następnych kodeksu rodzinnego i opiekuńczego lub też ustanowienie kuratora w trybie art. 147 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, do czasu objęcia opieki przez opiekuna.

Drugie proponowane rozwiązanie wynika z brzmienia art. 109 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Przepis ten stanowi, iż jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia. Fakt nieobecności na terenie Polski i brak możliwości tym samym działania, na rzecz dziecka, jego przedstawicieli ustawowych stanowi sytuację, gdzie dobro dziecka jest zagrożone. Możliwość ustanowienia zatem kuratora

⁴³ Dz.U. z 1997 roku, Nr 78, poz. 483 .

zastępującego przedstawiciela ustawowego osoby małoletniej w trybie art. 109 § 1 kodeksu rodzinnego jest dopuszczalna.⁴⁴

Do głównych zadań kuratora małoletniej ofiary handlu ludźmi należałoby:

- 1) aktywna pomoc w uregulowaniu sytuacji prawno-pobytowej dziecka,
- 2) towarzyszenie dziecku podczas jego kontaktów z organami ścigania (jako świadka w toczącym się postępowaniu karnym),
- 3) wspieranie organów właściwych do ustalania i potwierdzania tożsamości dziecka,
- 4) reprezentowanie dziecka i jego najlepszego interesu w procesie ustalania trwałego rozwiązania sytuacji prawno-rodzinnej dziecka tj. bądź organizacji bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia bądź ustanowienia pieczy zastępczej na terytorium RP.

Mając na uwadze szeroki zakres zadań jakie kurator małoletniej ofiary winien wypełniać, jego rola nie może więc ograniczać się jedynie do formalnej reprezentacji dziecka. Od osoby takiej należy wymagać posiadania pewnej wiedzy prawniczej, pozwalającej na aktywny udział kuratora w toczącym się postępowaniu czy postępowaniach.

Wybór właściwej osoby, posiadającej nie tylko stosowną wiedzę prawną, ale także możliwości aktywnego działania na rzecz dziecka, determinuje w dużym stopniu możliwość szybkiego powrotu dziecka do kraju ojczystego i połączenia się z rodziną lub też sprawnego uregulowania kwestii stałego pobytu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli powrót osoby małoletniej do kraju ojczystego nie jest możliwy lub wskazany. Zatem kuratorem dla osoby małoletniej nie powinna być ustanawiana osoba przypadkowa lub osoba, która nie będzie w stanie wywiązać się z nałożonych na nią zadań. Osoba kuratora winna mieć rozeznanie w sytuacji dziecka, być gotowa na podejmowanie szeregu czynności prawnych i formalnych w imieniu i rzecz dziecka, a także na ewentualną podróż wraz z dzieckiem do jego kraju ojczystego. Mam świadomość dużych trudności po stronie sądu ze znalezieniem w takich sytuacjach odpowiednich kandydatów, nie mniej zapewnienie właściwej reprezentacji dziecku – ofierze handlu ludźmi winno być także zadaniem priorytetowym dla sądu. Pewnym rozwiązaniem w tym zakresie może być nawiązanie, we wczesnym etapie postępowania, kontaktu z placówką dyplomatyczną dziecka. Pozwala to wówczas na znalezienie kandydata na kuratora z pośród pracowników placówki dyplomatycznej czy też osób na stałe zamieszkujących w Polsce, a pochodzących kraju ojczystego dziecka. Rozwiązanie to jest o tyle dobre, iż odpada wówczas bariera językowa, jaka może istnieć pomiędzy dzieckiem a ustanowionym przez sąd kuratorem i tym samym powodować w jakimś zakresie ograniczenie praw dziecka.

5. Opuszczenie Rzeczypospolitej Polskiej przez małoletniego cudzoziemca, pozostającego bez opieki

Opuszczenie granic Rzeczypospolitej Polskiej przez małoletniego cudzoziemca, znajdującego się bez opieki wiąże się nie tylko z rozważeniem kwestii prawnych, ale także faktycznych. Przede wszystkim konieczne jest tu rozróżnienie pobytu małoletniego cudzoziemca na terenie Polski, na pobyt legalny oraz pobyt nielegalny.

Kwestię legalności pobytu cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej regulują zasadniczo dwa akty prawne rangi ustawowej.

⁴⁴ Kodeks rodzinny i opiekuńczy – Komentarz. Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Wydanie 3, Warszawa 2006, strona 925.

Pierwszy z nich to ustawa z dnia 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach.⁴⁵ Ustawa ta określa zasady i warunki wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu cudzoziemców z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, tryb postępowania oraz organy właściwe w tych sprawach (art. 1 ustawy). W rozumieniu ustawy cudzoziemcem jest osoba nie posiadająca obywatelstwa polskiego (art. 2 ustawy). Zakres stosowania tej ustawy nie obejmuje jednak wszystkich cudzoziemców. Ustawa przewiduje z tym zakresem pewne wyłączenia, dotyczące w szczególności obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej, oraz członków ich rodzin (art. 3 pkt 2 ustawy). Do tej grupy osób wspomnianej ustawy nie stosuje się.

Drugim aktem rangi ustawowej regulującym kwestie legalności pobytu cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest ustawa z dnia 14 lipca 2006 roku o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin.⁴⁶ Ustawa ta z kolei reguluje kwestię zasad i warunków wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobytu oraz wyjazdu z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej, obywateli państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, obywateli Konfederacji Szwajcarskiej oraz członków ich rodzin (art. 1 ustawy).

W przypadku małoletniego cudzoziemca, przebywającego w Polsce w sposób legalny, jego powrót do kraju ojczystego, od strony prawnej, nie powinien nastręczać większych trudności. Osoba ta dysponuje z reguły bowiem odpowiednim dokumentem podróжным (paszportem). Konieczne w takiej sytuacji jest jedynie zapewnienie podczas podróży do kraju ojczystego małoletniemu odpowiedniej opieki i ustalenie, iż w swoim kraju ojczystym także małoletni będący ofiarą handlu ludźmi zostanie objęty odpowiednią pomocą i opieką.

Sytuacja komplikuje się, w przypadku małoletnich cudzoziemców, którzy przebywają na terenie Polski nielegalnie albo nie posiadają odpowiednich dokumentów, pozwalających zweryfikować legalność ich pobytu. Przede wszystkim w takich sytuacjach konieczna jest z reguły weryfikacja tożsamości małoletniego cudzoziemca oraz uzyskanie dla niego odpowiednich zastępczych dokumentów podróжных. Zadania w tym zakresie można oczywiście zcedować na kuratora, ustanowionego przez Sąd dla małoletniego. Nie można jednak zapominać, iż to Sąd opiekuńczy dysponuje instrumentami umożliwiającymi możliwie szybkie potwierdzenie tożsamości małoletniej ofiary handlu ludźmi. Zwrócenie się za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości do właściwej placówki dyplomatycznej, z prośbą o potwierdzenie danych personalnych podawanych przez małoletniego i nadesłanie ewentualnie odpisu aktu urodzenia dziecka wraz ze wskazaniem miejsca zamieszkania jego przedstawicieli ustawowych, pozwala na szybkie potwierdzenie tożsamości dziecka. Dobra i sprawna współpraca z placówką dyplomatyczną kraju ojczystego dziecka, jest gwarancją szybkiego zakończenia postępowania. Może jednak się zdarzyć, iż placówka dyplomatyczna nie udzieli nam stosownych informacji lub też na terenie Polski nie ma danej placówki dyplomatycznej, kraju pochodzenia dziecka.

Każdorazowo w sytuacji czy to legalnego czy też nielegalnego pobytu małoletniego dziecka – ofiary handlu ludźmi na terenie Polski, należy dążyć, przy uwzględnieniu sytuacji dziecka, do jego powrotu do kraju ojczystego i połączenia z rodziną.

⁴⁵ Dz.U. z 2006 roku, Nr 234, poz. 1694 z późn. zm.

⁴⁶ Dz.U. z 2006 roku, Nr 144, poz. 1043 z późn. zm.

Powrót dziecka może nastąpić między innymi przy pomocy programu realizowanego przez Biuro Międzynarodowej Organizacji do Spraw Migracji (IOM) w Warszawie. Organizacja ta realizuje program pomocy w dobrowolnym powrocie. Jest on skierowany do cudzoziemców, którzy nie uzyskali w Polsce statusu uchodźcy ani innej formy ochrony, zrezygnowali z ubiegania się o nadanie statusu uchodźcy, a także do pozostałych cudzoziemców, którzy nie mogą pozostać w Polsce. Program realizowany jest w oparciu o porozumienie z Ministrem Spraw Wewnętrznych i współfinansowany jest ze środków Europejskiego Funduszu Powrotu Imigrantów. Pomoc udzielana przez IOM obejmuje: doradztwo w zakresie powrotu, w tym szczegółowe informacje o kraju powrotu, pomoc w uzyskaniu dokumentu podróży, badania medyczne, organizację podróży powrotnej do miejsca docelowego w kraju powrotu oraz pomoc reintegracyjną. Odpowiednia organizacja podróży umożliwi skorzystanie z projektu także dzieciom bez opieki oraz osobom będącymi ofiarami handlu ludźmi. W przypadku dzieci IOM ma specjalne procedury bezpieczeństwa, aby dziecko faktycznie było chronione w trakcie podróży jak i na miejscu docelowym.

Małoletni cudzoziemcy – ofiary handlu ludźmi mogą także skorzystać z Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi, realizowanego na zlecenie Ministra Spraw Wewnętrznych przez wyłanianą każdorazowo w drodze otwartego konkursu organizację pozarządową. Obecnie program ten realizuje Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada. W ramach powyższego programu ofiary handlu ludźmi, w tym również osoby małoletnie, które nielegalnie przebywają na terytorium RP mogą zalegalizować swój pobyt i wrócić do kraju ojczystego dzięki IOM lub jeśli ich powrót musi być natychmiast zorganizowany - mogą bez składania wniosku o pobyt skorzystać z dobrowolnego powrotu, tak jak osoby legalnie przebywające w Polsce, oczywiście za zgodą i wiedzą Straży Granicznej. Straż Graniczna bowiem, uczestniczy, jako jeden z wielu podmiotów, w przedsięwzięciach, wynikających z Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi, koordynowanego przez MSW. W Zarządzie Operacyjno-Śledczym Komendy Głównej Straży Granicznej, w każdym z Oddziałów SG i Centralnym Ośrodku Szkolenia Straży Granicznej w Koszalinie (COSSG) funkcjonują koordynatorzy i zastępcy koordynatorów ds. zwalczania przestępstwa handlu ludźmi.

Możliwość szybkiego powrotu małoletniego do kraju ojczystego jest kolejnym elementem przywrócenia stanu prawnego istniejącego przed bezprawnym wykorzystaniem dziecka w ramach handlu ludźmi. Pozwala osobie małoletniej na powrót do środowiska rodzinnego, z którego została wyrwana. Szybkość działania w tym zakresie nie wynika wyłącznie ze sprawności działań sądu opiekuńczego, ale także z działań podjętych przez kuratora ustanowionego dla małoletniego, który zorganizuje powrót, nawiąże stosowny kontakt IOM, Fundacją La Strada, Strażą Graniczną czy też z placówką dyplomatyczną kraju pochodzenia małoletniego i uzyska stosowne w tym zakresie wsparcie.

W przypadku małoletnich cudzoziemców ofiar handlu ludźmi niedopuszczalnym jest rozwiązanie polegające na wydaleniu takowych osób w trybie administracyjnym z Polski. Wydalenie bowiem łączy się z konsekwencjami administracyjnymi dla takich osób. Cudzoziemcy wydalani z Polski są wpisywani do stosownego rejestru. Ponoszą ponadto kary finansowe oraz otrzymują zakaz wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wraz z wpisem do paszportu. Wydalenie jest formą kary dla cudzoziemca i zarówno przepisy unijne jak i wewnętrzne zabraniają, aby państwo stosowało tego typu praktyki w stosunku do osób pokrzywdzonych.

6. Pozostanie małoletniego cudzoziemca, pozostającego bez opieki na terenie Rzeczypospolitej Polskiej oraz uregulowanie jego sytuacji prawnej

Artykuł 9 Konwencji o prawach dziecka nakłada na Państwa-Strony obowiązek zapewnienia, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka. Zatem zasadniczo zadaniem Sądu opiekuńczego, w przypadku małoletnich ofiar handlu ludźmi winno być zapewnienie powrotu dziecka do swego kraju ojczystego pod opiekę rodziców lub innych przedstawicieli ustawowych. Niemniej nie można wykluczyć sytuacji, wskazanych w powyższym artykule, które powodują, iż powrót dziecka do kraju ojczystego byłby niewskazany, z uwagi na jego szeroko pojęte dobro.

W przypadku małoletnich cudzoziemców, zamierzających pozostać w Rzeczypospolitej Polskiej i którzy starają się o uzyskanie statusu uchodźcy, zakres pomocy jaki im może zostać udzielony jest w miarę kompleksowo uregulowany na gruncie wspomnianej wcześniej ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.⁴⁷ W tego typu przypadkach rola sądu opiekuńczego ogranicza się do wydania postanowienia o umieszczeniu małoletniego cudzoziemca w placówce opiekuńczo-wychowawczej oraz ustanowieniu dla niego kuratora, celem reprezentowania interesów małoletniego w toczącym się postępowaniu administracyjnym o nadanie statusu uchodźcy, zgodnie z brzmieniem art. 61 tejże ustawy. Ustawa ta jednocześnie reguluje kwestie udzielania pomocy socjalnej, medycznej lub prawnej cudzoziemcowi starającemu się o nadanie statusu uchodźcy. Zważyć należy, iż ustawa ta odnosi się wyłącznie do cudzoziemców, w tym małoletnich, którzy nie zamierzają wracać do kraju swego pochodzenia czy zamieszkania i którzy podjęli próbę legalizacji swojego pobytu w Polsce, chcąc uzyskać status uchodźcy. Zgodnie z tą ustawą tryb udzielania pomocy cudzoziemcom ma charakter administracyjny, zatem działania sądu opiekuńczego w tym zakresie są ograniczone do wspomnianego art. 61. Szczegółowy tryb postępowania z małoletnimi cudzoziemcami jest uregulowany w rozdziale 4, pod tytułem „postępowanie z udziałem małoletnich bez opieki i cudzoziemców, których stan psychofizyczny stwarza domniemanie, że byli poddani przemocy albo są niepełnosprawni”, w art. od 61 do art.69. Brzmienie tych przepisów wskazuje, iż istotną rolę w takim postępowaniu będzie odgrywał kurator ustanowiony do reprezentowania małoletniego cudzoziemca, pozbawionego opieki.

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja z małoletnimi ofiarami handlu ludźmi, którym nie przysługuje ochrona, wynikająca z uzyskania statusu uchodźcy lub też nie starają się o uzyskanie takowej ochrony.

W takiej sytuacji, iż legalność pobytu na terenie Polski jest uzależniona od częściowo od decyzji wydanych przez Sąd opiekuńczy. Przede wszystkim zadaniem Sądu opiekuńczego będzie uregulowanie sytuacji prawnej osób małoletnich w zakresie władzy rodzicielskiej ich rodziców. W przypadku, gdy w toku przeprowadzanego postępowania Sąd opiekuńczy dojdzie do wniosku, iż sytuacja w jakiej znalazło się dziecko, wynika z zaniedbań lub nadużyć po stronie jego rodziców, konieczne będzie wydanie postanowienia o wszczęciu

⁴⁷ Dz. U. z 2006 roku, Nr 234, poz. 1695.

postępowania o ograniczeniu, pozbawieniu lub zawieszeniu władzy rodzicielskiej. Merytoryczne rozstrzygnięcie tej kwestii, będzie skutkowało wydaniem decyzji z zakresie zapewnienia odpowiedniej opieki dziecku. Małoletni cudzoziemiec, wówczas już na mocy postanowienia końcowego, będzie mógł być umieszczony w właściwej placówce opiekuńczo-wychowawczej, rodzinnym domu dziecka lub w rodzinie zastępczej. W toku takiego postępowania może pojawić się kwestia potwierdzenia tożsamości osoby małoletniej i uzyskania informacji o jego rodzicach i ich miejscu zamieszkania. Pomocne w tym zakresie mogą być informacje uzyskane z właściwej placówki dyplomatycznej. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, kiedy będziemy mieli do czynienia albo z osobą małoletnią, ofiarą handlu ludźmi, będącą w wieku uniemożliwiającym porozumienie się z nią i uzyskanie stosownych informacji (kilkumiesięczne dziecko), albo też na terenie Polski brak będzie stosownej placówki dyplomatycznej pochodzenia dziecka czy też placówka taka nie będzie zainteresowana współpracą z Sądem opiekuńczym.

Drogą do uzyskania przez taką osobę małoletnią tożsamości czy też potwierdzenia tożsamości będą stosowne przepisy ustawy z dnia 29 września 1986 roku prawo o aktach stanu cywilnego.⁴⁸ W myśl art. 35 wspomnianej ustawy jeżeli akt urodzenia, małżeństwa lub zgonu został sporządzony za granicą, a uzyskanie odpisu aktu jest niemożliwe lub związane z poważnymi trudnościami, można odtworzyć jego treść na wniosek osoby zainteresowanej, organu państwowego lub z urzędu. Ponadto, art. 70 ustawy stanowi, iż jeśli urodzenie, zawarcie małżeństwa lub zgon, które nastąpiły za granicą i nie zostały zarejestrowane w zagranicznych księgach stanu cywilnego, można zarejestrować w polskich księgach stanu cywilnego. Wskazane zatem przepisy pozwalają zatem na sporządzenie dla małoletniego cudzoziemca przebywającego w Polsce aktu urodzenia, a tym samym nadanie mu tożsamości lub potwierdzenie też tożsamości. Oczywiście czynności te powinny być dokonane z poszanowaniem prawa małoletniego dziecka do zachowania jego obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych, zgodnie z prawem, w myśl art. 8 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka.

Uzyskanie przez dziecko aktu urodzenia, pozwala następnie podjąć osobom, które będą reprezentowały dziecko (kuratorowi lub opiekunowi), dalsze czynności mające na celu legalizację pobytu dziecka w Polsce oraz zapewnienia mu odpowiedniej opieki medycznej, edukacji i rozwoju. W myśl bowiem art. 21 Konwencji o prawach dziecka, dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa. Państwa-Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą. Tego rodzaju opieka może obejmować, między innymi, umieszczenie w rodzinie zastępczej, Kafala w prawie islamskim, adopcję lub – gdy jest to niezbędne – umieszczenie w odpowiedniej instytucji powołanej do opieki nad dziećmi. Przy wyborze odpowiednich rozwiązań należy w sposób właściwy uwzględnić wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej.

Należy także wskazać, iż w przypadku osoby małoletniej – ofiary handlu ludźmi, która przystąpi do programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi, zastosowanie będą miały rozwiązania przewidziane w przepisach ustawy o cudzoziemcach. W przypadku, gdy uczestnik programu przebywa na terytorium Polski bez wymaganego zezwolenia i nie decyduje się od razu na współpracę z organami ścigania, zgodnie z art. 53a ust 2 pkt 4 ustawy o cudzoziemcach, może zalegalizować swój pobyt poprzez złożenie do właściwego wojewody wniosku o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, do 3 miesięcy. Jest to tzw. „czas na zastanowienie”, w trakcie którego ofiara znajduje się pod opieką organizacji

⁴⁸ Dz.U. z 2011 roku, Nr 212, poz. 1264 (tekst jednolity).

pozarządowej, mając jednocześnie czas na podjęcie decyzji o współpracy z organami ścigania lub jej odmowie. W przypadku gdy ofiara od razu zdecyduje się na wspomnianą współpracę, lub podejmie taką decyzję w trakcie 3-miesięcznego „czasu na zastanowienie”, wówczas zgodnie z art. 53 ust. 1 pkt 15 ustawy o cudzoziemcach, może złożyć do wojewody wnioski o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, tj. na okres 6 miesięcy z możliwością przedłużenia. W takiej sytuacji ów okres 3-miesięczny lub 6-miesięczny pobytu małoletniej ofiary handlu ludźmi winien być wykorzystany przez Sąd opiekuńczy na uregulowanie jej statusu prawnego w zakresie władzy rodzicielskiej, o czym wspomniałem wcześniej.

Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi może być uruchomiony wyłącznie przez przedstawiciela organu ścigania. W przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, jeśli przedstawiciel organu ścigania uzna, że dany cudzoziemiec może być pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludźmi, wypełnia formularz zgłoszenia do programu i przesyła go do koordynatora odpowiedzialnego za realizację programu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych oraz do wiadomości do właściwych koordynatorów w Policji, Straży Granicznej

i w prokuraturze. Koordynator w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych potwierdza lub odrzuca dane zgłoszenie. Przez cały okres trwania programu cudzoziemiec znajduje się pod opieką organizacji pozarządowej realizującej program (obecnie jest to Fundacja La Strada), która w zależności od potrzeb zapewnia mu pomoc materialną, medyczną, psychologiczną i prawną.

Podsumowując niniejszą analizę, należy wskazać na złożoność problematyki w przypadku małoletnich ofiar handlu ludźmi. Ofiara handlu ludźmi w przeciwieństwie do ofiary każdego innego przestępstwa boi się zawiadomić organy ścigania o popełnieniu przestępstwa. Dzieje się tak z kilku powodów. Ofiary nielegalnie przebywają w danym państwie, często nie znają języka, obawiają się sprawców, jak również prawnych konsekwencji swojego nielegalnego pobytu, nie są zorientowane do kogo można zwrócić się o pomoc i czy pomoc zostanie im udzielona. W związku z tym, powstaje konieczność wzajemnej współpracy organów państwa w udzielaniu pomocy ofiarom handlu ludźmi. W Polsce w ostatnich latach działania w zakresie udzielenia pomocy osobom będącymi ofiarami handlu ludźmi są coraz bardziej skoordynowane. Udział w tym mają nie tylko instytucje pozarządowe, ale także instytucje państwowe, takie jak: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Komenda Główna Policji, Straż Graniczna, prokuratury i sądy. Istotnym elementem skutecznego przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi jest stworzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla ofiar handlu ludźmi. Działania Centrum obejmują zarówno identyfikację ofiar handlu ludźmi, jak i czynności związane z interwencją, poradnictwem prewencyjnym, konsultacjami dla instytucji i organizacji oraz zapewnieniem specjalistycznego schroniska dla ofiar. Za pośrednictwem Centrum można także uzyskać szereg informacji dotyczących postępowania w przypadku zidentyfikowania ofiary handlu ludźmi, w tym ofiary małoletniej. Wszystkie działania pozwalają w sposób coraz bardziej skuteczny i zorganizowany udzielić niezbędnej pomocy osobie będącej ofiarą handlu ludźmi.

Paulina Ożarowska
Koordinator Mazowieckiego Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi
Wydział Polityki Społecznej
Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego

MAZOWIECKI ZESPÓŁ DS. PRZECIWDZIAŁANIA HANDLOWI LUDŹMI – STRUKTURA I DZIAŁANIE (POWSTANIE, DZIAŁANIA I EFEKTY)

Mazowiecki Zespół ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi (MZPHL) jest pierwszym i na dzień powstania niniejszego opracowania, jedynym w Polsce wojewódzkim zespołem skierowanym na walkę z handlem ludźmi.

Jego utworzenie było wynikiem inicjatywy przedstawicieli Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji i Wydziału Polityki Społecznej Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego oraz odpowiedzią na zapisy *Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2009-2010*, przyjętego przez Radę Ministrów 5 maja 2009 r. i zapis § 22 pkt. 15 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Ze względu na pilotażowy charakter tworzonego zespołu podjęto decyzję, że powinien to być Zespół roboczy, którego celem miałyby być m.in. realna analiza problemu handlu ludźmi na terenie woj. mazowieckiego oraz wypracowanie efektywnego schematu działania skierowanego na wsparcie ofiar handlu ludźmi i walkę z handlem ludźmi. Koordynowanie przez WPS MUW pracy Zespołu pozwolić miało na stworzenie sieci współpracy pomiędzy poszczególnymi instytucjami. Jednocześnie ustalono, że przedstawiciele Departamentu Migracji MSWiA będą pełnić rolę doradców na etapie tworzenia niniejszego Zespołu, jak również na etapie jego działania. Natomiast forma działania Zespołu oraz zakres realizowanych przez niego zadań i tematyka podejmowana na poszczególnych spotkaniach ustalane są na bieżąco.

Mając powyższe na uwadze w celu stworzenia skutecznie działającego Zespołu koniecznym okazało się zaproszenie do jego prac przedstawicieli różnych typów podmiotów, w tym działających na rzecz walki z handlem ludźmi, podmiotów nastawionych na udzielanie wsparcia ofiarom handlu ludźmi oraz podmiotów wspierających pracę pracowników pomocy społecznej lub prowadzących działania zapobiegające handlowi ludźmi (w tym akcje informacyjne). Wzorując się na krajowym Zespole do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, do prac Mazowieckiego Zespołu zaproszono zarówno przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, w tym jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, przedstawicieli rządowej administracji terenowej, w tym administracji zespolonej, organów ścigania i organizacji pozarządowych.

1. Tworzenie Zespołu – wybór instytucji

Z racji pilotażowego charakteru Zespołu proces tworzenia jego składu zakładał zaproszenie do współpracy przedstawicieli podmiotów zaangażowanych w szeroko rozumianą walkę z handlem ludźmi. Podjęto decyzję, że w jego skład powinni wejść przedstawiciele zarówno administracji rządowej w terenie, jednostek samorządu terytorialnego, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, jak i organów ścigania oraz organizacji pozarządowych działających na terenie województwa mazowieckiego. Mając na uwadze fakt, że walka z handlem ludźmi powinna również objąć działania profilaktyczne, do prac Zespołu zaproszono także instytucje, które pośrednio mogą przyczynić się do walki z tym procederem, m.in. poprzez akcje profilaktyczne i akcje informacyjne wśród swoich beneficjentów.

Ponieważ prace zespołu z założenia miały mieć charakter roboczy, szczególnie istotnym wydawał się fakt uczestnictwa w spotkaniach praktyków, którzy w ramach swoich obowiązków na co dzień udzielają wsparcia ofiarom handlu ludźmi lub prowadzą dochodzenie w zakresie walki z tego typu przestępczością. Z tego względu w 2010 r. w skład Zespołu weszły następujące instytucje:

- Wydział Polityki Społecznej Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego,
- Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej,
- Biuro Polityki Społecznej m.st. Warszawy,
- Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie,
- Kuratorium Oświaty w Warszawie,
- Państwowa Inspekcja Pracy, Okręgowy Inspektorat Pracy w Warszawie,
- Komenda Główna Straży Granicznej,
- Nadwiślański Oddział Straży Granicznej,
- Wydział Kryminalny Komendy Głównej Policji⁴⁹,
- Komenda Stołeczna Policji, Wydział Prewencji oraz Wydział Kryminalny,
- Komenda Wojewódzkiego Policji z siedzibą w Radomiu Wydział Prewencji oraz Wydział Kryminalny,
- La Strada – Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu,
- Fundacja ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych,
- Fundacja Dzieci Niczyje,
- Stowarzyszenie Interwencji Prawnej,
- Międzynarodowa Organizacja do Spraw Migracji.

W na początku 2011 r. podjęto decyzję o konieczności rozszerzenia dotychczasowego składu o kolejne instytucje zaangażowane w proces walki z handlem ludźmi, w tym Prokuratury, Wojewódzkiego Urzędu Pracy oraz instytucji działających na rzecz cudzoziemców znajdujących się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Z tego względu do udziału w spotkaniach zaproszono również przedstawicieli:

⁴⁹ W 2011 r. Zadania ww. Wydziału w zakresie przeciwdziałaniu Handlowi Ludźmi przejęło Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji.

- Prokuratury Okręgowej w Warszawie,
- Wydziału Spraw Cudzoziemców Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego,
- Urzędu ds. Cudzoziemców,
- Wojewódzkiego Urzędu Pracy.

2. Forma i tematyka spotkań

Zgodnie z przyjętymi założeniami roboczy i nieformalny charakter prac Zespołu dawał możliwości szybkiego reagowania w sytuacjach kryzysowych oraz wypracowania efektywnego systemu komunikacji pomiędzy poszczególnymi podmiotami uczestniczącymi w procesie walki z handlem ludźmi na terenie woj. mazowieckiego.

Pierwsze spotkanie Zespołu, które zorganizowano w październiku 2010 r. miało charakter informacyjny i zapoznawczy. Ustalono na nim m.in., że funkcję Koordynatora Zespołu będzie pełnił pracownik Wydziału Polityki Społecznej Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego. Podjęto również wspólne ustalenie, że w celu usprawnienia prac Zespołu kontakty pomiędzy członkami będą w głównej mierze opierać się na wymianie informacji w formie telefonicznej lub elektronicznej (mailowej), co usprawni znacznie pracę.

Od początku działalności Mazowieckiego Zespołu, tj. od 2010 r. zorganizowano 5 spotkań. 1 w 2010 r., 2 w 2011 r. oraz 2 w 2012 r., z czego 3 z nich miały charakter konferencyjny, a 1 warsztatowy.

Zakres tematów poruszanych na poszczególnych spotkaniach dotyczył m.in.:

1. wymiany informacji na temat bieżących projektów lub działań realizowanych przez poszczególne instytucje, na rzecz wsparcia ofiar handlu ludźmi lub działań prewencyjnych;
2. omówienia bieżących problemów instytucji biorących udział w pracach Zespołu w procesie udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi lub ścigania przestępstw związanych z handlem ludźmi;
3. stanu przygotowania instytucji z terenu woj. mazowieckiego do Euro 2012, w kontekście zagrożenia zwiększenia liczby przestępstw handlem ludźmi;
4. podejmowania działań w celu wypracowania sprawnej współpracy międzyinstytucjonalnej.

Na przełomie 2011 i 2012 roku miały również miejsce 3 nieformalne spotkania przedstawicieli Wydziału Polityki Społecznej MUW, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Fundacji La Strada. Ich celem było omówienie obowiązujących przepisów prawnych związanych z możliwym do udzielenia wsparciem ofiarom handlu ludźmi, zgodnie z obowiązującymi zapisami w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. W trakcie spotkań omówiono rodzaj należnego wsparcia z uwzględnieniem poszczególnych grup beneficjentów (obywateli RP, obywateli państwa UE, obywateli państwa trzecich) i potencjalnych form pomocy (schronienie, wyżywienie, opieka medyczna, zasiłki), należnych w przypadku każdej z ww. grup.

Niezwykle istotnym dla wszystkich członków Zespołu okazało się zorganizowanie jednego spotkania warsztatowego, na którym prześledzono całkowity proces związany z objęciem wsparciem ofiary handlu ludźmi od identyfikacji, poprzez diagnozę jej potrzeb,

kończąc na udzieleniu wsparcia zgodnego z przepisami prawa. Na warsztacie analizowano poszczególne etapy działań niezbędnych do podjęcia wraz z omówieniem procedur działających w poszczególnych instytucjach. Spotkanie to unaoczniało potencjalne problemy, jakie mogą się pojawić we współpracy z ofiarami handlu ludźmi w zależności od kraju jej pochodzenia, wieku i stanu fizycznego. W trakcie wspólnej pracy nad trzema skrajnie różnymi przypadkami starano się wypracować najefektywniejsze rozwiązanie, swoistą „ścieżkę pracy” z ofiarą. Jednocześnie wspólna dyskusja pozwoliła zapoznać się z przepisami prawa, w obrębie których działają poszczególni członkowie zespołu oraz ewentualnymi kwestiami wymagającymi dopracowania.

3. Pozytywne efekty działalności Mazowieckiego Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi

Utworzenie Mazowieckiego Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi już w pierwszych miesiącach przyniosło wiele pozytywnych rezultatów, a w kolejnych ich liczba stopniowo wzrastała.

Za niewątpliwy sukces funkcjonowania Zespołu można uznać:

- usprawnienie współpracy pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w procesie wsparcia ofiar handlu ludźmi i ścigania przestępstw związanych z handlem ludźmi;
- szybszą reakcję w sytuacjach niestandardowych poprzez bezpośrednie zasygnalizowanie pojawiającego się problemu instytucjom wspierającym;
- podejmowanie przez różne instytucje wspólnych działań, w tym kampanii promocyjnych, konferencji, skierowanych na przeciwdziałanie handlowi ludźmi;
- analizę przepisów prawnych i możliwości usprawnienia współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami biorącymi udział w procesie udzielania wsparcia ofiar handlu ludźmi;
- wymianę informacji pomiędzy członkami Zespołu na temat realizowanych projektów związanych z walką z handlem ludźmi;
- szerzenie wiedzy poprzez działania informacyjne i kampanie społeczne na temat handlu ludźmi i zagrożeń, jakie mogą towarzyszyć m.in. podejmowaniu nielegalnej pracy w społeczeństwie;
- analiza zjawiska handlu ludźmi na terenie województwa, w tym poprzez opracowywanie wspólnych analiz i raportów.

Niepodważalnym sukcesem Zespołu jest usprawnienie współpracy pomiędzy podmiotami biorącymi udział w całym procesie walki z handlem ludźmi. Przedstawiciele poszczególnych podmiotów mają bowiem wiedzę z kim, personalnie, mogą się kontaktować w przypadkach niestandardowych lub problemowych.

Dokładna analiza zasad działania poszczególnych podmiotów i przepisów obowiązujących poszczególne instytucje biorące udział w procesie identyfikacji ofiary i udzielenia jej wsparcia, w tym poprzez zapewnienie schronienia, daje możliwość szybszej reakcji na pojawiające się problemy i wypracowanie najlepszego z możliwych rozwiązania. Stworzenie swoistej „platformy dialogu” pomiędzy przedstawicielami sektora pozarządowego i administracji publicznej pozwoliło na zapoznanie się z problemami i możliwościami stojącymi przed każdą ze stron. Jednocześnie bezpośredni kontakt z innymi praktykami działającymi z zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi oraz omówienie

realnych sytuacji, z jakimi w ramach wykonywania pracy zawodowej przyszło im się spotkać, pozwoliło pozostałym członkom Zespołu na zwrócenie uwagi na szeroki zakres przestępstw uznawanych za handel ludźmi.

Utworzenie Mazowieckiego Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi było również doskonałą okazją do wymiany informacji na temat analiz i opracowań poświęconych tematyce handlu ludźmi tworzonych przez poszczególne instytucje biorące udział w pracach Zespołu. Członkowie Zespołu mieli możliwość zaprezentowania wyników badań prowadzonych przez swoje instytucje oraz wspólnej dyskusji nad koniecznymi do realizacji zadaniami. Tematyka handlu ludźmi wymaga bowiem ciągłego poszerzania wiedzy z zakresu metod stosowanych przez przestępców, zarówno w grupie specjalistów zwalczających ten proceder, jak i propagowanie ww. wiedzy w społeczeństwie.

Na stronach internetowych poszczególnych podmiotów utworzono specjalne zakładki i informacje na temat obowiązujących przepisów prawnych związanych z handlem ludźmi oraz wskazówki dotyczące podmiotów udzielających pomocy ofiarom. Utworzenie ww. informacji jest również formą działań z zakresu profilaktyki, których zadaniem jest unaocznienie zagadnienia, jakim jest „współczesne niewolnictwo” oraz jego form.

Zaproszenie do Zespołu przedstawicieli instytucji, których codzienne zdania nie są związane z udzielaniem wsparcia ofiarom lub walką z przestępczością, zaowocowało zwróceniem uwagi na konieczność prowadzenia kampanii informacyjnych dotyczących procederów handlu ludźmi wśród społeczeństwa. Podmioty takie jak Kuratorium Oświaty, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej lub Wojewódzki Urząd Pracy nadzorują pracę podmiotów, które bezpośrednio współpracują z potencjalnymi ofiarami handlarzy. Podejmowane przez nich działania przyczyniły się do promowania wśród potencjalnych ofiar wiedzy na temat współczesnych form niewolnictwa, handlu ludźmi i sytuacji potencjalnie sprzyjających występowaniu ww. przestępstw. Zorganizowano m.in. konferencję skierowaną do nauczycieli i psychologów pracujących w szkołach i z młodzieżą, pt. „Handel dziećmi w Polsce – ochrona i wsparcie małoletnich ofiar”. Natomiast Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej m.in. zorganizowało szkolenie dla pracowników pomocy społecznej z zakresu wsparcia ofiar.

Spotkania Zespołu składającego się z przedstawicieli różnych instytucji działających na terenie województwa mazowieckiego zainspirowały do stworzenia wspólnej analizy działań związanych z przeciwdziałaniem handlowi ludźmi, podejmowanych przez ww. podmioty na terenie Mazowsza. Owocem ww. prac jest „**Diagnoza działań w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi na terenie woj. mazowieckiego w 2010 r.**”. Ujęto w niej zarówno krótką charakterystykę i specyfikę województwa mazowieckiego, dane statystyczne obrazujące liczbę wykrytych przestępstw i ofiar handlu ludźmi z terenu woj. mazowieckiego w 2010 r., jak również zakres i formę wsparcia oferowanego przez poszczególne instytucje. Wśród informacji nie zabrakło danych dotyczących działań profilaktycznych prowadzonych na terenie woj. mazowieckiego. Przedstawiono również współpracę poszczególnych instytucji z podmiotami zewnętrznymi zarówno na szczeblu lokalnym, krajowym, jak i międzynarodowym. Z przekazanych informacji wynika, że znaczna część instytucji biorących udział w pracach Zespołu podejmowała współpracę na różnych szczeblach z zewnętrznymi podmiotami, często z instytucjami, które również uczestniczą w pracach MZPHL. Ww. diagnoza jest dostępna na stronie internetowej Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego.

Mając na uwadze potrzebę zapewnienia ofiarom handlu ludźmi wsparcia również w formie schronienia, Wydział Polityki Społecznej MUW przeprowadził ankietę dotyczącą przystosowania Ośrodków Interwencji Kryzysowej z terenu Mazowsza do pracy z ofiarami

handlu. Wyniki ww. ankiety zostały zaprezentowane w opracowaniu pt. „*Przygotowanie Ośrodków Interwencji Kryzysowej z terenu woj. mazowieckiego do wsparcia ofiar handlu ludźmi*”, które jest dostępne na stronie internetowej MUW. Na podstawie danych przekazanych przez poszczególne podmioty stwierdzono, że jedynie część z nich posiada doświadczenie w zakresie udzielania wsparcia ofiarom handlu ludźmi. Co ważniejsze, część kierowników ww. placówek stoi na stanowisku, że ich placówki nie są przystosowane do udzielania wsparcia ww. beneficjentom. W ich ocenie kadra pracownicza zatrudniona w placówce nie dysponuje wiedzą niezbędną do skutecznego udzielenia pomocy ofiarom handlu. Podkreślano również brak specjalistycznego wyposażenia placówek w zabezpieczenia, niezwykle istotne w przypadku podmiotów udzielających schronienia ofiarom handlu ludźmi.

Przeprowadzona ankieta unaoczniała realny problem związany z zapewnieniem schronienia niektórym grupom ofiar. O ile w przypadku kobiet i małoletnich ofiar handlu ludźmi baza noclegowa wydaje się być wystarczająca, problemem może okazać się zapewnienie schronienia mężczyznom, w tym szczególnie osobom niepełnosprawnym. Część ośrodków nie jest bowiem przystosowana do potrzeb ww. osób (brak windy, niedostosowane łazienki).

Jako kolejny potencjalny problem w procesie wsparcia ofiar wskazano możliwość wystąpienia problemów komunikacyjnych w przypadku obcokrajowców, zidentyfikowanych jako ofiary handlu ludźmi. Nie wszystkie ośrodki dysponują kadrami posługującą się w sposób wystarczający językami obcymi. Niekiedy ofiary posługują się jedynie swoim ojczystym językiem, który nie jest w Polsce językiem powszechnie znanym. Natomiast przyjęcie do placówki zazwyczaj jest poprzedzone koniecznością przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, co w przypadku problemów komunikacyjnych jest niemożliwe.

Najważniejsze zdiagnozowane problemy w zakresie handlu ludźmi

Na podstawie niemal 2-letniego działania Zespołu, spotkań oraz informacji uzyskanych od poszczególnych podmiotów można stworzyć listę najważniejszych problemów pojawiających się w procesie udzielania wsparcia ofiarom handlu ludźmi.

Niejednoznaczne przepisy prawne i działanie na podstawie wielu ustaw może być realnym problemem w zakresie udzielania efektywnego wsparcia ofiarom handlu ludźmi. Obecnie jest ono uzależnione od potrzeb, ale również od kraju pochodzenia ww. beneficjentów. Zakres należnego wsparcia, określony w ustawie o pomocy społecznej, która była konstruowana w głównej mierze z myślą o obywatelach Rzeczypospolitej Polskiej nie uwzględnia realnych potrzeb obcokrajowców, którzy również mogą być ofiarami handlu ludźmi. Coraz częściej jednak Polska jest krajem przeznaczenia dla ofiar handlu ludźmi, z tego względu liczba obcokrajowców, którym należy udzielić pomocy może w kolejnych latach wzrastać. W przypadku ofiar wymagających hospitalizacji pojawia się realny problem związany z finansowaniem kosztów leczenia ww. beneficjentów, którzy nie posiadają lub nie są w stanie przedstawić stosowanego ubezpieczenia zdrowotnego. Również przepisy prawne dotyczące źródła finansowania świadczeń z pomocy społecznej należnych ofiarom handlu ludźmi mogą nastroczać problemów pracownikom pomocy społecznej. Ich finansowanie również uzależnione jest od kraju pochodzenia. W przypadkach finansowania wsparcia z rezerwy celowej budżetu państwa (świadczenia przysługujące beneficjentom wykazanym w art. 5a ustawy o pomocy społecznej) procedura przekazywania środków obejmuje kilka instytucji, co znacząco wydłuża cały proces. Natomiast traumatyczne doświadczenia, jakich

doświadczyły ofiary handlu ludźmi wymaga często udzielenia szeroko rozumianej pomocy, w tym finansowej, już w pierwszych godzinach od zgłoszenia.

Obecnie Polska na mapie przestępczości powiązanej z handlem ludźmi jest oznaczona zarówno jako kraj pochodzenia ofiar, tranzytowy, jak i kraj przeznaczenia. Coraz więcej będzie więc przypadków, w których służby będą zmuszone do udzielenia nagłej pomocy ofiarom pochodzącym zarówno z innych krajów Unii Europejskiej, jak i obywatelom krajów państw trzecich. Doświadczenie pokazuje, że w przypadkach pracy z obcokrajowcami największy problem może stanowić utrudniona komunikacja. Problemy językowe, brak zapisów pozwalających na sfinansowanie kosztów tłumaczy, nastrożają realnych problemów w procesie udzielania wsparcia ofiarom.

Warto również zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię. Często możliwość udzielenia wsparcia wiąże się z koniecznością przeprowadzania wywiadu środowiskowego. Jednak w przypadku, gdy ofiara jest zobligowana do wielokrotnego opisywania sytuacji, w której się znalazła przedstawicielom różnych instytucji (na Policji, w Ośrodku Interwencji Kryzysowej, Ośrodku Pomocy Społecznej), może to powodować kolejne przeżycia traumatyczne. Również sam proces identyfikacji ofiary jest czasochłonny. Ofiara musi nauczyć się „opowiadać” o traumatycznych doświadczeniach, jakich doświadczyła, zaufać funkcjonariuszowi i pracownikowi socjalnemu oraz często zdać sobie sprawę, iż była ofiarą handlu ludźmi.

Należy również podkreślić, że z racji charakteru przestępstw, do których należy zaliczyć handel ludźmi, ofiary powinny znajdować się pod szczególną ochroną. Istnieje bowiem realne zagrożenie, że osoby zajmujące się procederem handlu ludźmi będą się starały odszukać ww. ofiarę. Dlatego tak niezwykle istotnym jest zapewnienie nie tylko odpowiednio zabezpieczonego miejsca schronienia, ale również zapewnienie poufności zeznań przez pracowników biorących udział w procesie wsparcia.

I na koniec warto wspomnieć, że dla znacznej części społeczeństwa handel ludźmi jest zjawiskiem niezwykle odległym. W trakcie spotkań Zespołu poszczególne instytucje podkreślały, iż większość ofiar nie zadawało sobie sprawy, iż poprzez swoje nieostrożne zachowanie mogą stać się „żywym towarem”. To pokazuje, jak niezwykle ważnym jest prowadzenie uświadamiających akcji społecznych i informacyjnych w społeczeństwie. Dlatego wszelkie inicjatywy zmierzające od szerzenia wiedzy z zakresu sposobów werbowania ofiar, wykorzystywania ich oraz metod zastraszania stosowanych przez oprawców powinny być wspierane. Ważne jest uświadomienie ludzi, że ofiarą handlu ludźmi może być każdy, a sam proceder wycisku ma wiele wymiarów (od przetrzymywania i zmuszania do pracy, wykorzystywania seksualnego, poprzez handel dziećmi, jak również handel narządami). Niewiedza może być łatwo wykorzystana przez przestępców, zwłaszcza w okresie kryzysu i recesji.

Kamila Zieleniak-Makowska*

oprac.

Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi MSW**

ANALIZA ZASAD UDZIELANIA SCHRONIENIA OFIAROM HANDLU LUDŹMI W DOŚWIADCZENIU WYBRANYCH ORGANIZACJI - STANDARDY BEZPIECZNEJ PLACÓWKI

1. Wstęp

Handel ludźmi jest zbrodnią nierzadko popełnianą przez zorganizowane grupy przestępcze dopuszczające się brutalnej przemocy wobec swoich ofiar. W związku z tym, zasady postępowania z ofiarami handlu ludźmi powinny być bardziej restrykcyjne, szczególnie pod kątem zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony, niż w przypadku ofiar innych przestępstw, np. przemocy domowej. Zapewnienie bezpiecznego schronienia jest w tym momencie warunkiem podstawowym skutecznej ochrony i wsparcia tych ofiar.

Charakterystyczne dla ofiar handlu ludźmi jest poczucie wszechogarniającego niebezpieczeństwa ze strony sprawców, zwłaszcza w przypadku ofiar cudzoziemskich nieznających polskich realiów i możliwości szukania wsparcia wśród organów i instytucji. Jest to jedna z metod sprawowania kontroli handlarzy nad pokrzywdzonymi. W efekcie, jeszcze przez długi czas po uwolnieniu ofiary są psychicznie zniewolone przez swoich sprawców, wszędzie widzą ich twarze, a przez to nigdzie nie czują się bezpiecznie. Stąd proces powrotu do równowagi psychicznej po traumatycznych doświadczeniach może odbywać się tylko w specjalistycznych placówkach pod opieką wykwalifikowanego personelu.

Prawo ofiar handlu ludźmi do bezpiecznego schronienia reguluje szereg aktów prawnych zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym. Dokumenty te stanowiąc podstawy prawne jedynie obligują państwo do zagwarantowania przedmiotowego prawa, nie narzucając w żaden sposób metody czy środków, jakie państwo powinno w tym celu przedsięwziąć. W efekcie polskie ustawodawstwo przewidując udzielanie bezpiecznego schronienia ofiarom handlu ludźmi jedynie prawnie zapewnia o jego świadczeniu. Nie opisuje natomiast szczegółowo zasad ani standardów, jakie powinny być przestrzegane w tego typu przypadkach. W efekcie podmioty zdolne i uprawnione do udzielania tego typu pomocy, w przypadku ofiar handlu ludźmi napotykać na szereg niejasności związanych z procedurami zarówno administracyjnymi, jak i stanowiącymi o jakości udzielanej pomocy.

* Autorka jest byłym pracownikiem Fundacji La Strada; obecnie jest zatrudniona jako pracownik ośrodka pomocy społecznej dzielnicy Wola w Warszawie.

** Niniejsza analiza została przygotowana w 2012 r. na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Opracowanie zostało poddane późniejszej redakcji względu na poufność niektórych danych. Pełny tekst opracowania jest dostępny dla profesjonalistów po uprzednim kontakcie z Zespołem do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi MSW.

Ustanowienie standardów bezpiecznej placówki jest wskazane nie tylko ze względu na bezpieczeństwo ofiar, ale i konieczność dostosowania placówek publicznych do udzielania pomocy o wysokim stopniu profesjonalizmu oraz ochrony personelu przed potencjalnym zagrożeniem ze strony sprawców. Działanie schronisk według sprawdzonych dobrych praktyk może przyczynić się do skutecznego udzielania schronienia, a w konsekwencji do większej gotowości współpracy osób pokrzywdzonych z organami zwalczającymi przestępstwo handlu ludźmi. Pozwoli to także na skuteczniejsze przestrzeganie praw ofiar.

W związku z tym zagadnienie dotyczące zasad udzielania schronienia ofiarom handlu ludźmi zostało wpisane w ramy *Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012* (cz. III. „Wsparcie i ochrona ofiar”, zadanie nr 10 „Ustanowienie standardów bezpiecznej placówki, w której mogą być umieszczane ofiary handlu ludźmi”).

Niniejsze opracowanie jest bezpośrednim rezultatem wykonania powyższego zadania i powstało na zlecenie Ministra SWiA w ramach realizacji *Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi w latach 2011 - 2012*. Jego celem jest przeanalizowanie dobrych praktyk w zakresie zapewniania ochrony ofiarom handlu ludźmi oraz zaproponowanie standardów, jakie powinny być spełnione w zakresie przyjęcia i pobytu ofiar handlu ludźmi w polskich placówkach udzielających pomocy osobom pokrzywdzonym.

W analizie opisano polską praktykę udzielania schronienia ofiarom handlu ludźmi. W celu zdobycia i systematyzacji wiedzy o niej zrealizowano badanie polegające na przeprowadzeniu wywiadów oraz kwestionariusza w wersji elektronicznej z przedstawicielami organizacji i instytucji doświadczonych w udzielaniu schronienia tej kategorii ofiar.

W Polsce wiodącym podmiotem w tym zakresie pozostaje Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne. Ofiary są umieszczane zarówno w schronisku bezpośrednio prowadzonym w ramach KCIK, jak również w placówkach publicznego systemu pomocy społecznej lub w schroniskach tworzonych i prowadzonych przez organizacje pozarządowe albo wyznaniowe. Wartym podkreślenia jest fakt, iż w Polsce wciąż funkcjonuje bardzo mało podmiotów dedykowanych ofiarom handlu ludźmi. Obecnie jest to schronisko prowadzone w ramach KCIK oraz schronisko Stowarzyszenia PoMOC dla Kobiet i Dzieci im. Marii Niepokalanej w Katowicach.

W niniejszym opracowaniu używa się terminu „ofiara” na określenie osób pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi. Termin ten, chociaż często jest poddawany krytyce jako określenie pejoratywne i stygmatyzujące osoby pokrzywdzone, pozostaje wciąż głównym terminem figurującym w większości dokumentów, w tym dokumentów prawnych dotyczących handlu ludźmi. Stąd mając na uwadze cel i zakres tematyczny niniejszego opracowania oraz przede wszystkim chęć podkreślenia prawa do ochrony i wsparcia osób pokrzywdzonych przestępstwem w kontekście praw człowieka, termin „ofiara” pozostał określającym główny podmiot analizy.

2. Prawo do bezpiecznego schronienia – źródła prawa

Zapewnienie ofiarom handlu ludźmi bezpiecznego schronienia w Polsce wynika z zaleceń i przepisów międzynarodowych. Podstawowe dokumenty dotyczące praw człowieka zakazywały handlu ludźmi i niewolnictwa (m.in. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 1948 r., Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.). Pierwsza konwencja stanowiona przez Organizację Narodów Zjednoczonych poświęcona zwalczaniu handlu ludźmi nie precyzowała praw ofiar (Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki z 1952 r.).

Dopiero tzw. „Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi”, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 2000 r. (tzw. Protokół z Palermo), a szczególnie Konwencja Rady Europy z 2005 r. wyznaczały konkretne kierunki pomocy ofiarom handlu ludźmi.

Akty prawa o charakterze międzynarodowym

Bezpieczne schronienie dla ofiar handlu ludźmi jest jednym z podstawowych elementów, jakie powinien zawierać system skutecznego wsparcia. Prawa ofiar handlu ludźmi sformułowano stosunkowo późno. Dopiero w „*Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi*”⁵⁰, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r. pojawia się prawo do zakwaterowania. W rozdziale drugim Protokołu, dotyczącym pomocy i ochrony ofiar handlu ludźmi, w artykule 6 ustęp 3, jest mowa o zobowiązaniach państwa w tej kwestii:

„(...) Każde Państwo Strona rozważy zastosowanie środków mających na celu odzyskanie przez ofiary handlu ludźmi fizycznej, psychicznej i społecznej równowagi, także, jeśli zajdzie taka potrzeba, we współpracy z organizacjami pozarządowymi, innymi stosownymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego,

w szczególności zaś zapewnienie:

a) **odpowiedniego zakwaterowania (...)**”.

Kolejnym dokumentem poruszającym kwestię schronienia jest *Dyrektywa Rady 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 roku*⁵¹ w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, a którzy współpracują z właściwymi organami. W artykule 7 państwa członkowskie zostały zobowiązane do zapewnienia „(..) zainteresowanym obywatelom państw trzecich, niemającym dostatecznych środków finansowych, przyznanie standardu życia mogącego zapewnić im utrzymanie i dostęp do leczenia w nagłych wypadkach”. Oznacza to, że zarówno osobom posiadającym dokument, jak i tym, którym ma być on dopiero wydany powinno się zapewnić utrzymanie. Dyrektywa nie precyzuje formy, w jakiej ma się odbywać zapewnienie ofiarom utrzymania.

Dopiero „*Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 r.*”⁵² stanowiła pierwszy europejski akt prawa, koncentrujący się na ochronie ofiar handlu ludźmi i zapewnieniu ich praw w sposób kompleksowy. Stworzyła mechanizm reagowania na zjawisko handlu ludźmi, uwzględniając wiele aspektów zjawiska poczynając od wykrywania go, karania sprawców oraz ochrony i pomocy ofiarom. Dodatkowo przewidywała niezależny mechanizm w postaci Grupy Ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi monitorujący realizację przez państwa obowiązków wynikających z Konwencji.

Konwencja Rady Europy bardzo precyzyjnie określa zakres praw przysługujących ofierze handlu ludźmi. Dokument ten zobowiązuje państwa strony do zapewnienia konkretnego minimum działań w zakresie pomocy ofiarom, w tym odpowiedniego

⁵⁰ Dz. U. 2005 nr 18 poz. 160.

⁵¹ Dz. U. UE L 261 z 6 sierpnia 2004 r.

⁵² Dz. U. 2009 nr 20 poz. 107.

i bezpiecznego zakwaterowania. W artykule 12, ustęp 1 punkt a zapisano: „Każda Strona podejmie takie ustawodawcze lub inne działania, jakie mogą być konieczne w celu pomocy ofiarom w odzyskaniu równowagi fizycznej, psychicznej i społecznej. Pomoc ta obejmie, co najmniej: warunki życia zapewniające egzystencję, poprzez takie środki, jak: **odpowiednie i bezpieczne zakwaterowanie**, pomoc psychologiczna i materialna (...)”.

Dodatkowo w ustępie 2 tegoż artykułu znalazło się podkreślenie wagi potrzeb bezpieczeństwa ofiar: „Każda Strona w sposób należyty weźmie pod uwagę potrzeby bezpieczeństwa i ochrony ofiar”. Ponadto, pomoc udzielana ofiarom, w tym schronienie, nie może być uzależniana od jej zgody na występowanie w charakterze świadka (ust.6). Konwencja wskazuje na konieczność uwzględniania w świadczeniach na rzecz ofiar specjalnych potrzeb osób szczególnie narażonych, m.in. pod względem zakwaterowania (ust.7).

Na mocy „Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW”⁵³ państwa Unii Europejskiej zostały zobowiązane do zapewnienia bezpiecznego schronienia. W artykule 11 ust. 5. wsparcie ofiar udzielane jest „(...) na podstawie świadomej i dobrowolnej zgody wyrażonej przez ofiarę (...)”, obejmującej w szczególności „(...) zapewnienie standardu życia gwarantującego ofierze środki utrzymania, w formie **odpowiedniego i bezpiecznego zakwaterowania** i pomocy materialnej, jak również potrzebnej opieki medycznej, w tym pomocy psychologicznej, doradztwa i informacji, a w odpowiednich przypadkach – także usług tłumaczy”.

Wymienione dokumenty prawa międzynarodowego zostały przez Polskę przyjęte i ratyfikowane. Oznacza to, że państwo polskie zobowiązane jest do takich działań, aby w rezultacie zapewnić bezpieczne schronienie ofiarom handlu ludźmi. Także tym ofiarom, które nie decydują się występować w charakterze świadka. Ponadto wszelkie działania podejmowane w tym względzie monitorowane są przez instytucje międzynarodowe.

Prawo krajowe

W polskim ustawodawstwie prawo ofiar handlu ludźmi do schronienia pojawia się wprost tylko w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Ustawa o pomocy społecznej⁵⁴ w art. 7 określa powody udzielania świadczeń społecznych. Jednym z nich jest potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi (art. 7 pkt. 7a). Katalog świadczeń pomocy społecznej w odniesieniu do obywateli polskich określony został w art. 36 ustawy. Jednym ze świadczeń jest udzielenie schronienia (ust. 2 pkt i).

W art. 5 a ustawodawca sformułował natomiast prawa cudzoziemców, którzy legalizują swój pobyt na terytorium RP jako ofiary handlu ludźmi: „Prawo do świadczeń w formie interwencji kryzysowej, **schronienia**, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego przysługuje cudzoziemcom, o których mowa w art. 53 ust. 1 pkt 15 oraz art. 53a ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach”⁵⁵.

Oznacza to, że cudzoziemiec przebywający na terytorium Polski, który podjął współpracę z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi oraz zerwał kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie czynów

⁵³ Dz. U. UE L 101 z 5 kwietnia 2011 r.

⁵⁴ Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593.

⁵⁵ Dz. U. 2011 Nr 264 poz. 1573.

zabronionych związanych z handlem ludźmi ma prawo do tego rodzaju świadczenia. Ponadto możliwe jest, aby cudzoziemiec skorzystał z prawa do schronienia, jeśli zdaniem organu ścigania najprawdopodobniej jest ofiarą handlu ludźmi, ale nie podjął jeszcze decyzji o współpracy w ramach prowadzonego postępowania. Przepis ten pozwala udzielać pomocy osobom w ramach tzw. czasu na zastanowienie, przysługującemu każdemu cudzoziemcowi zidentyfikowanemu jako ofiara handlu ludźmi.

Zarówno gmina, jak i powiat może udzielać pomocy cudzoziemskim ofiarom handlu ludźmi w postaci schronienia (art. 18 ust. 1 pkt. 7, art. 20 ust. 1 pkt 4 ustawy o pomocy społecznej). Natomiast art. 47 ust. 3 ustawy precyzuje pomoc, która przysługuje ofiarom handlu ludźmi w ramach interwencji kryzysowej: „W ramach interwencji kryzysowej udziela się natychmiastowej specjalistycznej pomocy psychologicznej, a w zależności od potrzeb – poradnictwa socjalnego lub prawnego, w sytuacjach uzasadnionych – **schronienia do 3 miesięcy**”. Dodatkowo w art. 47 ust. 3a cudzoziemcom, o których mowa w art. 5a można udzielić schronienia na okres zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony (art. 53 i art. 53 a ustawy o cudzoziemcach).

3. Analiza praktyk udzielania schronienia w doświadczeniu organizacji i instytucji w Polsce

3.1 Metody i zakres badań

W okresie od października 2011 do lutego 2012 r. zostało zrealizowane badanie wśród polskich instytucji prowadzących schroniska pod kątem ich doświadczeń, wiedzy oraz możliwości przyjmowania i wspierania przez nie ofiar handlu ludźmi⁵⁶.

Celem badania było określenie poziomu bezpieczeństwa zapewnianego w polskich schroniskach w kontekście możliwości przyjęcia w nich ofiar handlu ludźmi i zapewnienia im pomocy według przyjętych międzynarodowych standardów.

Obecnie żaden z publicznych ośrodków nie jest instytucją wyspecjalizowaną w udzielaniu pomocy ofiarom handlu ludźmi. Stąd ważną częścią badania była analiza doświadczeń zgromadzonych przez organizacje pozarządowe bardziej doświadczone i wyspecjalizowane w tej dziedzinie niż większość ośrodków prowadzonych przez instytucje publiczne. W tym miejscu należy jednak pamiętać o zasadniczych różnicach w organizacji i funkcjonowaniu jednostek sektora pozarządowego i publicznego. Różnice te w zasadzie uniemożliwiają pełną i bezpośrednią implementację stosowanych rozwiązań. W przyjętej koncepcji przedmiotowego badania wiedza i doświadczenie organizacji pozarządowych posłużyły więc jedynie jako punkt odniesienia w ocenie możliwości i kierunku zmian koniecznych do wprowadzenia w istniejących ośrodkach publicznych.

⁵⁶ Do momentu zakończenia prac nad niniejszym opracowaniem autorka nie odnotowała publicznie dostępnych informacji na temat szczegółowego postępowania placówek pomocy społecznej czy innych podmiotów zdolnych

i uprawnionych do udzielania schronienia w przypadku identyfikacji ofiar handlu ludźmi. Stąd wyniki przeprowadzonego badania nie zostały skonfrontowane z innymi polskimi opracowaniami dotyczącymi przedmiotowej problematyki. Jedynym dostępnym źródłem danych jest raport z badania ankietowego pt. „Przygotowanie placówek wykonujących zadania z zakresu interwencji kryzysowej z terenu województwa mazowieckiego do pracy z ofiarami handlu ludźmi”. Raport został przygotowany przez Mazowiecki Urząd Wojewódzki we wrześniu 2011 r. Brak jest w nim jednak jasnej informacji, jaka część badanych placówek posiadała faktyczne doświadczenie w udzielaniu pomocy ofiarom handlu ludźmi.

3.2 Dobór placówek do badania

Niniejsze badanie składało się z dwóch części. Część pierwszą stanowiły pogłębione wywiady z przedstawicielami sześciu instytucji, część druga zaś opierała się na badaniu informacji z kwestionariuszy wypełnionych przez wybrane jednostki.

Do części pierwszej badania wytypowano 6 podmiotów, 5 z nich ze względu na posiadane doświadczenie w pracy z ofiarami handlu ludźmi, a jeden z uwagi na bogatą praktykę w pracy z cudzoziemcami. W tej grupie znalazły się więc dwie organizacje pozarządowe:

La Strada Fundacja przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu w Warszawie oraz Stowarzyszenie Po MOC dla Kobiet i Dzieci im. Marii Niepokalanej w Katowicach, ośrodki dla ofiar przemocy, a także jeden ośrodek dla uchodźców.

W ramach drugiej części badania opracowano kwestionariusz, który wysłano do dwunastu podmiotów wytypowanych na podstawie informacji z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz wskazanych przez Fundację La Strada. W sumie, za pośrednictwem kwestionariusza przeanalizowano w tej części badania 8 ośrodków oraz wzięto pod uwagę opinię jednego ośrodka specjalistycznego.

3.3 Metoda badawcza

W badaniu wykorzystano dwie metody badawcze: wywiad pogłębiony oraz kwestionariusz. Metoda pierwsza polegała na przeprowadzeniu wywiadu w oparciu o kwestionariusz wywiadu. Narzędzie to zostało specjalnie stworzone do celów niniejszego badania. Składało się z kilku bloków tematycznych, obejmujących takie zagadnienia, jak: informacje podstawowe w zakresie struktury badanej placówki, lokalizacja i wyposażenie, procedury bezpieczeństwa, kwalifikacje i przygotowanie kadry, system referencyjny, przypadki ofiar handlu ludźmi w placówce, doświadczenie placówki w pracy z ofiarami handlu ludźmi. Większość pytań miała charakter otwarty lub półotwarty. W celu systematyzacji wiedzy część z nich posiadała kafeterię możliwych odpowiedzi.

Wywiady przeprowadzono indywidualnie z kierownikami lub zastępcami kierowników zarządzających schroniskiem. W jednym przypadku na część pytań odpowiadała psycholog wspólnie z dyrektorem OIK. Wybór kierowników na osoby udzielające wywiadu podyktowany był koniecznością uzyskania informacji nie tylko w zakresie problematyki bezpośredniego udzielania pomocy ofiarom. Kierownicy placówek byli bowiem osobami, które mogły opisać szerszy kontekst udzielania schronienia ofiarom handlu ludźmi, np. w odniesieniu do możliwości kompetencyjnych placówki, procedur prawnych czy też ewentualnych barier organizacyjnych i systemowych.

Druga metoda polegała na wypełnieniu w wersji elektronicznej zmodyfikowanego kwestionariusza wywiadu użytego w części pierwszej badania. Wypełniały go wybrane placówki publiczne lub organizacje pozarządowe, w tym realizujące zadania zlecone przez jednostki publiczne. Badanie poprzedzała rozmowa telefoniczna z osobą odpowiedzialną za placówkę, wyjaśniająca cel i zakres przedsięwzięcia.

4. Wnioski z badań

Zarówno Fundacja La Strada, jak i inne badane podmioty formułując zalecenia tworzyły je przez pryzmat własnego funkcjonowania, wskazując przede wszystkim na

konieczność poprawy istniejącego stanu rzeczy. Należy tu wspomnieć, iż wszystkie instytucje poza La Stradą oraz Stowarzyszeniem PoMOC miały z tym pewien problem. Wynikało to z faktu, że po pierwsze, zostały one powołane do udzielania pomocy różnym kategoriom osób i nie specjalizują się w udzielaniu schronienia ofiarom handlu ludźmi, po drugie zaś w porównaniu z wymienionymi organizacjami posiadają stosunkowo niewielką wiedzę z zakresu specyfiki zjawiska handlu ludźmi, a przede wszystkim niewielkie doświadczenie w pracy z tą kategorią ofiar. Jeśli już ośrodki prezentowały pewne zalecenia, to posługiwały się terminami mało precyzyjnymi, np. „ulepszenie systemu zabezpieczeń”, „odrębne procedury”, „zasady przyjmowania do placówki”. Większość nie konkretyzowała swoich propozycji. W obu częściach badania w znacznym stopniu były oparte na analizie opinii.

Charakterystyczne dla większości ośrodków było wskazywanie Fundacji La Strada jako kluczowej instytucji prowadzącej „przypadek”, wyznaczającej kierunki pracy z ofiarą oraz realizującej wszystkie działania poza udzielaniem schronienia. Ponadto ośrodki uznawały La Stradę za w pełni odpowiedzialną za ofiarę, często nie kwestionując dokonanej przez tę organizację analizy sytuacji i szacowanego ryzyka. Niektóre placówki wymagały przed przyjęciem pewnego minimum informacji o osobie pokrzywdzonej, a inne zupełnie nie widziały konieczności posiadania takiej wiedzy.

Porównując zakres działań La Strady oraz pozostałych placówek, faktycznie Fundacja prezentuje się tu nie tylko jako centrum interwencyjne, konsultacyjne i szkolące, ale też jako pewnego rodzaju „drop-in center”. La Strada diagnozuje przypadek, kieruje do właściwych służb i placówek, a następnie koordynuje udzielanym wsparciem. Pełni zatem rolę łącznika między wyspecjalizowanymi służbami stykającymi się z ofiarami. Takie zadania pełniła także przed powstaniem Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla ofiar handlu ludźmi. Świadczą o tym informacje uzyskane z badania, dotyczące przypadków ofiar kierowanych przez Fundację przed powstaniem KCIK.

Większość badanych placówek posiadała sporadyczne doświadczenie w pracy z cudzoziemskimi ofiarami handlu ludźmi. Zwłaszcza w przypadku ośrodków interwencji kryzysowej okazało się to kwestią problematyczną. Ich doświadczenie wskazuje na pojawianie się barier językowych i kulturowych oraz sporej niewiedzy na temat postępowania z cudzoziemskimi ofiarami.

Udzielanie wsparcia ofiarom handlu ludźmi w placówkach publicznych wydaje się problematyczne także ze względu na częsty brak u tych osób ubezpieczenia i środków do życia. Poza gwarantowanym noclegiem, wydatki na wyżywienie, ubranie czy leki ofiary muszą sobie same zapewnić. Skorzystanie z zasiłku w ramach pomocy społecznej to rozpoczęcie procedury, która, nawet w trybie przyspieszonym, zajmuje kilka dni. Natomiast brak ubezpieczenia, zwłaszcza w przypadku cudzożemek oznacza korzystanie wyłącznie z płatnych świadczeń zdrowotnych.

Zaskakującym rezultatem badania jest fakt, iż ofiary handlu ludźmi pojawiają się w polskich placówkach dopiero od 2006 r. Być może miało to związek z wejściem w życie przepisów dla cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi oraz wdrażaniem Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi. Program dla cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi realizowano na zlecenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji od 2006 r.⁵⁷ Natomiast w początku 2007 r. pojawiły się nowe zapisy w ustawie o pomocy społecznej

⁵⁷ W związku z podziałem MSWiA dokonany w listopadzie 2011 r., obecnie ww. zadanie publiczne jest realizowane na zlecenie Ministra Spraw Wewnętrznych.

odnoszące się do udzielania pomocy ze względu na potrzebę ochrony ofiar handlu ludźmi⁵⁸, które precyzowały zakres udzielanego przez jednostki pomocy społecznej wsparcia (m.in. w formie interwencji kryzysowej i schronienia).

W badaniu dominującą grupą pokrzywdzonych były kobiety, ofiary eksploatacji seksualnej. Może to odzwierciedlać pewną prawidłowość w Polsce postrzegania ofiar handlu ludźmi i ich identyfikacji wśród osób trudniących się prostytutką. Podobnie jak na Zachodzie ofiary handlu początkowo utożsamiano z kobietami zmuszanymi do świadczenia usług seksualnych, a dopiero w ostatnich latach ujawniono więcej ofiar innych form wykorzystania, jak zmuszanie do żebrania czy pracy przymusowej. Prawie wszystkie ośrodki nie posiadały poufnych adresów, co jest zrozumiałe z uwagi na rolę, jaką pełnią. Przeznaczone są dla mieszkańców miejscowych gmin i powiatu.

4.1 Problemy w udzielaniu schronienia ofiarom handlu ludźmi

Najczęściej wskazywane trudności w kontaktach z ofiarami handlu ludźmi to bariery kulturowe, językowe oraz obawa o bezpieczeństwo. Pracownicy ośrodków szczególnie obawiali się cudzoziemców z innych kontynentów czy wyznawców innych religii (np. muzułmańskiej). Porównując jednak samoocenę poziomu posługiwania się językami obcymi przez personel placówek wywiadowanych (w pierwszej części badania) i personel placówek badanych kwestionariuszem elektronicznym (w drugiej części badania) – w drugim przypadku personel wypada o wiele lepiej.

Kolejną trudnością jest zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom handlu ludźmi, ich współmieszkańcom oraz pracownikom ośrodka. Stąd ustanowienie procedur bezpieczeństwa zostało przedstawiane przez ośrodki jako jedna z najważniejszych kwestii w udzielaniu schronienia ofiarom handlu ludźmi.

Analizowane placówki tworzą do celów interwencji kryzysowej i świadczenia pomocy specjalistycznej. W związku z tym nie zapewniają one w żadnej mierze oferty reintegracyjnej dla ofiar handlu ludźmi. Wydaje się jednak konieczne stworzenie systemu udzielania tego rodzaju pomocy. Ośrodki interwencji kryzysowej przyjmują ofiary na czas około trzech miesięcy. Bardzo często pojawiała się opinia przedstawicieli ośrodka, iż czas pobytu bywa niewystarczający do udzielenia właściwej pomocy o charakterze interwencyjnym, nie mówiąc o reintegracji. Należałoby zapewnić tego rodzaju schronienie osobom, które potrzebują dłuższego czasu na osiągnięcie stabilizacji psychospołecznej.

4.2 Standardy bezpiecznej placówki

Na podstawie przeprowadzonej analizy działalności poszczególnych podmiotów najwięcej standardów w zakresie udzielania bezpiecznego schronienia można wyróżnić w praktyce Fundacji La Strada i Stowarzyszenia Pomoc. Część z zamieszczonych poniżej propozycji standardów jest jednak typowa wyłącznie dla kultury organizacyjnej jednostek pozarządowych. Stąd ich bezpośrednie wdrażanie może być nieco utrudnione w przypadku ośrodków publicznych.

- Wybór schronienia powinien być uzależniony od płci ofiary.

W przypadku kwaterowania kobiet, sieć ośrodków na czele ze schroniskiem La Strady wydaje się być wystarczająca. Cudzoziemki i kobiety z dziećmi mogą być kwaterowane

⁵⁸ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej (Dz. U. z 2007 r. Nr 48, poz. 320).

w większości dostępnych placówek. Umieszczanie mężczyzn w ośrodkach wspólnie z kobietami jest problematyczne. Profilowane pod kątem udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi schroniska (La Strady i Stowarzyszenia Pomoc) póki co działają wyłącznie na rzecz kobiet. Należy rozważyć utworzenie analogicznych placówek dla mężczyzn.

- Schronisko powinno być zapewnione ofiarom handlu ludźmi bez względu na ich gotowość współpracy z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Podejście takie wyraża poszanowanie autonomii, zrozumienie przeżyć i sytuacji ofiary handlu ludźmi, obawiającej się o własne bezpieczeństwo lub bezpieczeństwo najbliższych.
- Umieszczanie ofiar handlu ludźmi z ofiarami innych przestępstw jest dopuszczalne, ale wymaga dużej ostrożności.

Z uwagi na charakter doznanych urazów psychicznych obrażeń psychofizycznych oraz tempa powrotu do równowagi emocjonalnej ofiar handlu ludźmi optymalnym rozwiązaniem jest ich umieszczanie w schroniskach dedykowanych wyłącznie dla tej kategorii potrzebujących. Niemniej brak takiej możliwości również może wpłynąć korzystnie na stabilizację psychiczną ofiar. Należy wówczas organizację pobytu dostosować do potrzeb i możliwości ofiar oraz ich gotowości na integrację z innymi mieszkankami.

- Schronisko powinno gwarantować stałą obecność specjalistów. Ofiary w niedługim czasie, w którym dopuszczono się wobec niej przestępstwa lub po uwolnieniu mogą wymagać całodobowej obecności wykwalifikowanego personelu. W takich przypadkach zasadne wydaje się być ich kwaterowanie w specjalistycznych ośrodkach utrzymujących całodobowe dyżury. Dopiero w późniejszym okresie stabilizacji psychicznej można rozważać kwaterowanie ofiar w schroniskach bez nadzoru specjalistów.
- W zależności od poziomu zagrożenia ze strony sprawców ofiary powinny być kwaterowane w miejscach o utrudnionym dostępie osób postronnych. Ryzyko jest większe, kiedy ofiara zeznaje przeciwko sprawcom, lub/i przestępstwo wydarzyło się w mieście lub regionie, w którym znajduje się schronisko.
- Umieszczenie ofiary w schronisku powinno być poprzedzone pogłębionym wywiadem z ofiarą. Dzięki informacjom uzyskanym w ten sposób personel może określić poziom niebezpieczeństwa, jakie wiąże się z pobytem danej osoby w schronisku, tj.: poziom zagrożenia ze strony sprawców, stan psychiczny ofiary, który może zagrażać jej samej lub otoczeniu, wiarygodność ofiary (może być współwinna popełnienia przestępstwa w stosunku do innej ofiary handlu ludźmi) oraz możliwość infiltracji schroniska przez środowisko przestępcze. Tego rodzaju wywiad powinien być przeprowadzony przed umieszczeniem ofiary w danym schronisku.
- Nie można umieścić w schronisku osoby, która nie zerwała kontaktu ze sprawcami, jest osobą uzależnioną czynnie, zdradza objawy choroby psychicznej, nie przeprowadzono z nią wywiadu.
- Lokalizacja schroniska powinna być anonimowa.
- Schronisko powinno być monitorowane przy pomocy sprzętu audio-video, a wejście do niego zabezpieczone w sposób uniemożliwiający wtargnięcie osób nieproszonych.
- Schronisko powinno być dostępne 24 godziny na dobę.
- Regulamin schroniska powinien być zrozumiały dla ofiary. Stąd w sytuacji kwaterowania cudzoziemców powinien być on przetłumaczony na język, którym ofiara się posługuje.

- Przebywające w schronisku ofiary powinny przestrzegać regulaminu, w tym: godzin wyjść i powrotów, zakazu używania alkoholu i narkotyków, zakazu odwiedzin gości oraz nieudzielania informacji o adresie schroniska osobom postronnym.
- W trakcie przyjęcia do schroniska ofiara powinna zmienić numer prywatnego telefonu komórkowego (np. poprzez wymianę karty SIM).
- Schronisko powinno mieć ustanowione procedury reagowania w sytuacji zagrożenia. System reagowania może być oparty na: wezwaniu policji przy użyciu numeru alarmowego, zawiadomieniu pracowników agencji ochrony, telefonicznego zawiadomienia funkcjonariusza policji zajmującego się handlem ludźmi w regionie. Ustanowienie systemu reagowania może również polegać na telefonicznym podaniu umówionego hasła lokalnej jednostce policji, oznaczającego konieczność pilnej interwencji. Wskazane jest także ustanowienie bezpośredniego połączenia z konkretnym funkcjonariuszem w lokalnej jednostce policji (wyznaczanym przez osobę odpowiedzialną za jednostkę).
- W schronisku powinien być zatrudniony personel posiadający doświadczenie w zakresie udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi oraz wiedzę z zakresu zjawiska handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów prawnych, procedur postępowania z ofiarą oraz znajomości różnic kulturowych na wypadek ofiar cudzoziemskich.
- Skład personelu powinien obejmować minimalnie: psychologa/psychoterapeutę, pracownika socjalnego, pracownika z wykształceniem medycznym, prawnika.
- Personel powinien posługiwać się językami obcymi przynajmniej w stopniu komunikatywnym (zwłaszcza rosyjskim i angielskim).
- Pracownicy powinni podlegać superwizji pracy.
- Personel powinien być objęty specjalnym programem opieki medycznej i profilaktyki zakażeń (m.in. szczepienia).
- W schronisku nie angażuje się wolontariuszy.
- Bezpłatna oferta schroniska w zakresie usług interwencji kryzysowej ofiar powinna odpowiadać nie tylko na ich podstawowe potrzeby (wyżywienie, ubranie, itp.), ale i na potrzeby wynikające z ich sytuacji psychicznej, zdrowotnej, prawnej. Personel schroniska powinien towarzyszyć ofierze podczas sytuacji wyjątkowych poza schroniskiem (np. składanie zeznań).
- Mając na względzie stworzenie warunków sprzyjających stabilizacji emocjonalnej, mieszkańcy schroniska powinni mieć wypełniony czas wolny, na przykład poprzez organizowanie zajęć edukacyjnych czy rekreacyjnych.
- Schronisko powinno zapewniać ofertę w ramach reintegracji społecznej ofiar.
- Dokumentacja z danymi ofiar powinna być odpowiednio przechowywana w komputerze bez dostępu do sieci. Placówki publiczne podlegają ustawowym rygorom dotyczącym bezpieczeństwa danych osobowych, analogiczne regulacje powinny obowiązywać pozostałe instytucje, w tym organizacje pozarządowe.
- Należy rozwijać współpracę pomiędzy różnymi organizacjami i instytucjami w celu zapewnienia kompleksowego wsparcia ofiarom w ramach udzielanego schronienia. Optymalnym rozwiązaniem mogłoby być stworzenie sieci instytucji i organizacji, które

zapewniłyby kompleksową pomoc ofiarom. Pozwoliłoby to efektywne wykorzystanie potencjału wyspecjalizowanych instytucji.

- W wyjątkowych przypadkach zakwaterowanie może odbywać się w niewyspecjalizowanej placówce. Warunkiem jest wówczas prowadzenie danego przypadku przez wyspecjalizowaną organizację, a udzielane schronienia ma charakter:
 - przejściowy, tj. organizacja prowadząca dalej poszukuje bardziej adekwatnego schronienia, m.in. ze względu na konieczność wsparcia długoterminowego,
 - pracownicy placówki udzielającej schronienia są na bieżąco informowani przez organizację o sytuacji i potrzebach ofiary (m.in. o jej stanie psychicznym, ewentualnych problemach zdrowotnych, zaangażowaniu w czynności procesowe przeciwko sprawcom),
 - pracownicy ośrodka pozostają w całodobowym kontakcie z dyżurującym pracownikiem wyspecjalizowanej organizacji.

Wyłonione standardy dotyczą udzielania bezpiecznego schronienia nie tylko w kontekście kwaterowania ofiary w adekwatnym i bezpiecznym miejscu. Bezpieczne schronienie związane jest z zorganizowanym systemem przyjęcia, reagowania na sytuacje zagrożenia, zapewnieniem konkretnych usług w stosunku do ofiary, kwalifikacjami i umiejętnościami personelu.

Obecnie udzielanie schronienia ofiarom handlu ludźmi w ramach Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego pokazuje charakterystyczny model stworzony przez La Stradę. System udzielania schronienia oparty jest na systemie współpracy z instytucjami różnych sektorów, zaczerpnięty z pierwowzoru stworzonego przez Fundację La Strada. W modelu KCIK stworzonym przez La Stradę umieszczanie ofiar w różnych placówkach następuje w ramach zadania dotyczącego interwencji. Organizacja prowadząca KCIK nie może referować przypadku innym instytucjom, ponieważ instytucje publiczne nie są przygotowane do samodzielnego i pełnego przejęcia odpowiedzialności za ofiarę.

Polski system udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi oparty na koncepcji KCIK mógłby być poszerzony o zadanie dotyczące referowania ofiar do wyznaczonych placówek (kilku na początek), przeszkolonych i doświadczonych w dziedzinie udzielania schronienia. Kolejnym krokiem mogłoby być sprofilowanie kilku konkretnych placówek do samodzielnego udzielania schronienia. Rozwiązanie to pozwoliłoby na wykorzystanie istniejącej bazy ośrodków oraz potencjału personelu, który poznał specyfikę przestępstwa handlu ludźmi oraz osób nim pokrzywdzonych. Stworzona sieć schronisk pozwalałaby na umieszczanie ofiar w zależności od potrzeb w kilku regionach kraju.

Wyłonione standardy nawiązują do dobrych praktyk w udzielaniu bezpiecznego schronienia wypracowanych przez organizacje międzynarodowe i regionalne w Polsce. Odzwierciedlają zalecenia wynikające z prawa międzynarodowego obowiązującego Polskę. Niektóre z nich mogą być trudne do implementacji w warunkach polskich, ponieważ wymaga to zmiany procedur obowiązujących w instytucjach publicznych oraz zależy od działania innych zaangażowanych instytucji, takich jak policja, prokuratura, sądy czy służba zdrowia.

ZBIÓR AKTÓW PRAWA

1. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r.
2. Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 r.
3. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW.
4. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593).
5. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz. U. 2011 Nr 264 poz. 1573).
6. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2003 nr 128 poz. 1176).
7. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 6 grudnia 2011 r. w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy (Dz. U. 2011 nr 282 poz. 1654).

Katarzyna Wiśniewska*

oprac.

Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi MSW**

ANALIZA FUNKCJONUJĄCYCH WZORCÓW UDZIELANIA POMOCY I WSPARCIA OFIAROM HANDLU LUDŹMI PRZEZ JEDNOSTKI ORGANIZACYJNE POMOCY SPOŁECZNEJ

1. Wstęp

Mając na celu podniesienie standardu i intensyfikację działań służących wsparciu ofiar handlu ludźmi jako zadanie, które zostało wpisane do *Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012*, w poniższym raporcie podjęto próbę zaprezentowania funkcjonujących obecnie w kraju wzorców postępowania, w tym udzielania wsparcia i specjalistycznej pomocy ofiarom tego przestępstwa.

W raporcie wskazując osoby potrzebujące pomocy i wsparcia mamy zawsze na myśli ofiary handlu ludźmi, natomiast wymieniając placówkę myślimy o jednostce specjalistycznego całodobowego wsparcia tej ofierze.

2. Cel i ogólne założenia badania

Celem badania było opracowanie realnych wzorców, najlepszych praktyk, metod i strategii pracy z ofiarą handlu ludźmi, jakie powinny spełniać jednostki organizacyjne pomocy społecznej i organizacje pozarządowe, aby ich praca była optymalnie profesjonalna i prowadziła do wzmocnienia koordynacji krajowej pomiędzy różnymi organami odpowiedzialnymi za zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi.

Badania były przeprowadzone w placówkach mieszczących się w pięciu miastach Polski. Do badania wybrano jedynie placówki mające doświadczenie w udzielaniu pomocy i wsparcia ofiarom handlu ludźmi.

Jest to zadanie ważne, chociażby z punktu widzenia zapewnienia wysokiej jakości wsparcia tychże ofiar. W tym celu zostało zaprojektowane i przeprowadzone badanie społeczne, w którym wykorzystano następujące techniki badawcze:

- ankietę do samodzielnego wypełnienia przez pracowników 6 jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz 2 organizacji pozarządowych zajmujących się problemem handlu ludźmi,

* Autorka jest dyrektorem jednej z placówek udzielającej pomocy ofiarom handlu ludźmi.

** Niniejsza analiza została przygotowana w 2012 r. na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Opracowanie zostało poddane późniejszej redakcji względu na poufność niektórych danych. Pełny tekst opracowania jest dostępny dla profesjonalistów po uprzednim kontakcie z Zespołem do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi MSW.

- indywidualny wywiad pogłębiony (IDI – *Individual In-Depth Interviews*);
- wywiady pogłębione.

Ankieta została opracowana w czterech blokach tematycznych, której celem było zebranie informacji dotyczących: organizacji działania placówki, wsparcia i ochrony w zakresie potrzeb bytowych, wsparcia i ochrony w zakresie wspomagająco-terapeutycznym, współpracy instytucji w ramach wsparcia i ochrony ofiar. Ankieta zawierała pytania zamknięte, wielokrotnego wyboru, otwarte, tabele, linijkę (skala).

Ankietowani – pracownicy gminnych i powiatowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz organizacji pozarządowych – odpowiadali na pytania dotyczące podstaw prawnych działania placówki, źródeł finansowania, systemu ochrony ofiar funkcjonującego

w placówce, zasad przyjęcia i postępowania z ofiarą handlu ludźmi i jej identyfikacji, rodzaju udzielanej pomocy, opracowanych procedur, dni i czasu pracy oraz doświadczeń zawodowych

i przygotowania merytorycznego związanego z pracą z ofiarą handlu ludźmi. Dodatkowo pytano o współpracę instytucji w ramach wsparcia i ochrony ofiar, a także o wiedzę i zapotrzebowanie na szkolenia związane z tą tematyką. Ankietowani w pytaniach otwartych wskazywali potrzeby, jakie pozwoliłyby udoskonalić warsztat pracy, ale także trudności, jakie pojawiają się w pracy z ofiarami – obywatelami polskimi i cudzoziemcami. Wskazywali także, jakie potrzeby mają polskie i cudzoziemskie ofiary handlu ludźmi.

W czterech blokach tematycznych zadano ogółem 59 pytań. W ramach badania przekazano do wypełnienia 42 ankiety, z czego w końcowym rezultacie uzyskano wypełnione ogółem 24. Należy jednak zaznaczyć, że w otrzymanych ankietach, ankietowani nie zawsze udzielili pełnych odpowiedzi, jak też przedstawili rozbieżne dane. Trudnością w dokonaniu zbiorczej analizy jakościowej i ilościowej było uzyskanie od jednej placówki odpowiedzi na 1/3 pytań zawartych w ankiecie, również jedna jednostka organizacyjna pomocy społecznej nie podała danych liczbowych w tabeli dotyczącej liczby ofiar przyjętych do placówki w latach 2007-2011.

W przypadku jednej placówki brak było danych w tabeli dotyczącej średniego okresu pobytu ofiary w latach 2007-2011. Z przekazanych danych wynika również, że jedna jednostka udziela pomocy ofiarom handlu ludźmi, ale w przypadku pojawienia się ofiary korzystała

z pomocy placówek alternatywnych tj. bursy, hotele itp.

Ponadto w celu uzyskania szczegółowych danych jakościowych, przeprowadzono także dodatkowo cztery pogłębione wywiady indywidualne ze specjalistami pracującymi z ofiarami handlu ludźmi. Wywiad zawierał 6 pytań o charakterze otwartym.

3. Problematyka badawcza

3.1. Organizacja działania placówki

3.1.1. Organ prowadzący, źródło finansowania placówki

System pomocy ofiarom handlu ludźmi jest wpisany w ramy funkcjonowania badanych jednostek, które działają w oparciu o statut lub regulamin organizacyjny.

Placówki, w których przeprowadzono badania posiadają Statut regulujący ich zadania oraz Regulamin Organizacyjny.

W badanym przypadku, placówki finansowane były przez jednostki samorządu o zasięgu gminnym lub powiatowym, w zależności od formy udzielonej pomocy. Ponadto uzyskiwały środki finansowe pochodzące z innych źródeł, m.in. dotacji państwowych, sponsorów, środki unijne oraz środki pochodzące ze zbiorów publicznych. Organizacje pozarządowe na realizację zadania pozyskują dotacje z budżetu państwa oraz występują o środki unijne.

3.1.2. Osoby przyjmowane do placówki

Do katalogu osób przyjmowanych do placówek w badanym okresie należały w przeważającej mierze ofiary handlu ludźmi, w tym ofiary przymusowej prostytucji, ofiary przemocy, ofiary innych przestępstw (tj. kradzieży, napaści, wymuszania, gwałtów), ale też osoby niepełnosprawne. Wszystkie poddane badaniu placówki pomagają pełnoletnim kobietom oraz kobietom z dziećmi. Ofiara handlu ludźmi skierowana do placówki może przebywać w niej w ramach interwencji kryzysowej lub będąc w procesie reintegracji.

Z przeprowadzonych badań wynika, że:

interwencji kryzysowej udziela 7 z 8-miu poddanych badaniu placówek, a 4 z nich zadeklarowały pracę w procesie reintegracji,

- 3 placówki udzielały pomocy mężczyznom,
- 5 placówek pomagało cudzoziemcom, przy czym jedna z nich tylko cudzoziemskim kobietom,
- 3 placówki, małoletnim osobom, w tym jedna tylko interwencyjnie,
- pomoc psychologiczna natychmiast udzielana jest w 7-miu placówkach, a pomoc medyczną prowadzą 2 placówki,
- wszystkie placówki udzielają pomocy przedmedycznej, socjalnej, psychologicznej, natomiast niektóre z nich również dysponują opieką *case menagera* i asystenta.

Wydaje się słusznym, aby wszystkie placówki pomagające ofiarom mogły przyjmować również mężczyzn i osoby małoletnie. Tym bardziej, że coraz częściej przestępstwu handlu ludźmi ulegają także mężczyźni i dzieci.

3.1.3. Opracowane przez placówki procedury

Z przeprowadzonych badań wynika, że w badanych jednostkach organizacyjnych:

- 7 placówek ma opracowane procedury przyjmowania klientów i warunki pobytu,
- 1 placówka posiada procedurę pełnienia dyżurów przez pracowników ochrony,
- 7 placówek posiada procedurę wsparcia psychologicznego dla osób znajdujących się w sytuacji kryzysowej i ich rodzin, w tym ofiarom handlu ludźmi.

Wspomniane procedury zawierają zasady zgłoszenia, pobytu, regulamin przyjęcia do ośrodka, rodzaje i formy pomocy, obowiązującą w danej placówce dokumentację, etapy pomocy psychologicznej i terapeutycznej, zadania pracowników.

Wewnętrzne przepisy regulujące postępowanie obowiązujące w danej placówce pozwalają w sposób uporządkowany określić rodzaj czynności, zadania i obowiązki wykonywane przez pracowników placówki.

3.1.4. Zasady przyjmowania ofiar

Obowiązujące w placówce zasady przyjmowania ofiar:

- 7 placówek wskazało, że osoba przyjmowana jest bez skierowania, po osobistym zgłoszeniu lub przywiezieniu przez policję, straż graniczną, ośrodek pomocy społecznej, straż miejską lub La Stradę oraz bez znaczenia był również jej dochód,
- w 4-rech placówkach wymieniono przypadek skierowania z instytucji,
- w 3 placówkach zawsze w przypadku wolnych miejsc,
- w 5-ciu placówkach podano możliwość przyjęcia po rozmowie telefonicznej i identyfikacji ofiar.

Zadano pytanie, czy istnieją inne, poza wymienionymi, formy/zasady przyjęcia ofiary. W przypadku jednej placówki ofiara może zgłosić się przez Internet, potem pracownicy dokonują osobistej oceny ryzyka.

Na podstawie otrzymanych danych można wysnuć wniosek, że w kwestii przyjęcia i zabezpieczenia schronienia ofiary, przebadane placówki są do tego dobrze przygotowane, a większość z nich jest w stanie przyjąć ofiarę każdego dnia w tygodniu bez względu na porę.

3.2. Praktyki udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi

Ważną kwestią pomocy osobie pokrzywdzonej w wyniku przestępstwa handlu ludźmi jest założenie, aby powstały specjalne placówki dla ofiar handlu ludźmi zabezpieczające schronienie, przygotowany merytorycznie personel oraz dobre warunki sprzyjające interwencji kryzysowej i reintegracji społecznej. Optymalnie, aby cały proces pomocy i wsparcia odbywał się w jednej placówce, od początku do końca jej pobytu.

Obecnie ofiara w jednej placówce otrzymuje pomoc w formie interwencji kryzysowej, a w momencie osiągnięcia równowagi psychicznej umieszczana jest w innej placówce, w której rozpoczyna proces reintegracji. Niejednokrotnie takie działanie wynika z wewnętrznych przepisów, które ograniczają czasowo pobyt ofiary w danej placówce, ale też związany jest z ograniczeniami finansowymi. Należy też zwrócić uwagę na stan psychiczny ofiary: w każdej z placówek najczęściej podejmuje ona na nowo pracę z pracownikiem pierwszego kontaktu (*case manager*) psychologiem. Tak więc kolejny raz ofiara jest narażona na odtwarzanie traumatycznych przeżyć.

3.2.1. Zapewnienie wsparcia i ochrony w zakresie potrzeb bytowych

Z przedstawionych przez 8 placówek danych wynika:

- 3 placówki posiadają własny lub samorządowy budynek, dwie placówki zajmują lokale w budynku, jedna placówka zajmuje parter i piętro w kamienicy, dwie dzierżawi budynek.
- 6 placówek prowadzi hostel (ogółem wskazano 31 pokoi dla 95 osób),

- większość placówek znajduje się w centrum miasta/gminy i można do nich dotrzeć dogodnymi środkami transportu, m.in. autobusem, pociągiem, tramwajem, albo pieszo.

Ponadto placówki wskazały, że w zakresie potrzeb bytowych zapewniają: wspólne pomieszczenia do pobytu dziennego (6 placówek), miejsca zabaw dla dzieci (5 placówek), ogólnodostępne łazienki (6 placówek), ogólnodostępną kuchnię (6 placówek), pomieszczenia do prania i suszenia (5 placówek), pokój do spotkań ambulatoryjnych (5 placówek) oraz pokój do spotkań grupowych (5 placówek).

W miarę posiadanych możliwości finansowych 4 placówki wskazały, że zapewniają wyżywienie, odzież, obuwie, zakup leków oraz środki higieny osobistej i czystości. W przypadku 3-ech placówek są zniesione bariery architektoniczne, w tym dwie posiadają windę. Jedna placówka posiada tzw. lustro weneckie.

Reasumując, w odniesieniu do wsparcia i ochrony w zakresie potrzeb ofiar w badanych placówkach zaspakajane są najważniejsze z potrzeb, tj. bytowe oraz pełne bezpieczeństwo.

3.2.2. Zapewnienie wsparcia wspomagająco-terapeutycznego

Nie ulega wątpliwości, że pomoc ofiarom powinny zapewniać placówki posiadające już określone warunki do zaspakajania podstawowych usług w zakresie potrzeb bytowych, jak również zatrudnionych specjalistów, którzy zostali profesjonalnie przygotowani do pracy z ofiarą. Umiejętność posługiwania się przez specjalistów językiem obcym stanowi bardzo duży atut. Z badań wynika, że pod względem znajomości języków obcych, zdecydowana większość specjalistów zna język angielski, duża liczba – niemiecki, znacznie rzadziej rosyjski, francuski, włoski czy hiszpański.

Ponadto z przedstawionych przez placówki danych wynika, że zatrudnieni są pracownicy socjalni, psychologowie, pedagodzy, terapeuci, ale również prawnik, lekarz psychiatra, specjalista pracy z rodziną, konsultant, socjolog, trener, edukator seksualny, rusycysta. Przeszło 80% zatrudnionych specjalistów w podziale na płeć, to kobiety. Pracownicy podnoszą swoje kwalifikacje dzięki różnego rodzaju szkoleniom prowadzonym przez specjalistów i praktyków w tej dziedzinie.

3.2.3. Wyodrębnione etapy udzielania pomocy ofiarom

Z przeprowadzonych badań wynika, że pomoc ofiarom handlu ludźmi uwzględnia poszczególne etapy działania, z których można wyodrębnić następujące działania:

- (1) pomoc ofierze handlu ludźmi w kryzysie: zapewnienie bezpieczeństwa, wsparcie emocjonalne, przywrócenie równowagi psychicznej, wysłuchanie, umożliwienie kontaktu z rodziną (oczywiście w przypadku, jeżeli nie zagraża to bezpieczeństwu klientki), poinformowanie o możliwości uzyskania pomocy, udokumentowanie obrażeń, badanie na obecność wirusa HIV,
- (2) przeprowadzenie interwencji: zawiadomienie prokuratury, policji, Fundacji La Strada, wezwanie/udzielenie pomocy medycznej, udokumentowanie obrażeń, badanie na obecność wirusa HIV, zebranie i zabezpieczenie dowodów w sprawie

- (3) udzielenie pomocy psychologicznej: pomoc krótkoterminowa lub długotrwała, uruchomienie naturalnych procesów radzenia sobie z problemami w sytuacjach trudnych,
- (4) proces reintegracji: dążenie do usamodzielnienia, motywowanie do działania, aktywizacja zawodowa.

Należy podkreślić, że pomoc psychologiczna w szerokim sensie jest pożądana, a często konieczna na każdym etapie udzielania pomocy ofierze handlu ludźmi.

Jak wynika z przeprowadzonych w 8 placówkach badań, ankietowani oprócz bezpośredniej pomocy ofierze znajdującej się w stanie kryzysu emocjonalnego oraz pomocy psychologicznej (oferowanej w 74%), umieszczają ofiarę w bezpiecznym miejscu. Często powiadamiają odpowiednie służby, policję, prokuraturę (w przypadku jednej placówki w zależności od sytuacji ofiary) oraz Fundację La Strada. W kilku ankietach pojawiła się odpowiedź, że powiadomienie służb odbywa się za zgodą ofiary. Wzywają/ udzielają pomocy medycznej (oferowanej w 62% przypadkach), również psychiatrycznej.

Z badań wynika, że na 8 placówek połowa z nich dokumentuje obrażenia i przeprowadza badania na obecność wirusa HIV, a 2 placówki zbierają i zabezpieczają dowody w sprawie. 77% badanych wskazało, że wspiera emocjonalnie ofiarę. W większości pracownicy placówek dążą do przywrócenia równowagi psychicznej (73%), ale czasami może to być trudne, gdyż należy zdać sobie sprawę z faktu, iż ofiara może być dotknięta tak dużymi przeżyciami traumatycznymi, że terapia może zakończyć się niepowodzeniem. 70% ankietowanych w pracy z ofiarą dąży do uruchomienia naturalnych procesów radzenia sobie z problemami w sytuacjach trudnych. Podobny procent badanych dąży do tego, aby ofiara usamodzielniała się, co też czasami okazuje się bezskuteczne, gdyż osiągnięcie zadawalających efektów pracy zależy od stanu psychicznego, motywacji oraz zasobów emocjonalnych, jakie posiada ofiara.

Należy podkreślić, że pracownicy pracujący z ofiarą posiadają pełną wiedzę w dostępnych rozwiązaniach dotyczących pomocy tym klientom, a prowadzone przez nich działania (udzielanie, kontynuowanie, zakończenie terapii) czasami doprowadzają do wymiernych skutków, tj. znalezienia przez ofiarę pracy, ukończenia kursów zawodowych, szkoły, poprawie stanu zdrowia, znalezieniu mieszkania, żłobka lub przedszkola dla dzieci, poprawy jakości życia, „*przeżycia dobrego czasu*”.

Przeprowadzając badanie interesowało również, czy pomoc ofierze kończy się w momencie opuszczenia placówki, czy w jakiś sposób jest jeszcze kontynuowana. W przypadku 5 placówek badani odpowiedzieli, że nie było takiej potrzeby, gdyż ofiara powracała do kraju pochodzenia lub została przewieziona do Fundacji La Strada. W przypadku dwóch placówek ofiary kontynuują terapię, są wspierane socjalnie, między innymi pomoc w umeblowaniu mieszkania. Jak również posiadają wiedzę, co dzieje się z ofiarą po wyjściu z placówki tj. „*powróciły do domu*”, „*podjęły się działalności gospodarczej*”, „*wynajęły mieszkanie*”, „*założyły rodzinę*”, „*mają mężów, dzieci*”. Ale też wspierają psychologicznie ofiary w toczących się jeszcze sprawach sądowych, a dla niektórych są „*jedyną rodziną*”. Nie sposób nie przytoczyć tych cytatów pojawiających się w ankiecie. Świadczą one nie tylko o dużym zaangażowaniu, ale też o ludzkim wczuciu się w sytuację osoby pokrzywdzonej. Również, o tym, że osoby te w danych placówkach czuły się dobrze zaopiekowane, skoro tam powracają, dzwonią, mówiąc, co dzieje się w ich życiu.

Jak wynika z badań, dobre przygotowanie merytoryczne deklaruje ponad 80% ankietowanych (z 7-miu placówek). Jakość pracy specjalistów podnosi praca pod superwizją.

Do wszystkich placówek wystąpiono z prośbą o podanie danych dotyczących liczby ofiar przyjętych do placówek oraz wskazanie średniego okresu pobytu ofiary w latach 2007-2011.

Na 8 badanych placówek odpowiedzi udzieliło 7 z nich. Zebrane informacje przedstawiono w poniższych tabelach 1 i 2.

Tab. 1 Liczba ofiar przyjętych do placówki w latach 2007 do 2011

Osoby	lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
kobiety ofiary, w tym:					
seks biznesu	6	12	205	308	148
pracy niewolniczej					
zmuszane do żebractwa	1				
mężczyźni ofiary, w tym:					
seks biznesu		1			
pracy niewolniczej				2	
zmuszane do żebractwa					
dzieci *					
seks biznesu		4	2	6	4
pracy niewolniczej					
zmuszane do żebractwa					
OGÓLEM	7	17	207	316	152

*chodzi o liczbę dzieci, będących z rodziną w danych latach

Tab. 2 Średni okres pobytu ofiar w latach 2007 do 2011

średni okres pobytu ofiary	lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
do 2 tygodni		4	8	6	2
do miesiąca	4	1	2	3	4
od 2 do 3 miesięcy	3	5	1	5	9
do 6 miesięcy		4	3	4	2
do roku		3		2	4
powyżej roku					
OGÓLEM	7	17	14	20	21

Należy zauważyć, że powyższe dane w tabeli nr 1 nie odzwierciedlają liczbowo danych podanych przez placówki w tabeli nr 2. Trudno ocenić faktyczną liczbę ofiar wspieranych przez badane placówki, gdyż zdecydowana większość badanych podawała je bez podziału na rodzaj kwalifikacji działań sprawców.

3.3. Wywiady pogłębione

Wywiady pogłębione zawierały 6 pytań, które postawiono 4 przedstawicielom różnych placówek pracujących z osobą poszkodowaną przestępstwem handlu ludźmi.

Pytania dotyczyły refleksji na temat rodzaju i jakości działań, jakie pozwoliłyby szybciej powrócić ofierze do normalnego życia sprzed traumatycznego przeżycia, potrzeb,

aby ta praca była optymalna, informacji na czym powinna polegać interwencja kryzysowa w stosunku do ofiar handlu ludźmi. Pytano, czy powinny powstać wyspecjalizowane ośrodki do pracy z ofiarą, a także modele pracy z ofiarą oraz co mogłoby udoskonalić funkcjonowanie ośrodków pracujących z ofiarą handlu ludźmi.

W celu uzyskania pogłębionych, szczegółowych informacji w badanej tematyce posłużono się metodą wywiadu pogłębionego. Wywiad przeprowadzono z osobami mającymi szczególny związek z tematem badania, jak również posiadającymi szeroką wiedzę z zakresu badanego problemu. Sporządzono scenariusz wywiadu, który składał się z pytań o charakterze otwartym. Wywiad zarejestrowano w systemie audio. Po skończonym wywiadzie materiały poddano analizie jakościowej.

Ofiara handlu ludźmi jest w stanie nierównowagi wewnętrznej, wywołanej przez krytyczne zdarzenia życiowe. Oznacza to, że jest w stanie kryzysu, wymagającego istotnych zmian i rozstrzygnięć. Wymaga interwencji kryzysowej, na którą składają się różne formy pomocy psychologicznej, medycznej, socjalnej, prawnej, których celem jest przywrócenie równowagi psychicznej prowadzącej do stabilizacji życiowej. Stan nierównowagi psychicznej trwa od 4 do 6 tygodni. Ofiara powinna w tym okresie otrzymać wsparcie zgodne z jej potrzebami. Należy tu pamiętać, że osoba w kryzysie jest szczególnie otwarta na pomoc. Nawet minimalny wysiłek może spowodować maksymalne efekty. Tak więc interwencja kryzysowa jest działaniem zmierzającym do odzyskania przez osobę – dotkniętą kryzysem – zdolności jego samodzielnego pokonania. Ma ona charakter pomocy psychologicznej, medycznej socjalnej, prawnej i służy wsparciu emocjonalnemu osoby w kryzysie.

Respondenci zgodnie uznają, że działania, jakie powinna podejmować placówka w stosunku do ofiary handlu ludźmi w momencie kiedy znajdzie się ona w jednostce pomocy społecznej, to przede wszystkim kompleksowa pomoc, ale różnicują tę pomoc, jeżeli chodzi o ofiary polskie i cudzoziemskie. Podkreślali oni, że *„każdy przypadek ofiary handlu ludźmi jest inny. Każdy należy rozpatrywać indywidualnie”*. Jeżeli chodzi o działania podejmowane wobec ofiary handlu ludźmi to wspomniana pomoc kompleksowa powinna odbywać się według pewnych kroków, tj.:

1. bezwzględne zapewnienie bezpieczeństwa ofierze w zakresie potrzeb socjalno-bytowych oraz ochrony przed ingerencją osób z zewnątrz.

Zapewnienie tych potrzeb może nastąpić poprzez umieszczenie ofiary w placówce mającej doświadczenie w pracy z ofiarą handlu ludźmi, ale też poprzez zapewnienie jej wyżywienia, środków higieny osobistej i czystości, leków, odzieży, papierosów, dostępu do łazienki z prysznicem, toalety, kuchni, w której mogłaby w sposób swobodny przygotować sobie posiłek. Każda ofiara powinna mieć zapewnione miejsce do spania, swoją kołdrę, poduszkę i komplet pościeli, ale także półkę na rzeczy osobiste i miejsce w szafie na ubrania.

2. przeprowadzenie spokojnej rozmowy ze wskazaniem na wprowadzenie już od pierwszego kontaktu pracownika prowadzącego/opiekuna/*case managera*), który wyjaśni sytuację, w jakiej ofiara się znalazła, przedstawi pełny, dokładny obraz jej sytuacji. Jest to bardzo ważne z punktu widzenia dalszej pracy i współpracy ofiary ze specjalistami.

Spokojna rozmowa, udzielenie pełnej informacji o sytuacji w jakiej znajduje się ofiara to klucz do tego, aby mogła zaufać. W pierwszym kontakcie, pracownik prowadzący /opiekun/*case manager* powinien poinformować ofiarę, że istnieje możliwość zastrzeżenia danych. Jak również, że nie powinna kontaktować się, a wręcz „zerwać” kontakty z osobami z tego środowiska z jakiego trafiła do placówki (*„Musi wiedzieć, że jeżeli coś powie komuś,*

nawet osobie, którą miała za najlepszą przyjaciółkę, informacja na pewno dotrze do sprawcy. Bywa, że ofiary o tym zapominają dlatego bardzo ważnym jest, a by pracownik, który jako pierwszy zaczął pracować z ofiarą, przypominał jej o zagrożeniu, jakie może wyniknąć w przypadku ujawnienia miejsca pobytu (...)", dotyczy to także rodziny). Ofiary wiedzą, że „Twoje bezpieczeństwo zależy od Ciebie”. „Bardzo ważne, aby praca opierała się na wzajemnym zaufaniu (...) Ja dostrzegam rzeczy, których nie widzi osoba pokrzywdzona. Nie zdaje sobie ona sprawy, że została pokrzywdzona, gdyż w jej życiu dzieje się to tak często, że ona nie wie, że to jest złe, co dzieje się w jej życiu. Często ofiara handlu ludźmi nie wie, że jest ofiarą przestępstw”.

W placówce pracownik pierwszego kontaktu powinien spisać z ofiarą kontrakt, w którym będzie podany czas/okres pobytu jej w placówce. Następnie wyjaśnić, czego on dotyczy oraz poinformować ofiarę, czy po upływie jego terminu, będzie mógł być zawarty z nią kolejny kontrakt.

Jeżeli ofiara potrzebuje wsparcia psychologa powinien on określić, jaki jest stan psychiczny ofiary, czy wymaga ona terapii krótko, czy długoterminowej, albo pomocy lekarza psychiatry.

W trakcie wywiadu respondenci podawali przykładowe pytania, jakie pracownik pierwszego kontaktu powinien zadać, aby ustalić potrzeby ofiary.

Potrzeby zdrowotne: Zapytanie, co w danym momencie dzieje się z ofiarą. Jaki jest jej stan zdrowia. Czy potrzebna jest wizyta lekarza internisty, ginekologa, psychiatry lub lekarza innej specjalności, w zależności od stanu psycho-fizycznego ofiary. Czy jest potrzebne badanie na obecność wirusa HIV.

Potrzeby rodzinne: Zapytanie czy ofiara ma dzieci, jeśli tak, to w jakim wieku. Jakie więzi emocjonalne łączą ją z najbliższymi, czy może ewentualnie liczyć po powrocie do domu na wsparcie z ich strony. Respondenci podają, że często ofiary handlu ludźmi są narażone na wykluczenie społeczne ze strony środowiska, ale i najbliższej rodziny. Ofiarom zależy, aby ich problem rozwiązywany był w sposób jak najbardziej dyskretny, i to jest zapewniane.

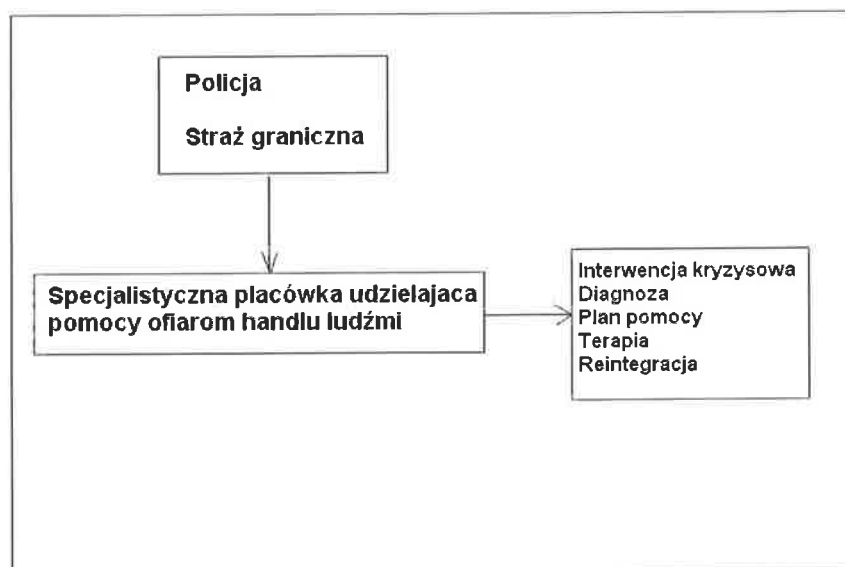
Potrzeby prawne: Umówienie ofiary do prawnika na konsultację prawną (idealną sytuacją dla ofiary byłoby spotkanie z prawnikiem specjalizującym się w pomocy ofiarom handlu ludźmi). Prawnik powinien bardzo dokładnie wyjaśnić ofierze, „co się dookoła niej dzieje i jakie to może mieć konsekwencje” (cyt. jednej z osób udzielających wywiadu), a zwłaszcza jeżeli ofiara jest w trakcie składania zeznań. Profesjonalna pomoc prawna ma kluczowe znaczenie ze względu na toczące się sprawy sądowe, jak i na uzyskanie odszkodowania.

Jeżeli stan psycho-fizyczny ofiary na to pozwala, powinien rozpocząć się wobec niej kolejny etap pracy, tj. reintegracja. Jednak *case manager* powinien mieć na uwadze cały czas stan w jakim znajduje się ofiara, czy jest ona już gotowa na podjęcie kolejnego kroku, bo w przeciwnym razie może się zdarzyć, że powtórzy się sytuacja ta sama, z której udało się jej wyjść. Przystosowanie ofiary do życia sprzed traumatycznych przeżyć powinno według osób poddanych badaniu opierać się na znalezieniu pracy, ukończeniu szkoleń, kursów, wynajęciu mieszkania. Wielokrotnie badani podkreślali, że w pracy z ofiarą handlu ludźmi należy rozdzielić role „pomagaczy”, tj. *case managera* i psychologa. Choć idealną sytuacją byłoby, gdyby *case manager* mógł być psychologiem, kierującym na konsultację psychoterapeutyczną lub psychiatryczną.

Cudzoziemskim ofiarom handlu ludźmi bardzo zależy na tym, aby:

- działania podejmowane przez jednostki pomocy społecznej w celu wsparcia cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi skupiały się przede wszystkim na kwestii legalnego pobytu na terenie kraju. Najczęstszym powodem, dla którego opuszczają miejsca zamieszkania jest zła sytuacja ekonomiczna. Większość pokrzywdzonych przyjeżdża do Polski w nadziei na polepszenie swojej sytuacji materialno-bytowej. I też niejednokrotnie osoby te znajdują się na terenie Polski nielegalnie.
- pracownik placówki ustalił, w jakiej obecnie sytuacji cudzoziemska ofiara znajduje się, czy jest ona objęta *Programem wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*, czy nie i wówczas musi być deportowana [ze względu na brak jej identyfikacji – przyp. red.]. Dla cudzoziemca deportacja oznacza powrót do swojego kraju, a istotny jest fakt, że powracają do sytuacji od jakiej próbowali uciec, a czasem nawet gorszej. Deportacja oznacza dla cudzoziemca „*przekreślenie wszystkich planów*”.
- pomoc socjalna: priorytetowa sprawa to wyrobienie dokumentu stwierdzającego legalny pobyt na terenie danego kraju, procedura trwa 10 dni. Niejednokrotnie ofiara jest bez środków do życia. Ośrodek pomocy społecznej, na którego ustawa o pomocy społecznej nakłada obowiązkowy obowiązek pomocy finansowej cudzoziemskiej ofierze handlu ludźmi składa wnioski do Wojewody o środki finansowe. Procedura przyznania trwa, jak podają respondenci, około 2 - 3 miesiące. W tym czasie ofiara już dawno przebywa w swoim kraju. Cudzoziemska ofiara potrzebuje także szerokiej informacji, „*co się wokół niej dzieje*”. Jeden z respondentów dał wskazówkę dla osoby będącej w pierwszym kontakcie z cudzoziemską ofiarą handlu ludźmi, że „*nie mówimy do ofiary idziemy tam, idziemy tu, ona musi mieć dokładną informację, że w tej chwili idzie np. do ośrodka pomocy społecznej, a potem wraca do miejsca schronienia*”. Również należy dokładnie wyjaśnić cel wizyt oraz jakie będą podejmowane czynności. Ważnym też w pracy z cudzoziemską ofiarą, zresztą z polską również jest, aby pracownik socjalny w placówce miał wiedzę czy z daną osobą był już przeprowadzany wywiad pogłębiony, żeby nie powielać procedury. Po udzieleniu interwencji kryzysowej ofiara powinna przejść do fazy reintegracji, w której poszerza możliwości radzenia sobie o sposoby, które mogą być dla niej użyteczne. Działania pracowników powinny zmierzać do tego, aby ofiara umocniła swoje umiejętności uczestniczenia w życiu społecznym, pełnienia ról społecznych w miejscu pracy oraz codziennym życiu. Pracownik pierwszego kontaktu ustala z ofiarą dalszy plan działania. Jeżeli osoba wymaga nadal pomocy psychologicznej, czy psychiatrycznej winna mieć ją zapewnioną.

Projekt modelu pracy dotyczący postępowania z ofiarą handlu ludźmi

Uwagi do modelu przekazane przez specjalistów:

- ważny jest pierwszy kontakt – z kim ofiara zetknie się w placówce i czy zechce zaufać i podjąć współpracę z pracownikiem,
- dostosowanie godzin pracy i wsparcia z ofiarą w zależności od jej potrzeb związanych ze wcześniejszymi przeżyciami (przestawiony rytm dobowy u ofiar handlu ludźmi z seks biznesu),
- pełne wsparcie udzielone ofierze w czasie trwania, w szczególności zeznań i innych czynności prawnych związanych z toczącym się postępowaniem w sądzie,
- dostosowanie pomocy specjalistycznej w zależności od zdiagnozowanego przypadku,
- udzielanie wsparcia zgodnego z potrzebami wynikającymi z różnic kulturowych, religijnych, językowych, obyczajowych,
- pracownicy realizujący swoje zadania (w tym specjaliści) powinni rozumieć problem wynikający z obowiązków służbowych, doprowadzić do jego rozwiązania oraz w zależności od potrzeb wykonywać powierzone obowiązki z należytą sumiennością i zaangażowaniem, mieć wyczucie sytuacji,
- pełna ochrona obiektu (szybka interwencji policji, certyfikowana firma ochroniarska, monitoring, utajniony adres placówki),
- zwiększyć dostępność miejsc schronienia dla mężczyzn – ofiar handlu ludźmi,
- więcej specjalistycznych szkoleń,
- środki finansowe przeznaczone wprost na realizowane zadanie.

4. Współpraca instytucji w ramach wsparcia i ochrony ofiar handlu ludźmi

W rozdziale 3.2. (praktyki pomocy ofiarom handlu ludźmi), poruszona została m.in. kwestia sposobu postępowania pracowników zatrudnionych w placówkach na okoliczność

wystąpienia sytuacji związanej z przestępstwem handlu ludźmi. Jednym z wymienionych sposobów wskazano kontakt z instytucjami: zawiadomienie policji, prokuratury, powiadomienie Fundacji La Strada, wezwanie/udzielenie pomocy medycznej, kontakt z psychologiem. Niezależnie pytano o współpracę z instytucjami, które udzielają pomocy ofiarom z dwóch poziomów gminy/miasta/powiatu i spoza gminy/miasta/powiatu.

Z przekazanych informacji wynika, że na poziomie gminy/miasta/powiatu: 42% badanych kontaktuje się z policją, 32% badanych kontaktuje się z miejskim ośrodkiem pomocy społecznej, 15% badanych kontaktuje się z ośrodkiem interwencji kryzysowej, 11% kontaktuje się z powiatowym centrum pomocy rodzinie, 8% – z Fundacją La Strada, 4% – z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i urzędem wojewódzkim, prokuraturą i sądem rodzinnym.

Natomiast spoza gminy/miasta/powiatu placówki kontaktują się z: Fundacją La Strada (23% badanych), policją (8%), 3% badanych – z IOM (Międzynarodową Organizacją ds. Migracji), urzędem pracy, urzędem miasta, szkołami, szpitalem, Caritas oraz ośrodkiem interwencji kryzysowej oraz 3% badanych – ze Stowarzyszeniem Niebieska Linia.

W ankiecie poproszono respondentów o podanie placówek, z którymi najczęściej kontaktuje się w sprawie doradztwa w związku z sytuacją pracy z ofiarą. Z przeprowadzonego badania wynika, że najczęściej pracownicy kontaktują się w przypadku wątpliwości, bądź pojawiających się trudności z Fundacją La Strada, policją, ale też zasięgają rady u swoich współpracowników, supervisorów.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że pracownicy (35%) zatrudnieni w placówkach odbywają także spotkania konsultacyjne, czyli zasięgają opinii od specjalistów mających bogatsze i dłuższe doświadczenie w pracy z ofiarą lub pracowników innej specjalności. Organizatorem takich spotkań najczęściej są pracownicy Fundacji La Strada, Stowarzyszenia Niebieska Linia, Fundacji Dzieci Niczyje, ale też policja i ośrodki interwencji kryzysowej. Jednak, jak wykazały badania, że nie wszyscy pracownicy dający wsparcie ofierze korzystają ze spotkań konsultacyjnych, a są one ważne chociażby z punktu widzenia, jej dobra. Mogą być one nie tylko dobrym źródłem wiedzy, ale też podczas tychże spotkań ustalany jest wspólny front działań w celu optymalnej pomocy ofierze, dlatego wskazanym by było, aby każdy specjalista pracujący z ofiarą brał udział w spotkaniach konsultacyjnych.

Zadawalające jest to, że pracownicy wypełniający ankietę znają i współpracują z placówkami, które udzielają ofiarom pomocy długoterminowej. Najczęściej wymieniano Fundację La Strada, Stowarzyszenie Niebieska Linia, Centrum Praw Kobiet, ośrodki interwencji kryzysowej, stowarzyszenie DOM, Caritas (program przeciwdziałania przymusowej prostytucji). W jednej ankiecie udzielono odpowiedzi, że pracownik od samego początku działalności placówki uczestniczy we wszystkich spotkaniach mających na celu pracę z ofiarą.

Pracownicy pracujący z ofiarą doskonali swoją wiedzę, czerpią ją z różnych źródeł, takich jak: przepisy prawa, pomoc ze strony współpracowników oraz innych instytucji (61%), procedur wewnętrznych obowiązujących w placówce (50%), literatury fachowej (57%) (głównie z broszur, poradników wydawanych przez Fundację La Strada, Raportu Komisji Europejskiej, IOM, MSW) oraz Internetu (strony MSW i Fundacji La Strada).

Znajomość aktualnych przepisów prawa, obowiązujących procedur powoduje, że praca z ofiarą pod względem jakościowym jest na wysokim poziomie, ale też chroni pracownika przed błędami, które mogą mieć przykre konsekwencje przede wszystkim dla osoby z którą przyszło mu pracować. Dlatego też obok „słowa spisanego” bardzo znaczące jest doświadczenie zawodowe i to na nie aż 70% badanych wskazało jako źródło wiedzy.

Poza przepisami, wewnątrznie obowiązującymi dokumentami, nieocenioną wiedzę dają konferencje polskie i zagraniczne, szkolenia, kursy, seminaria itp.

5. Rekomendacje

Rekomendacje są dokumentem określającym listę dobrych praktyk, zaleceń. Zostały wypracowane na podstawie analizy danych pochodzących z narzędzi badawczych użytych do badania, tj. ankiety i indywidualnego wywiadu pogłębionego.

Na podstawie przeprowadzonego badania z pracownikami zatrudnionymi w placówkach zapewniających wsparcie i pomoc ofiarom handlu ludźmi wypracowano następujące rekomendacje:

- przypisanie zadań i kompetencji pomiędzy przedstawiciele współpracujących instytucji zajmujących się ofiarami handlu ludźmi,
- opracowanie bazy osób zajmujących się zawodowo pracą z ofiarą w poszczególnych instytucjach i specjalistycznych placówkach,
- opracowanie sposobu gromadzenia informacji o liczbie ofiar oraz rodzaju i zakresie udzielonej pomocy,
- podjęcie działań w kierunku zorganizowania dostępu do większej liczby miejsc schronienia dla mężczyzn,
- objęcie specjalistów pomocą w formie superwizji (przynajmniej raz w miesiącu),
- podjęcie działań w kierunku umożliwienia specjalistom dostępu do okresowych szkoleń oraz warsztatów w zakresie bieżących zmian prawnych, jak również działań mogących mieć wpływ na profesjonalną pomoc i udzielanie wsparcia ofiarom handlu ludźmi,
- szkolenia w zakresie identyfikacji ofiary handlu ludźmi,
- bieżące naświetlanie problemu dotyczącego handlu ludźmi w szkołach poprzez organizowanie warsztatów, spotkań ze specjalistami,
- zapewnienie okresu dochodzenia do równowagi trwającego do trzech miesięcy, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy, że osoba jest ofiarą,
- podjęcie działań w celu pomocy psychologicznej, prawnej, pedagogicznej, psychiatrycznej, socjalnej w specjalistycznej placówce do czasu uzyskania całkowitej równowagi psychicznej i emocjonalnej,
- wypracowanie form/zasad współpracy międzyinstytucjonalnej,
- zapewnienie poczucia bezpieczeństwa w całodobowo funkcjonującej placówce posiadającej system monitorowania obiektu oraz ochrony świadczonej przez wyspecjalizowaną firmę ochraniarską,
- zapewnienie schronienia bez skierowania oraz bez względu na dochód do momentu zakończenia procesu reintegracyjnego,
- zadanie finansowane w formie dotacji z budżetu państwa przekazanej ściśle określonym placówkom,
- zapewnienie pomieszczeń wyposażonych w miejsca do spania, ogólnodostępnego pokoju pobytu dziennego oraz kuchni z jadalnią, łazienek, pomieszczenia do prania z suszarnią, jak również pokoiów dla specjalistów oraz pomieszczeń do spotkań ambulatoryjnych,

- udzielanie specjalistycznego poradnictwa medycznego, prawnego, psychologicznego, socjalnego, pedagogicznego oraz informacji dotyczącej ich praw i interesów w odpowiednim etapie toczącego się postępowania karnego przeciwko sprawcom, a także w języku dla nich zrozumiałym,
- zapewnienie tłumacza, mediatora kulturowego.

6. Wnioski

Dokonując podsumowania na końcu należy przytoczyć wnioski i spostrzeżenia zebrane

w trakcie badań oraz nasuwające się podczas pisania raportu:

- Ofiarami są w większości kobiety pochodzenia polskiego, zmuszane do prostytucji lub pracy niewolniczej.
- Efektywne zapewnienie optymalnej pomocy można otrzymać poprzez prawidłowe i profesjonalne rozpoznanie sytuacji klienta, opracowanie planu pomocy wspólnie z osobą wymagającą wsparcia, który zawiera szczegółowo przedstawione potrzeby oraz zadania do wykonania z oszacowanym terminem ich realizacji, uwzględniającym ogólny stan psychofizyczny danej osoby.
- Placówki powinny zapewnić wyżywienie, odzież, obuwie oraz środki czystości i higieny osobistej, bezpieczne zakwaterowanie, pomoc psychologiczną, dostęp do pomocy medycznej.
- Prowadzenie grup wsparcia w systemie otwartym, grup terapeutycznych w systemie półotwartym i zamkniętym.
- Zatrudnianie w systemie pracy nocnej specjalistów posiadających wiedzę i kompetencję.
- Uznanie, że poszanowanie ofiar i walka przeciwko handlowi ludźmi musi być celem nadrzędnym.

Bibliografia

1. W. Badura-Madej (wybór), *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Warszawa 1996.
2. Fundacja przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, *Demokracja i Społeczeństwo Obywatelskie, Raport z realizacji projektu: „Zapobieganie Handlowi Kobietami z Europy Środkowej i Wschodniej, Informacja-Prewencja-Identyfikacja-Interwencja”*, Warszawa 2010.
3. *Harmonogram Realizacji Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012*.
4. Z. Lasocik, J. Filipowicz, Ł. Wieczorek, *Handel Ludźmi do pracy przymusowej oraz struktura pomocy dla ofiar pracy przymusowej w Polsce*, Ośrodek badań Handlu ludźmi Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010.
5. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej i Fundacja La Strada, *Materiały szkoleniowe kadry pomocy Społecznej w zakresie wsparcia ofiar handlu ludźmi*, Warszawa, 2009.

PUBLIKACJE WYDANE w latach 2009-2011

KRAJOWE

Lp.	Autor/ Redakcja	Nazwa publikacji/ Tytuł	Wydawnictwo	Miejsce i rok wydania
I	red. Zbigniew Lasocik	„Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce – analiza systemu”	Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, IPSiR UW	Warszawa 2011 r.
II	Krzysztof Karsznicki	„Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce”	Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, IPSiR UW	Warszawa 2010 r.
III	Fundacja Dzieci Niczyje	„Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie – charakterystyka zjawiska i regulacje prawne”	Fundacja Dzieci Niczyje	Warszawa 2011 r.
IV	Fundacja Dzieci Niczyje,	„Komercyjne wykorzystywanie dzieci” – nr 4 (nr 33) 2010	Fundacja Dzieci Niczyje	Warszawa 2010 r.
V	Zbigniew Lasocik, Łukasz Wieczorek	„ Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – Raport z badań”	Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, IPSiR UW	Warszawa 2010 r.
VI	Urszula Kozłowska	„Handel ludźmi – podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy – zeszyt metodyczny pośrednika pracy NR 3 (12)”	Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy, Państwowa Inspekcja Pracy; dostępny na stronie Publicznych Służb Zatrudnienia	Warszawa 2011 r.
VII	Beate Andrees	„Praca przymusowa i handel ludźmi – podręcznik dla inspektoratów pracy”, Zeszyty Inspektora Pracy, Międzynarodowe Biuro Pracy, wydanie II poprawione	Główny Inspektorat Pracy Departament Prewencji i Promocji	Wyd. II, Warszawa 2012 r.

MIĘDZYNARODOWE

Lp.	Autor	Nazwa publikacji/ Tytuł	Wydawnictwo	Miejsce i rok wydania
I	Council of the Baltic Sea States (CBSS) Secretariat; IOM Mission to Moldova	„Handbook for diplomatic and consular personnel on how to assist and protect victims of human trafficking”	CBSS TF-THB	Stockholm 2011 r.

KRAJOWE

I. „Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce – analiza systemu”, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, red. Zbigniew Lasocik, Warszawa 2011 r.

W publikacji dokonano przeglądu regulacji prawnych służących zapobieganiu handlowi ludźmi. Szczególnie podkreślono zagadnienie ochrony ofiary handlu ludźmi oraz wysiłki czynione na tym polu przez organizacje pozarządowe.

W pierwszej części książki dokonano analizy przepisu kodeksu karnego definiującego pojęcie handlu ludźmi określonego w art. 115 § 22 k.k. Wskazano rozwiązania dotyczące sytuacji prawnej dla ofiar, w tym: system kompensacji za doznaną krzywdę, przepisy dotyczące legalizacji pobytu w państwie docelowym. Publikacja zawiera także informacje na temat podstaw prawnych systemu przeciwdziałania handlowi ludźmi obowiązujących w Polsce, w tym uwzględnia m.in.: przepisy zawarte w ustawie o cudzoziemcach, ustawie o pomocy społecznej, ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, ustawie o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, ustawie o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP.

W publikacji zwrócono uwagę na istniejące luki w systemie zapobiegania handlowi ludźmi, w tym regulacji statusu ofiary handlu ludźmi, gwarancji jej niekaralności, braku instytucji świadka koronnego czy przepisów mogących usprawnić działania organów ścigania. Mówi się też o braku regulacji ustawowej co do możliwości ścigania sprawców przestępstw handlu ludźmi przez Straż Graniczną, możliwość stosowania przez Policję wskazanych technik operacyjnych).

Publikacja jest efektem przeprowadzonych w latach 2009-2010 badań pn. „System eliminowania handlu ludźmi w Polsce – analiza krytyczna” przez Zespół Ośrodka Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego.

II. Karsznicki Krzysztof, „Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce”, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi w Polsce”, Warszawa 2010 r.

Opracowanie zawiera analizę sytuacji prawnej (krajowej i międzynarodowej) oraz społecznej ofiar, etiologię przestępstwa handlu ludźmi, a także opis procedury postępowań karnych w tym obszarze. Wskazuje na obowiązujące warunki organizacyjne ścigania handlu ludźmi w Polsce oraz działania podmiotów w zakresie wsparcia ofiar tego przestępstwa. Autor na podstawie przeprowadzonych przez siebie badań, podejmuje kwestię błędów prowadzonych przez prokuraturę, biorąc pod ocenę ich czas trwania postępowań przygotowawczych w latach 1995-2007.

Pierwsza część publikacji stanowi opis przestępstwa handlu ludźmi w świetle międzynarodowych regulacji prawnych (ONZ, Rady Europy, Unii Europejskiej). Publikacja zawiera także opis podstawowych elementów metodyki pracy prokuratora w sprawach dotyczących handlu ludźmi (m.in. identyfikacja ofiar, prawno-karna ocena czynów ofiar, czynności procesowe z udziałem ofiary przestępstwa, rola biegłego psychologa w postępowaniu przygotowawczym). Autor zwrócił uwagę na funkcjonującą międzynarodową pomoc prawną, w tym rolę Eurojustu i międzynarodowej współpracy policyjnej. Dodatkowo zawarł kwestię ekstradycji i europejskiego nakazu aresztowania.

W opracowaniu zwrócono uwagę na opis form wykorzystywania ofiar przestępstw handlu ludźmi i sytuację prawną ofiary przestępstwa handlu ludźmi w polskim postępowaniu karnym w systemach prawnych wybranych państw.

III. „Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie – charakterystyka zjawiska i regulacje prawne”, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2011 r.

Opracowanie zawiera opis skali oraz zasięgu zjawiska handlu dziećmi wraz z wynikami postępowań przygotowawczych w latach 2002-2010. W publikacji można znaleźć regulacje prawne obowiązujące w Polsce ze wskazaniem konkretnych przepisów prawa, które definiują i penalizują handel dziećmi. Autorzy wymieniają możliwe czynniki ryzyka wykorzystania dzieci jako ofiar handlu ludźmi, m.in. czynniki związane z rodziną czy społeczno – ekonomiczne, czy związane z dzieckiem.

W broszurze można znaleźć informacje na temat mechanizmów działania sprawców oraz skutki fizyczne, psychiczne i emocjonalne oraz behawioralne ponoszone przez dziecko – ofiarę handlu ludźmi. Wskazano na czynniki umożliwiające pierwszy kontakt oraz identyfikację dziecka, które mogło stać się ofiarą przestępstwa handlu ludźmi.

Publikacja zawiera wskazówki postępowania z dzieckiem (etap I: identyfikacja i interwencja; etap II: wsparcie/ opieka w perspektywie krótkoterminowej, etap III: czynności procesowe z udziałem dziecka, etap IV: wsparcie/ opieka w perspektywie długoterminowej). Dodatkowo przedstawiono wskazówki dotyczące prowadzenia zajęć o zjawisku handlu dziećmi wraz ze wskazaniem scenariuszy zaadaptowanych od 2004 r. przez Fundację Dzieci Niczyje

IV., „Komercyjne wykorzystywanie dzieci”, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa, 2010 r.

W ramach kwartalnika pn. Dzieci krzywdzone, wydawanego przez Fundację Dzieci Niczyje został opublikowany 44 numer dotyczący „Komercyjnego wykorzystywania dzieci”. Opracowanie dzieli się na 3 części: teorię, badania, praktykę. Problematyka podjęta w pierwszej części dotyczy analizy przepisów prawa definiujących i penalizujących handel dziećmi i prostytucji dziecięcej.

Druga część publikacji przedstawia wyniki krajowego badania prostytucji małoletnich oraz doświadczenia profesjonalistów na temat problemu handlu dziećmi w Polsce.

W ostatniej części opracowania zostały opisane podejmowane inicjatywy na rzecz ochrony dzieci przed wykorzystywaniem komercyjnym podjęte w RPA w czasie przygotowań i trwania Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 2010 r. Przedstawiono opis ogólnoświatowej kampanii The Body Shop i ECPAT International przeciwko handlowi dziećmi w celu wykorzystywania seksualnego. Ponadto publikacja zawiera opis dotyczący Networking i Streetworking w centrach handlowych jako metod docierania do młodzieży i dorosłych narażonych na komercyjne wykorzystywanie.

V. Zbigniew Lasocik, Łukasz Wieczorek, „Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – Raport z badań”, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi, Uniwersytet Warszawski 2010 r.

Publikacja jest raportem z badań przeprowadzonych w ramach międzynarodowego projektu badawczego pt. „*Trafficking for Forced Labour and Labour Exploitation (FLEX) - towards increased knowledge, cooperation and exchange of information in Estonia, Finland and Poland*”. Priorytetem inicjatywy było wzmocnienie współpracy i wymiany informacji pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w eliminowanie handlu ludźmi i pracy przymusowej w tych trzech krajach.

W pierwszej części opracowania przedstawiono kontekst społeczny i prawny pracy przymusowej. Stworzono model badań problemu pracy przymusowej w ujęciu społecznym oraz prawnym, a następnie dokonano analizy wyników badań tego zjawiska.

W przeprowadzonych badaniach wzięto pod uwagę sektory gospodarki podatne na pracę przymusową a także wpływ kryzysu ekonomicznego na to zjawisko w Polsce. Dokonano opisu zjawiska pracy przymusowej oraz sposobu działania sprawców. Scharakteryzowano profil i status prawny ofiary pracy przymusowej w kraju docelowym. Przedstawiono działania polskiego wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania, a także kwestie definiowania handlu ludźmi do pracy przymusowej przez sądy i prokuraturę.

Druga część opracowania zawiera opis sposobów badania przypadków pracy przymusowej, biorąc pod uwagę wywiady z ekspertami, ofiarami, i sprawcami oraz dane w formie statystyk, sprawozdań rocznych instytucji, sprawozdań Rzecznika Praw Obywatelskich, analizy spraw karnych.

Dodatkowo w publikacji zawarto przykładowe narzędzia badawcze opracowane w Ośrodku Badań Handlu Ludźmi UW.

VI. Urszula Kozłowska, „Handel ludźmi – podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy – zeszyt metodyczny pośrednika pracy NR 3 (12) ”

Głównymi odbiorcami opracowania są pracownicy w powiatowych i wojewódzkich urzędach pracy. Publikacja zawiera ogólną charakterystykę i definicję zjawiska handlu ludźmi, przywołując również przykłady najczęściej popełnianych form tego przestępstwa.

W publikacji opisano funkcjonujące środki i narzędzia służące pomocy osobom, wobec których dopuszczono się łamania praw pracowniczych czy handlu ludźmi, m.in. opisano warunki bezpiecznego powrotu tych osób do kraju pochodzenia czy wsparcia, jakie mogą uzyskać w Polsce. Przedstawiono możliwości uzyskania pomocy w ramach Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi czy Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego. Zawarto także informacje nt. zasad legalizacji pobytu cudzoziemca na terenie Polski, czy zasad wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej.

Publikacja zawiera praktyczne wiadomości dla pracowników powiatowych urzędów pracy, którzy mają na co dzień bliski kontakt z osobami poszukującymi pracy za granicą i w Polsce. Wobec istniejącego ryzyka otrzymania nielegalnej pracy, autorka podaje wskazówki i źródła poszukiwania informacji niezbędnych przy zorganizowaniu bezpiecznego wyjazdu poza terytorium Polski oraz legalizacji zatrudnienia za granicą.

VII. Beate Andrees, „Praca przymusowa i handel ludźmi – podręcznik dla inspektoratów pracy”, Zeszyty inspektora pracy, Międzynarodowe Biuro Pracy, wyd. Główny Inspektorat Pracy Departament Prewencji i Promocji, Warszawa 2012 r.

Publikacja została napisana dla przybliżenia inspektorom pracy problematyki pracy przymusowej i handlu ludźmi, metod rozpoznawania ofiar tych zjawisk i wyników badań przypadków pracy przymusowej. Przedstawione fakty i dane liczbowe dotyczące tego procederu dotyczą zagrożonych sektorów gospodarki, a także kategorii pracowników zagrożonych tym zjawiskiem.

W publikacji przedstawiono ramy prowadzenia postępowań w sprawach dotyczących tego przestępstwa, a także wyznaczniki pracy przymusowej. Zwrócono uwagę na kwestię bezpieczeństwa inspektorów pracy. Podręcznik zawiera studium przypadków pracy przymusowej. Zawarto wskazówki dotyczące sposobu postępowania z ofiarami oraz metodykę postępowania inspektorów pracy w razie podejrzenia pracy przymusowej.

MIĘDZYNARODOWE

Council of the Baltic Sea States (CBSS) Sekretariat, „Handbook for diplomatic and consular personel on how to assist and protect victims of human trafficking”, Stockholm 2011 r.

Publikacja jest przeznaczona przede wszystkim dla personelu dyplomatycznego i konsularnego, w celu podniesienia wiedzy i świadomości na temat handlu ludźmi tej grupy zawodowej.

W publikacji został zawarty opis modelowej współpracy między placówkami dyplomatycznymi czy urzędami konsularnymi a instytucjami zaangażowanymi w identyfikację i wsparcie ofiar handlu ludźmi.

Dodatkowo w publikacji można znaleźć dokładne informacje na temat funkcji, jaką pełni konsul wobec procedury bezpiecznych powrotów. Wskazuje się m.in. na pomoc w przygotowaniu dokumentów i wsparcie w zorganizowaniu podróży do kraju pochodzenia. W opracowaniu zawarto spis pomocnych numerów telefonów w całym obszarze regionu Morza Bałtyckiego. Niniejsze opracowanie dostarcza konsulom instrukcji do rozmowy z potencjalnymi ofiarami, w tym pytania, które służą identyfikacji i pomocy dzieciom-ofiarom handlu ludźmi.

Opracowanie stanowi podsumowanie serii szkoleń, które odbyły się w latach 2008 – 2010, przeznaczonych dla personelu dyplomatycznego i konsularnego. W ramach projektu koordynowanego przez Międzynarodową Organizację ds. Migracji i Radę Państw Morza Bałtyckiego we współpracy z podmiotami krajowymi Rady Państw Morza Bałtyckiego i innymi zainteresowanymi krajami.

ORGANIZACJA DZIAŁAŃ PREWENCYJNYCH - DOBRE PRAKTYKI I WYZWANIA NA PRZYSZŁOŚĆ

Wstęp

Mówiąc o organizacji działań przeciwko handlowi ludźmi należy wziąć pod uwagę, że tworzą one pewien system początkowo opisywany przy pomocy trzech *P* – *prevention, protection, prosecution*, od kilku lat uzupełniony o zasadę czwartego *P* - *partnership*. Tylko kompleksowe podejście oznaczające skoordynowane prowadzenie działań obejmujących wszystkie powyższe elementy daje szansę na skuteczne realizowanie celów generalnych i tych swoistych dla każdego z nich. Zadaniem niniejszego artykułu jest przedstawienie problematyki organizacji skutecznych działań prewencyjnych

Organizacja działań prewencyjnych stanowi uzupełnienie systemu wsparcia dla ofiar, poprzez realizację zadań profilaktycznych, mających na celu zarówno przeciwdziałanie rekrutacji przez sprawców, jak też uświadomienie, że istnieją podmioty, które mogą świadczyć skuteczną pomoc na rzecz ofiar handlu ludźmi. System wsparcia dla ofiar byłby bowiem całkowicie nieefektywny, w przypadku gdy osoby które padły ofiarą handlu ludźmi nie miałyby wiedzy o możliwości skorzystania z wyspecjalizowanej pomocy.

Podobnie w przypadku ścigania sprawców przestępstwa, realizacja tych działań przez organy ścigania, bez wsparcia w postaci kampanii informacyjnych, byłaby bardzo utrudniona, ponieważ osoby trzecie, których informacje stanowią mogą podstawę do czynności w sprawie, nie miałyby świadomości istnienia problemu. Nie do przecenienia jest prezentacja w mediach skuteczności organów ścigania, zarówno w zakresie informowania o uwolnieniu ofiar i zatrzymaniu podejrzanych, jak też przekazywanie wiadomości o skazaniu sprawców. Prezentacja skuteczności działania systemu przeciwdziałania handlowi ludźmi ma istotny wpływ na zainteresowanie obywateli nawiązaniem współpracy z organami ścigania, przyczynić może się także do wzrostu samoidentyfikacji ze strony ofiar handlu ludźmi.

Aby możliwa była skuteczna realizacja działań prewencyjnych konieczne jest nawiązanie szerokiej współpracy międzyinstytucjonalnej na szczeblu krajowym, a także na arenie międzynarodowej, ponieważ bez niej nie byłoby możliwe np. prowadzenie działań informacyjnych w krajach pochodzenia ofiar handlu ludźmi. Konieczna jest budowa sieci współpracy, zarówno pomiędzy państwami, których obywatele mogą zostać wykorzystani w procederze, jak też na poziomie lokalnym. Brak przepływu informacji i zrozumienia potrzeby działań przez instytucje i osoby zaangażowane na kolejnych etapach dystrybucji materiałów informacyjnych czy realizacji kampanii informacyjnej powodować będzie znaczne ograniczenie jej zasięgu i skuteczności też doprowadzić do jej fiaska..

Analizując działania prewencyjne, uwzględnić należy kilka kryteriów umożliwiających klasyfikację podejmowanych działań, czy to ze względu na adresatów (skierowane do ogółu społeczeństwa lub określonych grup), na miejsce realizacji (w Polsce, w kraju pochodzenia cudzoziemskich ofiar, w kraju docelowym polskich ofiar), zasięg oddziaływania (lokalne, regionalne, ogólnopolskie, międzynarodowe). Odnosząc się do sytuacji Polski, pamiętać należy, że konsekwencją potrójnej roli na mapie światowego handlu ludźmi (kraj pochodzenia, tranzytowego i docelowego dla ofiar) jest konieczność realizacji bardzo szerokiego spektrum działań. W związku z tym przed podjęciem jakiegokolwiek działania konieczne jest szczegółowe określenie grup odbiorców, jak też podmiotów, które powinny być aktywnie zaangażowane w realizację poszczególnych działań. Pozwala to określić potrzeby informacyjne beneficjentów i oszacować koszty realizacji kampanii.

1. Programowanie działań

Dokumentem określającym kierunki inicjatyw niezbędnych dla zapewnienia informacji i wsparcia jest Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. Dokument ten wytycza podstawowe cele i określa instytucje, które powinny zostać zaangażowane w prawidłową realizację planowanych działań. Dokumentem wspomagającym jest wprowadzony w Krajowym Planie Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012 harmonogram realizacji. Ponieważ przyjęty w harmonogramie tryb określania terminów – w wymiarze rocznym był mało czytelny i znacznie ograniczał możliwość zauważenia powiązań pomiędzy poszczególnymi planowanymi działaniami, jednocześnie mając na względzie dotychczasowe doświadczenia podjęto decyzję o wydłużeniu okresu realizacji Planu do 3 lat – kolejny Krajowy Plan Działań objąć ma lata 2013-2015, co umożliwi – jak się wydaje – także skuteczniejszą ewaluację podejmowanych inicjatyw i usprawnienie realizowanych przez poszczególne podmioty zadań.

Obecnie podmiotem wiodącym przy realizacji działań o charakterze prewencyjnym jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, duży wpływ na realizację mają także organizacje pozarządowe i Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji. Akcje informacyjne prowadzone są także przez Straż Graniczną i Policję, w związku z realizacją działań mających na celu wzrost świadomości i bezpieczeństwa młodzieży szkolnej, bądź cudzoziemców przekraczających granice RP. Także Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w ramach swoich materiałów dotyczących podejmowania pracy za granicą umieszcza ostrzeżenia i kontakt do Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi.

Pozostałe podmioty uczestniczące w pracach Zespołu do Spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi nie przewidują środków na realizację działań przeciwko handlowi ludźmi o charakterze prewencyjnym. Część z nich zaangażowana jest poprzez dystrybucję materiałów informacyjnych, czy też udział w realizacji projektów. Dobrym przykładem jest tu zaangażowanie Głównego Inspektoratu Pracy we współrealizację projektu „Prawa migrantów w praktyce”.

Warto zauważyć stały wzrost liczby inicjatyw lokalnych mających na celu wzrost świadomości społecznej. Urzędy pracy coraz częściej występują o przekazanie materiałów, które mogłyby zostać wykorzystane podczas szkoleń aktywizujących osoby bezrobotne, organizowane są także coraz częściej konferencje, które za sprawą szerokiego nagłośnienia medialnego umożliwiają poinformowanie o aktualności zagrożenia procederem handlu ludźmi także w mediach lokalnych.

2. Rola mediów elektronicznych

Wydaje się, że to właśnie media mogą odegrać kluczową rolę w skutecznej realizacji działań prewencyjnych. Przykładem może być CNN Freedom Project⁵⁹, w ramach którego nie tylko zrealizowane zostały liczne reportaże poświęcone przypadkom handlu ludźmi na terenie całego świata, ale dzięki któremu także znacznie wzrosło zaangażowanie społeczne, a decydenci w kilkunastu państwach podjęli inicjatywy ustawodawcze mające na celu ograniczenie form handlu ludźmi pokazanych w reportażach CNN. Naturalnie realizacja działań zblizonych skalą i zasięgiem wymagałaby ogromnych środków finansowych. Zaangażowanie mediów w działania informacyjne o realizowanych na terytorium RP projektach przeciwko handlowi ludźmi nadal jest na niskim poziomie, epizodycznie nagłaśnia się inicjatywy przeciwko handlowi ludźmi poza Polską⁶⁰. Z punktu widzenia funkcji prewencyjnych ważne wydawałoby się choćby przekazywanie w serwisach informacyjnych podstawowych zasad bezpieczeństwa, przy okazji informowania o zatrzymaniu osób podejrzewanych o handel ludźmi, czy też umożliwienie bezpłatnej prezentacji krótkich spotów prewencyjnych. Przykładem dobrych praktyk w tym zakresie był spot „Taśma” przygotowany w ramach kampanii „Handel ludźmi jest faktem”⁶¹, który emitowano w ramach kanałów grupy MTV Networks Polska, oraz na kanałach tematycznych grupy TVN. Warto przy tym podkreślić, że sieć MTV od wielu lat zaangażowana jest w działania przeciwko handlowi ludźmi realizując kampanię MTV Exit⁶², w ramach której celebryci angażowani są w promowanie inicjatyw przeciwko handlowi ludźmi.

Stosunkowo prostym działaniem prewencyjnym może być umieszczenie podstawowych informacji o handlu ludźmi na stronach internetowych. Większość uczestników spotkań Mazowieckiego Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi posiada specjalne zakładki na swoich stronach internetowych, trudno jednak o ewaluację skuteczności informacji publikowanych na portalach internetowych, szczególnie jeśli nie są one powiązane z innymi działaniami, takimi jak dystrybucja materiałów informacyjnych, czy organizacja wydarzeń towarzyszących mogących liczyć na zainteresowanie mediów.

3. Identyfikacja adresatów działań prewencyjnych

Jednym z największych wyzwań dla prawidłowego zaprogramowania działań prewencyjnych jest określenie grupy odbiorców podejmowanych działań. Często stosowane określenia „grupy ryzyka”, czy „osoby szczególnie zagrożone procederem” są niezwykle pojemne, ale spowodować mogą błędne ukierunkowanie kampanii informacyjnych. Należy uświadomić sobie, że ofiarą handlu ludźmi w sprzyjających dla sprawców warunkach może zostać każdy. W przypadku polskich ofiar handlu ludźmi nadal źródłem decyzji prowadzącej do stania się ofiarą handlu jest najczęściej jest trudna sytuacja rodzinna, a niekiedy chęć przeżycia przygody. Także wśród ofert, oprócz propozycji pracy nadal pojawiają się oferty wspólnego wyjazdu, czy też zawarcia w innym kraju związku małżeńskiego. Nadal też pokutuje w społeczeństwie przekonanie, że problem handlu ludźmi dotyczy przede wszystkim kobiet zmuszanych do prostytucji. W ostatnich latach stale rośnie liczba męskich ofiar (obecnie ok. 30 % identyfikowanych ofiar), coraz częściej ofiary zmuszane są do pracy, pojawiają się także nowe formy handlu ludźmi, jak choćby zmuszanie obywateli RP do popełniania przestępstw i wyłudzeń. Ofiary rzadko wiążą swoją sytuację z handlem

⁵⁹ <http://thecnnfreedomproject.blogs.cnn.com/>

⁶⁰ Najszerszej nagłośnione były działania Somali Mam przeciw handlowi ludźmi w Kambodży, o którym szeroko informowała TVN.

⁶¹ <http://stophandlowiludzmi.blogspot.com/>

⁶² <http://mtvexit.org/>

ludźmi, najczęściej uważają że padły ofiarą oszustwa, nie szukają więc informacji i pomocy, takim osobom najtrudniej udzielić wsparcia.

Problem z określeniem metod dotarcia z informacją do adresatów przedstawiony zostanie na przykładzie obywateli RP wyjeżdżających do Unii Europejskiej w celu podjęcia pracy zarobkowej. Stała ewolucja zjawiska, jak też ograniczone środki praktycznie uniemożliwiające kompleksowe zdiagnozowanie grup osób zagrożonych procederem są ogromnymi wyzwaniami. Tym bardziej, że niejednokrotnie potencjalne ofiary nie są zainteresowane uzyskaniem nawet podstawowych informacji o kraju, do którego zamierzają wyjechać. Trudno jest dotrzeć do tej grupy osób, najczęściej podróżują one busami lub autobusami, w związku z czym prowadzenie działań informacyjnych jest bardzo utrudnione. Osoby te nie posiadają najczęściej paszportu, w związku z czym dotychczasowy kanał dystrybucji „Kompasu podróżnego. Poradnika dla wyjeżdżających za granicę w celu podjęcia pracy” w punktach odbioru paszportów stał się nieskuteczny. Rozwój sieci prywatnych przewoźników międzynarodowych znacznie zwiększył liczbę miejscowości na trasie autokarów, w związku z czym także kampanie na dworcach PKS mogą mieć bardzo ograniczony zasięg. Także szeroko zakrojone kampanie informacyjne w Internecie mogą mieć w tym przypadku bardzo ograniczoną skuteczność, ofiarami padają często osoby, które nie korzystają z Internetu. Często decyzje o wyjeździe podejmowane pod wpływem impulsu, w takich przypadkach rodzina może nawet nie znać kraju proponowanego w momencie rekrutacji. Trzeba podkreślić, że podczas badania opinii publicznej zrealizowanego w roku 2010 zaledwie 40 % osób deklarowało chęć sprawdzenia, czy firma w której zamierzają pracować w ogóle istnieje.⁶³

Opisane wyżej trudności powodują, że konieczne jest znalezienie innych kanałów dotarcia do tej grupy osób. Ważną rolę odegrać mogą urzędy pracy i system pomocy społecznej, także w tym przypadku działania będą miały jednak bardzo ograniczony zakres, uzależniony od identyfikacji osoby jako potencjalnie zagrożonej handlem ludźmi przez przeszkolonych pracowników.

Wydaje się, że najskuteczniejszym sposobem przekazania informacji byłoby wykorzystanie do tego celu systemu szkolnictwa powszechnego. Młodzież szkolna szczególnie ta w ostatnich klasach szkół średnich bez wątpienia należy do tzw. grupy ryzyka więc jest grupą docelową dla kampanii informacyjnej. Co więcej zdobywając wiedzę o zjawisku oddziaływać może także na członków rodziny. Uzyskawszy raz podstawową informację o zjawisku będzie też bardziej świadomym odbiorcą innych dodatkowych informacji dotyczących zjawiska, np. tych, na które natrafi w mediach. Wydaje się więc, że ta właśnie grupa powinna stanowić główny punkt odniesienia dla działań podejmowanych w najbliższych latach.

Media elektroniczne są bez wątpienia tym źródłem informacji o handlu ludźmi, które nie jest wykorzystane w dostatecznym stopniu. Przekaz w tym zakresie nie powinien jednak ograniczać się do krótkich spotów informacyjnych. Należy raczej dążyć do stałej obecności tematu i podejmowania go w zróżnicowany sposób, od „klasycznych” dyskusji z udziałem profesjonalistów i osób cieszących się autorytetem, po umiejętne poruszenie problematyki przygotowania się do podjęcia pracy za granicą także w serialach telewizyjnych.

⁶³ http://www.msw.gov.pl/portal/pl/387/8327/Badanie_opinii_publicznej_nt_handlu_ludzmi.html

4. Przykład dobrych praktyk – Polska

Młodzież szkolna jest adresatem licznych działań mających na celu przeciwdziałania zjawisku handlu ludźmi. Działania podjęte w latach 2009-2011 są przykładem ograniczonej w skali próby kompleksowego podejścia do działań o charakterze prewencyjnym. Krokiem pierwszym był realizowany w latach 2009-2010 program szkoleń dla pedagogów, którzy następnie w oparciu o gotowe scenariusze lekcji⁶⁴ prowadzili zajęcia w szkołach. Uzupełnienie działań przeszkolonych pedagogów stanowiły materiały w formie komiksu „Nie jesteś na sprzedaż” i ulotek przeznaczonych dla młodzieży szkolnej (łącznie do szkół trafiło blisko sto pięćdziesiąt tysięcy sztuk materiałów informacyjnych) oraz film „Wszyscy na sprzedaż” zrealizowany staraniem KWP w Szczecinie. Był to przykład skoordynowanych działań mających na celu wzrost świadomości społecznej osób pracujących z młodzieżą, oraz zapewnienie im narzędzi niezbędnych do prowadzenia działań prewencyjnych. Wcześniej podobne szkolenia lokalnie realizowane były przez La Strada Fundację Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu.

Kolejnym krokiem było zainicjowanie ogólnopolskich konkursów z cyklu „Handel ludźmi moimi oczami” dla młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Konkursy wymagają szerszej wiedzy na temat zjawiska, udział w nich był impulsem do przeprowadzenia z młodzieżą zajęć poświęconych problematyce handlu ludźmi. W pierwszej edycji konkursu młodzież przygotowywała filmy (max.60 sekund) poświęcone zjawisku⁶⁵. Druga edycja konkursu dotyczyła opowiadania poświęconego problematyce handlu ludźmi (wpłynęło 278 prac - nagrodzono zarówno wyróżnionych, jak też szkołę laureata). Kampanie tego typu przy niewielkim koszcie umożliwiają dotarcie z informacją prewencyjną – sygnalizującą zjawisko handlu ludźmi do szkół, zachęcają także nauczycieli do organizacji zajęć poświęconych zagrożeniu zjawiskiem handlu ludźmi. Podobne działania realizowane są także regionalnie⁶⁶, często połączone są ze specjalistycznymi prelekcjami.

Należy pamiętać, że aby możliwa była skuteczna realizacja działań skierowanych do młodzieży, należy zapewnić nauczycielom możliwość przygotowania się do realizacji zajęć. Organizacja w 2011 i 2012 r. warsztatów przez Fundację Dzieci Niczyje uzupełnionych scenariuszami zajęć (w ramach kampanii „Nie przegraj”), jak też opracowanie materiałów dla nauczycieli w ramach organizacji międzynarodowego festiwalu filmów o handlu ludźmi „18/18” stanowią przykład dobrych praktyk. Tylko przy przeszkoleniu możliwie szerokiego grona pedagogów, uzupełnionym o materiały prewencyjne skierowane do młodzieży i organizację działań stymulujących jej aktywność, takich jak konkursy, czy możliwość spotkania z celebrytami (np. ambasadorami międzynarodowego festiwalu filmów nt. handlu ludźmi) byli aktorzy Anna Cieślak i Lesław Żurek znani m.in. z ról w filmach dot. handlu ludźmi), można będzie mówić o kompleksowym podejściu do problemu prewencji w szkołach. Do głównych obszarów ryzyka zaliczyć należy brak zrozumienia dla potrzeby informowania o zjawisku handlu ludźmi wśród nauczycieli, dyrekcji szkół i w kuratoriach, oraz brak możliwości realizacji zajęć bez wykorzystania dodatkowych materiałów, np. oparcie scenariusza zajęć o film, który nie jest załączony do materiałów lub bez prezentacji którego nie będzie możliwe przeprowadzenie lekcji.

⁶⁴http://www.msw.gov.pl/porta1/pl/613/8521/Kampania_informacyjna_dot_handlu_ludzmi_skierowana_do_mlodziezy_szkolnej.html

⁶⁵ http://msw.gov.pl/porta1/pl/2/8863/Nagrody_za_najlepszy_film.html?search=326992

⁶⁶ http://lubuskie.pl/strona-glowna/news/&news_id=7208/

5. Przykład dobrych praktyk – Europa

Doskonałym przykładem działań, które mogą liczyć na zainteresowane zarówno mediów, jak też obywateli są kampanie społeczne połączone z happeningiem. Doskonałym przykładem była inicjatywa Row for Freedom,⁶⁷ w ramach której grupa młodych kobiet zdecydowała się przepłynąć jedną z historycznych tras transportu niewolników o długości 3 000 mil (Barbados – Wyspy Kanaryjskie), akcja połączona była z biciem dwóch rekordów Guinnessa – pierwsze przepłynięcie łodzią wiosłową przez pięć kobiet Oceanu Atlantyckiego i najszybsze przepłynięcie przez żeńską załogę łodzią wiosłową Oceanu Atlantyckiego.

Realizacja tego typu działań pozwala nagłośnić istnienie problemu, spotyka się z dużym zainteresowaniem, zarówno mediów, jak też decydentów. Tego typu kampanie stanowią doskonałe uzupełnienie działań prewencyjnych, ponieważ dzięki szerokiemu nagłośnieniu medialnemu umożliwiają uświadomienie opinii publicznej, że problem handlu ludźmi jest ciągle aktualny. W tym kontekście ważne jest aby portale informacyjne zawierały nie tylko informacje o wydarzeniu, ale także wiadomości o zjawisku handlu ludźmi. Przy realizacji tego typu działań pamiętać należy, aby przede wszystkim akcentować ich cel, ponieważ w przypadku gdy happening zdominuje inicjatywę okazać się może, że nikt nie będzie identyfikował nawet bardzo szeroko nagłośnionego wydarzenia z problemem, o którym wiedza miała wzrosnąć dzięki realizacji kampanii informacyjnej.

6. Przykład dobrych praktyk – Świat

Działania prewencyjne mogą być także realizowane z udziałem biznesu, przedsiębiorstw zaangażowanych społecznie. Doskonałym przykładem połączenia modelu biznesowego ze wsparciem inicjatyw przeciwko handlowi ludźmi była kampania „Stop sex trafficking of children & young people”, w ramach której m.in. 2600 sklepów Body Shop zbierało podpisy pod petycją przeciwko handlowi ludźmi. Działania te były elementem dużej kampanii, w ramach której odbyły się liczne happeningi. Łącznie zebrano ponad siedem milionów podpisów pod petycją, która została przekazana do Biura Wysokiego Komisarza do Spraw Praw Człowieka przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (najwięcej podpisów w historii ONZ, na terenie UE blisko dwa i pół miliona podpisów – najwięcej osób w historii Unii Europejskiej). Zaangażowanie świata biznesu w porozumieniu z licznymi organizacjami pozarządowymi współpracującymi z siecią ECPAT umożliwiło wywołanie szerokiej dyskusji społecznej nt. handlu ludźmi w latach 2009-2011 roku towarzyszącej inicjatywie. Rządy kilkunastu państw zadeklarowały podjęcie prac legislacyjnych mających na celu skuteczniejsze przeciwdziałanie handlowi ludźmi.⁶⁸

PODSUMOWANIE

Celem artykułu było wskazanie największych wyzwań dla organizacji działań prewencyjnych, jak też przykładów dobrych praktyk w tym zakresie. Dla zapewnienia skutecznej i czytelnej informacji konieczne jest niejednokrotnie niestereotypowe podejście do problemu. Celem działań powinno być nie tylko poinformowanie o zagrożeniu, ale przede wszystkim zachęcenie do pogłębienia swojej wiedzy. Dlatego wydaje się, że celem dalszych

⁶⁷ <http://www.rowforfreedom.com/>

⁶⁸ Na zmiany w prawie lub implementację rozwiązań międzynarodowych zdecydowały się Dania, Indonezja, Irlandia, Malesja, Malta, Nowa Zelandia, Norwegia, Pakistan, Filipiny, Portugalia, Rumunia, Republika Południowej Afryki, Szwajcaria i Tajwan. <http://www.thebodyshop.com/values/trafficking.aspx>

działań powinno być ukierunkowanie na poszczególne formy zjawiska, sygnalizując przy tym, że handel ludźmi jest znacznie szerszym pojęciem i obejmuje więcej form wykorzystania. Umożliwi to znaczne ograniczenie zagrożenia negatywnego odbioru już na początku materiału (np. poprzez rozpoczęcie broszury skierowanej do osób zainteresowanych modelingiem od informacji o zmuszaniu do żebractwa). Artykuł ten odsyła w kilku miejscach do stron internetowych, które zapewniają szersze informacje o omawianych inicjatywach i działaniach.

Wśród wyzwań dla kampanii prewencyjnych, prócz prawidłowego określenia odbiorców i skutecznych metod dotarcia z informacją, jak też zainteresowania mediów podejmowanymi inicjatywami, co było sygnalizowane w artykule wymienić należy także konieczność ewaluacji. Materiały powinny podlegać zarówno krytycznej ocenie ekspertów, jak też powinno się przed publikacją zbadać jasność przekazu, także w kontekście prawidłowego odbioru akcentów przez osoby nie mające jakiegokolwiek wiedzy o problemie (w celu uniknięcia sytuacji, w których osoba z ulotki informującej o zagrożeniach z pracą zagranicą zapamięta tylko „2000 Euro na miesiąc” „nie musisz znać języka” „to możesz być także ty”). Potrzebna jest także profesjonalna ewaluacja skutków działań prewencyjnych, powinny być ona prowadzona zarówno po zakończeniu kampanii, jak też po 2-3 latach w celu weryfikacji, czy osiągnięte rezultaty mają długotrwały charakter, umożliwi to programowanie skutecznych okresowych działań mających na celu przypomnienie o zagrożeniu i utrwalających wcześniej uzyskane informacje.

Kolejnym wyzwaniem wydaje się koordynacja działań i dążenie do stworzenia spójnych elementów identyfikacji wizualnej. Powinno dążyć się, aby materiały posiadały wspólną kolorystykę lub element jednoznacznie kojarzony ze zjawiskiem. Jak dotąd jest to problem. Tymczasem w działaniach informacyjnych przeciwko handlowi ludźmi dominują najczęściej dwa elementy – kod kreskowy i przerwany łańcuch, co znacznie utrudnia stworzenie prostego skojarzenia, lub powiązania zjawiska z określoną kolorystyką materiałów informacyjnych.

Powyżej przedstawione wyzwania stanowią jedynie zarys problemów i zagrożeń, które powinny być rozważone w kontekście opracowania kampanii informacyjnej. Należy też brać pod uwagę koszty i to zarówno całkowite, jak też koszt skutecznego przekazania kompleksowej informacji adresatowi kampanii informacyjnej. Rzetelna analiza pozwoli uniknąć najczęstszych błędów takich, jak niewłaściwe określenie kręgu odbiorców lub brak właściwej informacji, jak też małą czytelność materiałów dla osób, które nie zetknęły się wcześniej z problemem handlu ludźmi.

Wybrane działania prewencyjne i szkoleniowe, w tym realizowane w ramach projektów, podjęte przez MSW we współpracy z innymi podmiotami w latach 2009-2011 w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi w ramach *Krajowych Planów Działań Przeciwno Handlowi Ludźmi*

Lp.	KPD	PROJEKT/PUBLIKACJA	DZIAŁANIA
2009			
1.	cz. II, zad. 13	Projekt pn. <i>Polsko-moldawska wymiana doświadczeń i dobrych praktyk w ramach partnerskiej współpracy na rzecz zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi</i>	<p>W ramach projektu została zorganizowana w dniach 21-25 września 2009 r. wizyta funkcjonariuszy Policji moldawskiej w Komendzie Stołecznej Policji oraz w Nadwiślańskim Oddziale Straży Granicznej w celu wymiany informacji na temat stosowanych przez polskie służby w zakresie rozpracowywania międzynarodowych grup przestępczych, ochrony pokrzywdzonych oraz zabezpieczania materiałów dowodowych. Podczas wizyty odbyło się seminarium szkoleniowe w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, gdzie w formie warsztatów zostały przeanalizowane konkretne przypadki międzynarodowej współpracy Policji w zakresie zwalczania handlu ludźmi.</p> <p>Na podstawie zdobytych informacji opracowano i wydano polsko-moldawską publikację dotyczącą zwalczania handlu ludźmi, pn. <i>Polsko-moldawska wymiana doświadczeń i dobrych praktyk w ramach partnerskiej współpracy na zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi</i>.</p>
		Projekt pn. „ <i>Współpraca polsko-ukraińska. Najlepsze praktyki zwalczania handlu ludźmi i ochrony praw ofiar</i> ”	<p>W ramach projektu zorganizowano:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kolportaż ulotek wśród osób planujących przyjazd do Polski celem podjęcia pracy – do działań włączono konsulaty polskie na Ukrainie; - seminarium szkoleniowe dla przedstawicieli ze strony polskiej i ukraińskiej służb policyjnych, wymiaru sprawiedliwości, kadry naukowo-dydaktycznej oraz organizacji pozarządowych zaangażowanych w świadczenie

			<p>pomocy ofiarom handlu ludźmi; podczas szkolenia przeprowadzono symulację procesu sądowego na sali sądowej do rozpraw karnych w Sądzie Okręgowym w Warszawie przy udziale wszystkich właściwych stron rozprawy (1-3 grudnia 2009 r.).</p> <p>W ramach kampanii opracowano rosyjsko-ukraińską ulotkę informacyjną, która w nakładzie 140 000 szt. za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych została przekazana do Urzędów Konsularnych RP w Rosji i na Ukrainie. W okresie lipiec-wrzesień 2009 r. ulotki były doręczane cudzoziemcom ubiegającym się o wizy.</p>
2.	cz. I, zad. 3	Kampania informacyjna dotycząca handlu ludźmi do pracy przymusowej skierowana do osób przybywających do Polski celem podjęcia pracy	<p>Opublikowano w liczbie 1 200 egz. drugie opracowanie nt. handlu ludźmi pt. „<i>Handel ludźmi w Polsce. Materiały do Raportu 2009</i>” (październik 2009 r.).</p> <p>W ramach kampanii opublikowano:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ogłoszenia w prasie tematycznej ostrzegające przed niewiarygodnymi pracodawcami, jak również wskazujące adresy instytucji udzielających pomocy w takich przypadkach; - zamieszczono w Przewodniku <i>Pracodawcy 2008/2009</i> wydawanym przez Grupę Pracuj informację w formie plakatu reklamowego; - w magazynie studenckim <i>Dlaczego</i> umieszczono informację o samym zjawisku oraz o wystawie. <p>Ponadto elektroniczna wersja wystawy w postaci 10’’ spotu była emitowana w wagonikach meta na ekranach AMS. Spot został umieszczony na platformie YouTube. Wystawa pokazana została na Ukrainie w ramach kampanii <i>Human Life is not for sale</i>.</p> <p>Wystawiono prezentację mobilnej wystawy zdjęć <i>Handel ludźmi nie zna granic</i> w gmachu Szkoły Policji w Katowicach, w foyer Sali koncertowej urzędu miejskiego w Radomiu, a także podczas Kongresu Kobiet w Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie. Zadanie było kontynuacją wystawy powstałej z inicjatywy IOM.</p>
3.	cz. I, zad. 4	Opracowanie corocznych raportów na temat handlu ludźmi w Polsce	
4.	cz. I, zad. 2	Kampania informacyjna dot. handlu ludźmi do pracy przymusowej skierowana do osób udających się w poszukiwaniu pracy do krajów UE	

2010

5.	cz. I. zad. 2	Publikacja informacyjna	Opublikowano w okresie lipiec - listopad 2010 r. trzy ogłoszenia w prasie tematycznej pn. <i>Praca i nauka za granicą</i> , ostrzegające przed niewiarygodnymi pracodawcami, wskazujące adresy instytucji udzielających pomocy w takich przypadkach.
6.	cz. I. zad. 2	Kampania informacyjna dot. handlu ludźmi do pracy przymusowej realizowana na terenie województwa podlaskiego	W ramach kampanii: - dystrybuowano ulotkę dla osób wyjeżdżających za granicę; - emitowano przed seansami film pt. <i>Justyna</i> poruszający problem handlu ludźmi; - zorganizowano happening pn. <i>Nie jesteś na sprzedaż</i> ; - wydrukowano składany kalendarz formatu karty kredytowej, zawierający najważniejsze telefony dla osób rozważających wyjazd za granicę w celu podjęcia pracy.
7.	cz. I zad. 3	Kampania informacyjna dot. handlu ludźmi do pracy przymusowej skierowana do osób przybywających do Polski celem podjęcia pracy	Opracowano ulotkę informacyjną nt. wykonywania pracy na terytorium RP przez cudzoziemców, obywateli państw azjatyckich – krajów pochodzenia ofiar handlu ludźmi do pracy przymusowej w Polsce, tłumaczonej na 14 języków. Ulotka jest dystrybuowana za pośrednictwem konsulatów oraz funkcjonariuszy Straży Granicznej.
8.	cz. I zad.4 (pozostałe działania)	Materiały informacyjne uwzględniające wprowadzenie do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi	Opracowano: - płytę DVD z materiałami nt. handlu ludźmi (1000 egz.), którą dystrybuowano m.in. podczas V Konferencji Krajowej nt. Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, a także podczas szkoleń i konferencji; - broszurę pn. <i>Handel ludźmi w Polsce</i> , która została przekazana zainteresowanym Wydziałom Prewencji Policji i organizacjom pozarządowym w egzemplarzu 2000 szt.

9.	cz. I zad. 3	Kampania informacyjna dot. handlu ludźmi do pracy przymusowej skierowana do osób przybywających do Polski celem podjęcia pracy	W kwietniu 2010 r. ogłoszono pod patronatem Ministra SWiA ogólnopolski konkurs na spot pn. <i>Handel ludźmi naszymi oczami</i> skierowany do uczniów klas ponad-gimnazjalnych. Informacja o konkursie była prezentowana na stronach internetowych MTV, MSW, MEN, Policji. Dodatkowo została opublikowana we wrześniowym numerze Głosu Pedagogicznego. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło w październiku, a nagrody wręczono na uroczystej gali w grudniu 2010 r.
11.	cz. I zad. 6	Badanie opinii publicznej	W ramach projektu Ambasady Wlk. Brytanii zostało sfinansowane badanie opinii publicznej, które było pierwszym tego typu badaniem w Polsce przeprowadzonym, w okresie 18-21 lutego 2010 r. na reprezentatywnej próbie 1005 osób przez TNS OBOP. (więcej informacji na stronie TNS OBOP: www.tns-global.pl/handelludźmi). Wyniki badania zostały przedstawione na konferencji prasowej 22 marca 2010 r.
2011			
12.	cz. I zad 1.1.	V Konferencja Krajowa nt. Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi	Konferencja dotyczyła handlu ludźmi do pracy przymusowej (21 października 2010 r.)
13.	cz. I zad. 7.2.	Konkurs na pracę magisterską nt. handlu ludźmi	W dniu 18 października 2011 r. ogłoszono realizowany pod patronatem Ministra SW konkurs na najlepszą pracę magisterską poświęconą handlowi ludźmi. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło 15 sierpnia 2012 r.; nagrody wręczono 18 października 2012 r.
14.	cz. I zad. 8.4.	Konkurs dla młodzieży – II edycja konkursu pn. <i>Handel ludźmi moimi oczami</i>	18 października 2011 r. ogłoszono konkurs dotyczący opracowania krótkiej formy literackiej przez uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło 15 kwietnia 2012 r.; nagrody wręczono 5 grudnia 2012 r.
15.	cz. I zad 1.1.	V Konferencja Krajowa nt. Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi	Konferencja była poświęcona problematyce handlu ludźmi do pracy przymusowej.

16.	cz.II zad. 13.1.1.	<p>Seminarium pn. <i>Modele zarządzania w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w krajach UE i krajach Partnerstwa Wschodniego. Możliwości rozwoju współpracy w ramach sprawowania przez Polskę prezydencji w Radzie Unii Europejskiej</i></p>	<p>Seminarium eksperckie MSWiA z udziałem przedstawicieli krajów UE oraz przedstawicieli Ukrainy, Białorusi, Mołdowy, Gruzji, Azerbejdżanu i Armenii odpowiedzialnych za zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi oraz wsparcie ofiar tego procederu (30 listopada - 01 grudnia 2011 r.).</p>
-----	-----------------------	---	--

Niniejsza publikacja pt. „Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce. Materiały do raportu za lata 2009-2011” jest trzecim z kolei opracowaniem przygotowanym przez Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych we współpracy instytucjami oraz organizacjami rządowymi i pozarządowymi.

Publikacja przeznaczona jest przede wszystkim dla praktyków zaangażowanych w zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi. Stąd w publikacji zamieszczono analizy przepisów prawnych oraz opisy ich zastosowania czy opisy powstającego modelu współpracy różnych instytucji na poziomie regionalnym. Z kolei obszernie analizy samego zjawiska i jego nowych trendów powinny stanowić cenne źródło informacji przy opracowaniu założeń kampanii prewencyjnych, działań szkoleniowych, ale również identyfikacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi.

Publikacja została wydana w ramach realizacji „Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012”.

ISBN 978-83-60660-82-9